

Norsk tidsskrift
for logopedi

Juni 2013
Årgang 59

Logo PEDEN 213

ARTIKKEL/DEBATTINNLEGG

Norsk Tidsskrift for Logopedi er åpent for ulike faglige standpunkt. Meningsytringene som kommer frem i de ulike innleggene står dermed for forfatterens egen regning – og deles ikke automatisk av redaksjonen. Norsk Tidsskrift for Logopedi fungerer som meldingsblad for alle medlemmer av Norsk Logopedlag. Redaksjonen forbeholder seg retten til å bestemme utgivelsesdato for innlevert manuskript. Fra utgave 1-2013 vil alle fagartikler også publiseres på NLLs internettside. Der finner du også innholdsfortegnelse, redaktørens side, nytt fra styre og yrkesetisk råd.

Redaksjonen er svært glad for at du vil skrive i Logopeden. Hvis du følger noen praktiske og tekniske råd, sparer du redaksjonen for mye arbeid.

TEKNISKE RÅD

- 1) Artikkel inkludert overskrifter skal skrives i Times New Roman og enkel linjeavstand.
- 2) Ikke bruk bindestrek ved orddeling på slutten av en linje. Linjelengden i tidsskriftet er ikke det samme som i ditt dokument.
- 3) Avsnitt markeres med dobbelt linjeskift uten innrykk. Bruk linjeskift kun ved markering av avsnitt.

PRAKTISKE RÅD

- 4) Artikkelen innledes med hovedoverskrift.
- 5) Artikkelen overskrifter skal ikke være nummererte. I tillegg til hovedoverskriften skal det brukes overskrifter på to nivå.
- 6) Artikkelen skal ha en appetittvekker på ca. 50-70 ord. Bruk pkt. 12 og kursiv.
- 7) Kun litteratur som er brukt i artikkelen skal oppføres som kilde.
- 8) Lengden på artikkelen bør ikke overstige 5 sider i tidsskriftet. En side i tidsskriftet utgjør ca 830 ord. (5 sider utgjør ca 4200 ord). Trykkeriet gjør nødvendige tilpasninger.
- 9) Artikkelen skal ha en presentasjon av forfatter, faglig bakgrunn, nåværende arbeidssted, og epost-adresse, samt et bilde. Ca. 20-50 ord.
- 10) To eksemplarer av bladet sendes forfatteren(e) etter publisering. Adressen bladene skal sendes til må oppgis.
- 11) Bilder og logoer lagres i JPG, TIFF eller EPS i så stor oppløsning som mulig.
- 12) Alt sendes til redaktør på e-post logoped.m.kirmess@gmail.com

FAGFELLEVRURDERING

Norsk Tidsskrift for Logopedi er anerkjent som vitenskapelig tidsskrift. Dette innebærer at redaksjonen har system for fagfelleevaluering av vitenskapelige artikler. Fagfelleevaluering avtales med den enkelte artikkelforfatter. Materiellfrist for artikler som skal gjennom fagfelle er én måned før ordinær materiellfrist.

MATERIELLFRIST OG UTGIVELSER

1. februar, utgis 1. mars
1. mai, utgis 1. juni
1. september, utgis 1. oktober
1. november, utgis 1. desember

ANNONSEPRIS PR. 01.01.2013

1/1 (175 x 221 mm) side - s/hv – kr. 1.500,-
2/3 (175 x 145 mm - 2 sp. x 221 mm) side - s/hv – kr. 1.200
1/2 (175 x 109 mm - 3 sp. x 109 mm) side - s/hv – kr. 1.100
1/3 (175 x 72 mm - 1 sp. x 221 mm) side - s/hv – kr. 900,-
1/4 (175 x 53 mm - 86 x 109 mm) side - s/hv – kr. 700,-
- Fargetillegg kr. 700,-
Annonser fra regionslag i NLL er gratis.

Grafisk formgiver kan være behjelpelig med utforming av annonsens utsende (faktureres separat).
Annonsekontakt: lisabaal@hotmail.com

STYRET I NLL

Leder Elisabeth Berg
Kortbølgen 10, 9017 Tromsø
nll.norsklogopedlag@gmail.com
Tlf.: 77 67 68 35

Nestleder Sve, Bjørg Tulluan
Sve, 6200 Stranda
bjorgsve@online.no
Tlf.: 70 26 06 14

Kasserer Marianna Juujärvi
Midnattsolvegen 3
9024 Tomasjord
marianna.juujarvi@gmail.com
Tlf.: 993 60 864

Sekretær Signhild Skogdal
Marielund 35, 9006 Tromsø
signhild.skogdal@gmail.com
Tlf.: 928 67 932

Styremedlem
Petersen Oftedal, Marit
Slupparmen 8, 4056 Tananger
mpo@online.no
Tlf.: 480 33 653

Varamedlem/nettansvarlig
Eliassen, Gunder
Sømnesåsen 20, 8920 Sømna
gme.ls@nfk.no

Varamedlem Kvisgård, Katrine
Kvernfare 13, 0383 Oslo
Katkvi@online.no
Tlf.: 482 69 236

YRKESETISK RÅD

Leder Reichmann, Erik
Knattenvegen 7 a,
2005 Rælingen
ceriksr@gmail.com
Tlf.: 996 21 601
Medl. Haukeland, Ingjerd
Medl. Sørland, Brit
Varamedl. Dahl, Trine Lise

ORGANISASJONSUTV.

Leder Stine Brubak
Fetveien 2180
1910 Enebakkneset
Stine.brubak@gmail.com
Tlf. 476 78 087
Medl. Kristin Hovstein Vanebo
Medl. Jorunn Skartveit Lemvik
Varamedl. Beate Johansen

PEDAGOGISK UTVALG

Leder Højsgaard, Elsebeth
Sjøveien 36, 4120 Tau
elsebeth.hojsgaard@lyse.net
Tlf. privat: 51 74 66 18
Tlf. jobb: 51 74 30 20
Medl. Rankin, Louise
Medl. Lea, Inger
Varamedl. Ravndal, Kristin

FAGUTVALGET

Leder Rygvold, Anne-Lise
Grindbakken 26, 0764 Oslo
a.l.rygvold@isp.uio.no
Tlf.: 22 85 80 78
Medl. Knoph, Monica I. K.
Medl. Klem, Marianne
Varamedl. Gitte Gjerstad

NTL: NORSK TIDSSKRIFT FOR LOGOPEDI

Kirmess, Melanie
Lensmannsjordet 52,
1352 Kolsås, Tlf. 95129142
logoped.m.kirmess@gmail.com
Medl. Vøyne, Jannicke
Medl. Røste, Ingvild
Medl. Baal, Lisa

SALGSREPRESENTANT

Nakling, Monica
Sædalsvegen 71 A, 5099 Bergen,
mnakling@online.no
Tlf.: 55 27 05 10 / 474 48 601

ARKIVAR

Arkivar Tina Kaasa
Arkivar Moe, Marianne
sembmoe@yahoo.com

PRIVAT UTVALG

Leder Andersen, Ole Petter
Marikosveien 20, 1715 Yven
opa@halden.net
Tlf.: 918 87 572
Medlem Jorunn Fiveland
Medlem Ole-Andreas Holmsen
Varamedlem Elin Sletten

VALGKOMITÉ

Leder Fossler, Randi
Anton Schjøthsg.18, 0454 Oslo
randifossler@logopedix.com
Tlf.: 412 84 393
Medl. Baumann, Vera
Medl. Gilleberg, Kristine
Varamedl. Lie, Bjarte

LEDERE I REGIONSLAG

Bu-Te-Ve Trovi, Inger Marie
inger.marie@stemmebruk.com
Tlf.: 990 16 351

Akershus Hauglund, Brit
brit.hauglund@online.no
Tlf.: 408 82 802

Oslo Bratfoss, Helmine
helmineb.oll@gmail.com
Tlf.: 934 99 535

Møre Roms Høydal, Bjarte
logopedlaget@gmail.com
Tlf.: 950 62 464

Agder Nordbø, Gro
grosnord@online.no
Tlf.: 37 26 15 00

Hedm.Oppl.

Nordsveen Sulen, Kristin
ksu@ringsaker.kommune.no
Tlf.: 62 33 65 00 / 976 90 542
Nordland Sørensen, Jenny
jennysorensen@hotmail.no
Tlf.: 99 43 34 29

Troms Fin. Hallangen, Gørril
goerhh@online.no
Tlf.: 466 33 166

Østfold

Vinje, Cecilie E.
cecilie.vinje@hotmail.no
Tlf.: 996 37 211

Rogaland Lea, Inger Flatekvål
inger.lea@randaberg.kommune.no
Tlf.: 51 69 77 46

Trøndelag Slaatsveen, Gerd
gerd.slaatsveen@trondheim.kommune.no
Tlf.: 920 32 240

Hord. SognFj

Mohn, Cecilie
cecmohn@hotmail.com

Norsk Tidsskrift for Logopedi. Fagblad for medlemmer av Norsk Logopedlag.
Tidsskriftet har fire utgivelser pr. år, og sendes til alle medlemmer av Norsk Logopedlag.
Bladet er godkjent som vitenskapelig tidsskrift.

Redaktør:

Melanie Kirmess – Lensmannsjordet 52, 1352 Kolsås,
logoped.m.kirmess@gmail.com – Tlf. 95129142

Red.medl.:

Jannicke Vøyne – Tlf. 415 95 905 – jannicke.voyne@bsa.oslo.kommune.no

Red.medl.:

Ingvild Røste – Tlf. 480 57 974 – ingvildroste@hotmail.com

Red.medl/annonser:

Lisa Baal – Tlf. 911 78 201 – lisabaal@hotmail.com

Norsk Logopedlags web-side: www.norsklogopedlag.no

Nettansvarlig: Gunder Eliassen – gme.ls@nfk.no

Grafisk formgiver/Trykk:

Lura Trykkeri AS

Forside:

Harry Welten

Forsidefoto: Ketil Born/Samfoto

ISSN:

0332-7256

Kurs og faglig oppdatering

Kjære leser,

Sommeren nærmer seg og for mange byr det på muligheten til å få jobben på avstand for å finne ro og inspirasjon til nye utfordringer som kommer med nye skoleår, studiestart, nye klienter eller kanskje til og med ny jobb. For noen betyr ferietid også endelig å få tid til å lese en artikkel eller fagbok, delta på et sommerkurs eller bruke tid til selvutvikling. Som logopeder påvirkes vi av mange faktorer i vår jobb, hvor den profesjonelle siden utgjør en viktig del, og hvor personlighet og livserfaring spiller en minst like stor rolle når vi møter våre brukere.

I denne utgaven presenterer vi flere referater fra ulike kurs og konferanser, blant annet fra et innholdsrikt vinterkurs som ble arrangert av Norsk Logopedlag. Med tanke på hvor liten vår faglige organisasjon egentlig er med sine rundt 1300 medlemmer, er det imponerende å se hvilket program fagutvalget klarer å sette opp hvert år - enten i form av vinterkurset eller etterutdanningskurs under Landsmøtet. Fagutvalget inviterer forelesere på høyeste nasjonalt og internasjonalt nivå innenfor alle logopediske områder - slik at kurset bør ha noe å by på for alle og enhver. Så hvorfor var det så få deltakere i år og ikke minst, hvorfor er det en tendens til at det er stadig vanskeligere å få nok deltakere på ulike kurs? Ut fra mitt personlige ståsted med faglig nysgjerrighet og bi-effekten av mitt forskerinstinkt, tror jeg at de fleste

logopeder ønsker å holde seg faglig oppdatert, både i fagets bredde og dybde. Ut fra ulike kollegers respons, kan årsakene deles i ulike kategorier: Enten at arbeidsgiver ikke har råd, at man ikke har tid til å gå på kurs, eller at kurset ikke helt passer ens arbeidsfelt.

Endringer i økonomi er en voksende utfordring som også ses på internasjonale konferanser, og det er i utgangspunktet lite den enkelte logoped kan gjøre med det. Samtidig er det viktig å argumentere for at kursdeltakelse kan bidra til å bedre tilbudet vi gir og dermed på sikt kan ha en sosio-økonomisk effekt, for eksempel at vi kan gi tilbud over kortere tid eller for flere brukere, mer tilpassede logopedtilbud, eller mer effektive kartleggings- eller behandlingsmetoder. Stadig flere logopeder møter kravet om evidensbasert praksis og kunnskap, og dette kravet er vanskelig å innfri uten mulighet for faglig oppdatering. Kursdeltakelse bør derfor anses som en investering i fremtiden. En utfordring ligger i hvordan man kan videreføre den nye kunnskapen i sin praktiske hverdag. Her ser en gjerne fordelene av at flere kolleger fra samme arbeidssted kan reise på samme kurs, fordi man da allerede har en liten gruppe som har et felles utgangspunkt og som kan støtte seg på hverandre for å drøfte den nye kunnskapen i hverdagens utfordringer. Arbeidsgivere vil nok kanskje synes at det holder med en deltaker, men overføringsverdien antas å øke betraktelig ved kollegial del-

takelse og dermed utbytte for våre brukere og til sist arbeidsgiver.

Argumentet med for dårlig tid for kursdeltakelse eller fagutvikling er heller ikke uvanlig når logopeder står i det vanskelige valget mellom å kunne gi tilbud til brukere der og da, eller være fraværende på grunn av kurs - for vikarer finnes som kjent sjeldent. Spesielt ved kortvarige logopedtilbud, etter lang ventetid eller i tidlig rehabilitering kan det oppleves som etisk vanskelig å ikke kunne gi et optimalt tilbud på grunn av fravær. Samtidig kan det påpekes at akkurat en slik kursdeltakelse kan være til fordel - både for den brukeren som får et mindre tilbud nå, men som kanskje får et bedre innhold etter kurset, og for brukere som kommer etter. Vi har et faglig og etisk ansvar til å holde oss faglig oppdatert for å kunne tilby brukerne våre det best mulige logopediske tilbudet. Dette illustreres på en humorfull måte i tegneserien under.

Det siste argumentet med at kurset ikke passer helt, kan også drøftes fra et faglig ståsted. Personlig har de siste års kursdeltakelse gitt meg noen aha-opplevelser for hvor mye overføringsverdi foredragsholdere fra andre logopediske områder har for mitt eget fagfelt. Jeg har ofte overfor studenter nevnt at det eneste vi nesten ikke jobber med på Sunnaas er barn med språkvansker, men selv det ser jeg jo at vi gjør - enten direkte eller som senfølge. Som logoped møter jeg mennesker med mange utfordringer i tillegg til afasi, om det er stamming, stemmevansker eller dysleksi, fra før skaden eller nyoppstått. Med andre ord kan det være en fordel å se utover tittelen på kurset og tenke gjennom om og hvordan dette kan være relevant for ens egen jobb. Med dette håper jeg at mange logopeder får anledning til å delta på kurs fremover.

På vegne av redaksjonen ønsker jeg alle lesere en riktig god sommer!

Melanie Kirnup

Hentet fra presentasjon til Ø. Ramseng, Sunnaas, 2013

Nytt fra styret

Sommeren er snart her og byr på lys, varme, energi og gir naturen og oss nye muligheter til vekst og utvikling. Kalenderen viser at vi er midt mellom to landsmøter, minner fra Fredrikstad 2012 og nye muligheter som ligger i Tromsø 2014. Styret, fagutvalget og lokal arrangementskomitè er allerede godt i gang med forberedelsene til neste landsmøte og kurs.

Mellomårskonferansen ble avholdt 9. og 10. mars i Oslo. Alle ledere i råd og utvalg samt 9 av 12 regionslagsledere bidro sammen med styret til at konferansen ble vellykket. Det var stort engasjement blant deltakerne, både i gruppesamtaler og i plenum. Gjennom kortfattede fremlegg fikk vi høre om det logopediske arbeidet som foregår i de ulike organene i laget, og om det positive engasjementet som preger den logopediske hverdagen til medlemmene våre fra nord til sør i landet. Denne unike faginteressen kan NLL som interesseorganisasjon være stolt av. Organisasjonsstrukturen i NLL var tema i gruppearbeidet på konferansen, og styret fikk mange tilbakemeldinger som kan tas med i det videre arbeidet med dette. For øvrig var retningslinjer ved valg, og innhold i logopedutdanningen meldt som egne saker. Dette er noen av sakene som styret arbeider videre med.

På NLL's utdanningskonferanse i januar var innholdet i de ulike logopedutdanningene et sentralt tema. Det ble da foreslått å søke SAK-midler for å få i gang et samarbeid mellom utdanningsinstitusjonene som utdanner logopeder. Etter dette sendte NTNU i samarbeid med UiA, UiB og UiO en søknad om støtte til utredning av et SAK-samarbeid innenfor logopedi. Nasjonalt fakultetsmøtes arbeidsutvalg innvilget søknaden med 250 000 kroner. NLL er invitert med i dette samarbeidet og deltok med to representanter i det første møtet som fant sted på Gardemoen den 14. mai. Vi i styret ser på dette som et viktig samarbeid, og håper vi skal kunne bidra med gode innspill i drøftingene rundt fremtidig logopedutdanning.

Styret får en del bekymringsmeldinger om logopedisituasjonen i Norge, og konkrete eksempel på ekstra sårbare grupper som blir stående uten logoped. I noen meldinger gjelder det barn, og i andre meldinger gjelder det voksne. Styret og privat utvalg samarbeider kontinuerlig for bedre retningslinjer slik at alle som trenger det får logopedisk hjelp, uansett hvilket lovverk de sorterer under.

Vi har i samarbeid med privat utvalg nettopp sendt brev til Helsedirektoratet fordi mange stemmeklienter som helt

åpenbart skulle hatt hjelp, har fått avslag fra Helfo. Det vil sannsynligvis bli nødvendig med et oppfølgingsmøte i etterkant av dette brevet. Det er ikke bare stemmeklienter som får avslag fra Helfo, og vi vil derfor diskutere bakgrunnen for føringene som gir avslag til flere grupper. Situasjonen er slik at et økende antall klienter verken får hjelp i kommunen/fylkes-

kommunen eller hos private logopeder, selv i kommuner der det faktisk finnes logopeder. Problematikken må derfor også drøftes med Kunnskapsdepartementet, siden mange som hører til under Opplæringsloven, heller ikke får hjelp. Et samarbeid mellom departementene ble blant annet etterlyst og drøftet på NLL's utdanningskonferanse i januar. NLL vil be om møte med begge departementene, og blant annet høre om dette samarbeidet er kommet i gang. Som mange medlemmer vet, har regelverk om ansvar for logopediske tjenester vært uklart og ulikt fortolket i svært mange år.

Styret i NLL har sett det nødvendig å få formulert noen overordnede prinsipper som skal være styrende og klargjørende for videre drøftinger med departementene og andre. Disse prinsippene kan kort oppsummeres slik:

- a) Reduserte **funksjoner ved språk-, tale- og kommunikasjonsvansker** er logopedisk behandlingsområde i sin en helhet. En slik forståelse medfører at man unngår feilaktige avslag på diagnoser som rådgivende leger ikke definerer som språk-, tale- og kommunikasjonsvansker.
- b) Det er viktig å vurdere **funksjon/funksjonsvansker** innen språk, tale og kommunikasjon, slik det gjøres i Opplæringsloven og som også er en sentral intensjon i WHO (2001) *International Classification of Function/ICF*. Ut i fra dette er det den reduserte funksjonen som skal avhjelpes – det er ikke vesentlig hvilket begrep/metode som benyttes: Opplæring, undervisning eller behandling.

Elisabeth Berg
Leder

NORSK
LOGOPEDLAG

nll.norsklogopedlag@gmail.com

- c) **Sykdom, skade, lyte** (feil/mangel-funksjon hos individet) dekker alle **årsaksforhold** av språk-, tale- og kommunikasjonsvansker. Alle tilfeller av språk-, tale- og kommunikasjonsvansker skal anerkjennes som enten sykdom, skade eller lyte.
- d) Avslag fra kommunen må gi godkjenning av logopedisk behandling i Helfo. Helfo kan ikke overprøve kommunens vurdering av grunnlag for avslag. Kunnskapsdepartementet må lage presiseringer om at logopedisk kompetanse inngår i spesialpedagogiske behov ved språk-, tale- og kommunikasjonsvansker.

Styret i NLL får mange interessante henvendelser per epost. Vi kan her nevne en økt frekvens av spørsmål fra studenter i inn- og utland, og vi forsøker ut fra ressursene vi har til rådighet, å besvare spørsmålene så godt vi kan. At vi har fått flere studie-plasser i logopedi merker vi godt, og spørsmålene fra studentene vitner om engasjement og interesse for faget. Det er flott, og gir oss i NLL håp om at fagfeltet vil bli ivaretatt av stadig nye og engasjerte logopeder.

God sommer og velfortjent ferie til alle.

*For styret i NLL
Elisabeth Berg, Leder*

Afasitreff for yngre afasirammede 28. oktober - 1. november 2013

Statped inviterer personer med afasi til kurs.

Kurset er beregnet for voksne som:

- fikk afasi for minst ett år siden
- er opp til 50 år
- har lyst til å treffe andre med afasi
- har lyst til å høre mer om hvordan andre lever med sin afasi
- har lyst til å lære mer om språk og kommunikasjon
- har utbytte av å delta i grupper med andre afasirammede

Maks. 8 afasirammede kan delta på afasitreffet. Hver deltaker kan ha med seg maks. én pårørende. For deltakere som ikke er selvhjulpne, må en pårørende (eller en annen hjelpeperson) være med under hele afasitreffet. De pårørende vil eventuelt få tilbud om å delta i ulike samtalegrupper.

Kurs og opphold er gratis

Påmelding innen 1. oktober 2013. NB! Påmelding bør skje via logoped. Deltakerne kan på forhånd søke NAV på hjem-stedet om dekning av reiseutgifter. Alternativt dekker deltakerne dette selv. Kurset holdes i Bredtvetveien 4, Oslo.

Påmelding

pr. e-post: line.haaland-johansen@statped.no anne.katherine.hvistendahl@statped.no

pr. post: Statped sørøst, Postboks, 4416 Nydalen, 0403 Oslo. Merk konvolutten «Afasitreff»

Spørsmål? Spør etter Line Haaland-Johansen eller Anne K. Hvistendahl i Statped sørøst på telefon 02196

Vel møtt!

Sammenheng mellom ordforråd og avkodingsferdigheter i teori og forskning

For å fremme en god leseutvikling hos barn, er det viktig å vite hva som ligger til grunn for gode leseferdigheter. I den tidlige leseopplæringen har fonologisk bevissthet blitt viet mye oppmerksomhet som en prediktor på avkodingsferdigheter. Andre forkunnskaper har kommet mer i bakgrunnen. Ordforrådet anses som viktig for leseforståelsen. Men kan ordforrådet også spille en rolle for barnas avkodingsferdigheter?

Ifølge den anerkjente lesemodellen «The Simple View of Reading» (SVR) er lesing et resultat av to faktorer, avkoding og språkforståelse. Gjennom denne modellen hevder Hoover & Gough (1990) at ordforrådet har betydning for leseforståelse, men ikke avkodingsferdigheter. Dette er imidlertid et omdiskutert tema i fagmiljøet. En nylig publisert metasstudie konkluderte med at ordforråd og ordavkodning hadde en større sammenheng enn det man kunne forvente, ut fra teoridanninga på feltet (Hagtvet et al., 2011). Dette synet på at ordforrådet kan spille en rolle for avkodingsferdigheter deles av de kjente leseforskerne Snowling & Hulme (2005a). De mener at ordgjenkjenning involverer å hente fram informasjon om ordets uttale og betydning fra skrift. Semantikkens rolle er kanskje kjernen i diskusjonen i denne artikkelen. Ord har både en form- og innholdsside. Å kjenne et ord krever ikke bare kunnskap om ordets fonologiske og morfologiske struktur, men også kunnskap om ordets betydning (Lyster, 2009).

Semantiske ordkunnskaper knytter Levelt, Roelofs og Meyer (1999, ref. i Ouellette, 2006) til det de kaller dybdeordforrådet. Breddordforråd derimot forbinder de med den fonologiske siden av språkkunnskapene. Med dette hevder de at ordforrådslageret består av lagrede lydmønstre og semantiske representasjoner. Ordforrådet har imidlertid tradisjonelt blitt definert som antall ord barnet har kjennskap til (Lyster, 2009). Ofte har man sett på det kvantitative aspektet ved ordforrådet som avgjørende for leseutviklingen (Lyster, Horn & Rygvold, 2010).

Hvilken betydning semantisk ordkunnskap har for ordavkodning, er gjenstand for debatt i fagmiljøet. For å forstå hvorfor fagmiljøet har delte oppfatninger om dette temaet, kan det være nyttig med et dykk ned i både teori og forskning. Denne artikkelen har som hensikt å presentere relevant teori, og diskutere teoriene opp mot fagmiljøets oppfatninger og forskning på feltet. Innledningsvis introduseres teorier og

Siri Hasle

Master i spesialpedagogikk, logopedi UiO 2012. Masteroppgave om ordforråd og avkodingsferdigheter. Allmennlærer HiO 2005. Ansatt i tverrfaglig ressursteam i Nordre Aker bydel.

E-post:
siri.hasle@bna.oslo.kommune.no

modeller om leseprosessen og leseutviklingen hos barn, blant annet den velkjente lesemodellen The Simple View of Reading. Modellen er med på å danne grunnlag for diskusjon om prosesser som ligger til grunn for avkoding. To teoretiske hovedperspektiver på ordavkodning, toveistilnærmingen og den konneksjonistiske tilnærmingen, beskrives i detalj for å belyse deres syn på semantikens rolle i ordavkodingsprosesser. Helt til slutt følger et avsnitt med drøfting av prestantert teori og forskning.

LESETEORIER

Sammenhengen mellom ordforråd og avkoding er ikke bare en diskusjon som har oppstått i nyere tid. Tidlige lese teorier og pionerer innen

leseforskning har også vært opptatt av dette. Kjernen i den teoretiske og metodiske lesedebatten de siste 20-30 årene har dreid seg om hvordan ord leses og identifiseres (Lyster, 2011). Mange ulike modeller og teorier har blitt presentert innenfor dette emnet i årenes løp (Lyster, 2011; Høien, 1997; Bråten, 2007). Høien (1997) kategoriserer de tidlige lesemodellene i to retninger; «Top down» og «Bottom up». Disse beskriver hva som ligger til grunn for både leseprosessen og leseutviklingen.

«Bottom up»- og «Top down»-retningen

I «Bottom up»-modellene beskrives leseutviklingen stegvis. Begynnerlesere avkoder ord fonologisk og da står kunnskap om fonemer og grafemer sentralt. Etterhvert automatiseres avkodingsferdighetene, som sees på som en forutsetning for leseforståelse. Ifølge «Bottom up»-retningen, vil automatiserte avkodingsferdigheter frigjøre kognitive ressurser, ressurser som barnet i den tidlige leseutviklingen bruker til å avkode fonologisk. Først når avkodingsferdighetene er automatisert får ordforrådet betydning for leseferdighetene, og kun i forhold til forståelse (Høien, 1997).

«Top down»-retningen på sin side, mener at ordforrådet spiller en stor rolle helt fra starten av leseutviklingen (Bråten, 2007). En av de mest sentrale leseforskerne her, Kenneth Goodman, kalte lesing en psykolingvistisk «gjettelek» (Goodman, 1967). Ifølge hans lesemodell gjenkjenner barnet ordet ved å anvende sin språklige kompetanse til å «gjette», mens grafemene angir mer underordnet informasjon. Etter hvert i leseutviklingen vil barnet gjenkjenne flere og flere ord på grunn av et større ordforråd både skriftlig og muntlig. Det er derfor en språklig vekst som skiller begynnerleseren fra den erfarne leseren. Goodman understreket dessuten at bakgrunnskunnskaper og syntaktisk informasjon er viktige holdepunkter for å gjenkjenne ord i tekster. Leseforskeren var uenig i «Bottom up»-retningens syn på at leseutviklingen preges av faser. Ifølge han er det søken etter mening som står for framdriften i leseprosessen hos både nybegynneren og den erfarne leseren, ikke evnen til å knytte grafem til fonem og danne en «lydpakke» (Bråten, 2007).

Debatten om lesemetoder mellom de to førstnevnte retningene har til tider vært stor. På 80-tallet raste til og med en slags «lesemetode-krig» i utdanningsmiljøet i

USA og Canada. På den ene siden hadde man forkjempene for tradisjonell leseopplæring basert på fonologiske avkodingsstrategier, med bakgrunn i «Bottom up»-retningen. Deres motstandere fra «Top down»-retningen var opptatt av at den tidlige leseopplæringen skulle være en meningsskapende aktivitet, og helordslesing ble anbefalt som en metode. På høyden av denne «krigen», ble det utviklet en lesemodell og teori som har holdt stand fram til den dag i dag (Kirby & Savage, 2008). «The Simple View of Reading» verdsatte elementer fra begge parter syn og integrerte dem i sin teori/modell. Lesing er ikke bare avkoding, man må forstå det man avkoder også. Modellen fremhevet at både gode avkodingsferdigheter og god språkforståelse er nødvendig for å utvikle gode leseferdigheter (Hoover & Gough, 1990).

«The Simple View of Reading»

– en populær lesemodell

The Simple View of Reading (SVR) ble først presentert i 1986 av Gough og Tunmer. Ifølge denne modellen er leseforståelse produktet av to faktorer; avkoding og språkforståelse. Leseforståelsen til barnet vil altså bli null, dersom avkodingsferdigheter eller språkforståelse mangler. Med henvisning til blant annet egne forskningsresultater, argumenterer Hoover og Gough (1990) for at de to hovedkomponentene er uavhengige av hverandre. Avkoding og språkforståelse er altså selvstendige størrelser som begge utgjør en like viktig rolle for leseforståelsen. De hevder forskning viser at barn kan ha en god språkforståelse, men dårlige avkodingsferdigheter, som for eksempel hos barn med dysleksi. På den motsatte siden kan barn ha gode avkodingsferdigheter, men manglende språkforståelse (Hoover og Gough, 1990).

Hoover og Gough (1990) mener at barnet kan avkode ord på to måter. Begynnerleseren avkoder gjerne ved å knytte grafem til fonem før hun/han trekker lydene sammen, mens den viderekomne leseren automatisk gjenkjenner ord fra hele bokstavsekvenser. De to forskerne argumenterer for at ordforråd er grunnleggende for språkforståelse, og påvirker leseforståelsen gjennom denne komponenten. Paret understreker at SVR ikke må forveksles med «Bottom up»-modellens syn på leseprosessen. I «Bottom up»-modeller anses leseutviklingen, som tidligere nevnt, som en stegvis prosess der avkodingsferdigheter bør læres først, mens forståelsen kommer senere. Hoover og Gough mener at språklig kontekst

også kan påvirke ordgjenkjenningen. Likevel sier de at selv om ordgjenkjenning kan påvirkes av språklig kontekst under visse omstendigheter, viser forskning at jo bedre avkodingsferdigheter en elev har, desto mindre er eleven avhengig av konteksten. Selv om avkoding ikke går foran språkforståelsen i leseprosessen, slik den framstår i «Bottom up»-modellen, betyr det ikke at avkoding er avhengig av språkforståelsen (Hoover & Gough, 1990).

Hoover og Gough (1990) begrunner sitt syn på disse to komponentenes uavhengighet med å henvise til tidligere forskning. På 80-tallet viste en rekke studier at hos barn med en normal leseutvikling, bidro avkoding og språkforståelse hver for seg til variasjonen i leseforståelsen. Styrken på korrelasjonen mellom de ulike komponentene og leseforståelsen så ut til å være relatert til klassetrinn. I den tidlige leseutvikling korrelerte avkoding sterkest med leseforståelse. På senere klassetrinn dominerte imidlertid korrelasjonen mellom språkforståelse og leseforståelse. Disse resultatene mener de to leseforskerne stemmer godt overens med deres syn på leseutviklingen, der avkodingsferdigheter utgjør et større skille mellom leseferdighetene til begynnerleserne, enn språkforståelsen. Etter hvert som barna utvikler automatiserte avkodingsferdigheter, vil språkforståelsen spille en større rolle for variasjonen i leseforståelsen (Hoover & Gough, 1990).

Kritikk av «the Simple View of Reading»

Gamle og nye lesemodeller utfordres stadig av forskere over hele verden. En av modellene som er blitt gjenstand for forskernes granskende øyne er «The Simple View of Reading». At leseforskerens oppmerksomhet vendes mot modellen er ikke så rart. Gough og Tunmers «enkle» syn på lesing har vært gjeldende på fagområdet i mange år (Lyster, 2011; Høien, 1997). Ved hjelp av en enkel matematisk formel beskrev de et omfattende og komplekst fenomen. Formelen falt i smak hos mange – men langt fra alle. Allerede på 80-tallet ble SVR kritisert for å være for enkel, og for å gi et ufullstendig og unyansert bilde av leseforståelse. Noe som ikke egentlig er overraskende, da å lage en enkel og oversiktlig modell var Gough og Tunmers intensjon. Gough og Tunmer ønsket at modellen skulle være et rammeverk for det brede feltet innefor lesing (Kirby & Savage, 2008). Hoover og Gough (1990) hevder at forskningsresultater fra egne og

andres studier støtter modellen. Men ikke alle leseforskere er av samme oppfatning. SVR kritiseres for at modellen ikke har klart å forklare den store variasjonen i studier av leseforståelse. Det tyder på at andre ukjente faktorer mangler i modellen (Høien, 1997; Lyster, 2011). Foruten Lyster (2011), stiller Kirby og Savage (2008) spørsmålet om denne populære teorien rett og slett kan være for enkel?

Det er ikke bare SVR's utilstrekkelighet når det gjelder å forklare variasjon i leseforståelse som kritiseres. Det er synet på språkforståelse og avkoding som to adskilte komponenter, enkelte forskere utfordrer (Lyster 2011; Kirby & Savage 2008; Wagner, Strømquist & Uppstad, 2008). Dette skillet har ført til at flere kaller avkoding den tekniske delen av lesing (Høien, 1997). Lyster (2011) er uenig i at avkoding bør kalles den tekniske delen av lesing. Det er fordi det indikerer at avkoding er adskilt fra språkelementet. Det opplever hun som uheldig fordi fonologisk bevissthet, som har vist seg avgjørende for avkodingsferdigheter, er en del av språksystemet. Lyster sier også at leseren vil lete etter mening i den lydstrukturen som oppstår etter at man legger til lyd for lyd. Det fører til at barn ofte kan foregripe ord, uten å ha omkodet ordets fullstendige lydstruktur. Slik leter barnet i sitt leksikon etter ordets uttrykk og mening – etter kun en delvis omkoding. Dermed indikerer hun at ordforrådet kan bidra, både med sin form- og innholdside, til avkoding av ord (Lyster, 2011).

Kirby og Savage (2008) mener også at SVR's ekskludering av semantikkens rolle i ordavkodingen er kritikkverdig. De hevder at forskning på feltet viser at ordgjenkjenning ikke bare påvirkes av fonologi og ortografi, men også av semantikk. Den semantiske komponenten refererer ikke bare til ordets betydning, men er også knyttet til kontekst og morfologi. Kirby og Savage tror at kontekstuelle holdepunkter i teksten kan øke hastigheten på ordavkodingen, og dessuten at bevissthet om morfemenes betydning kan støtte gjenkjenningen av ord av en mer kompleks karakter. Kirby og Savage henviser til forskning der man har funnet ut at avkoding av ikke-lydrette ord, krever bruk av både semantiske og andre språklige ferdigheter. På grunnlag at dette mener de at de har belegg for å si at *begge* komponentene i SVR kan være påvirket av språklige faktorer (Kirby & Savage, 2008).

Leseforskerne Perfetti, Landi & Oakhill (2005), tror kjennskap til ordets betydning påvirker både ordavkodning og leseforståelse. Deres kollega Vellutino (2003) går enda lengre, med å hevde at ordforrådet er en av de grunnleggende faktorene for ordavkodningsferdigheter. Han tror elever lærer å avkode ord lettere dersom det er en del av elevens muntlige vokabular. Dette støttes av Nation & Snowling (1998) som hevder et godt ordforråd kan kompensere for svake avkodningsferdigheter. Deres meningsfelle Datta (2007) kan sies å være enda mer inspirert av Goodmans tankegods og «Top down»-retningen. Hun tror at barn blir mer effektive lesere med tanke på nøyaktighet og leseflyt, hvis de er i stand til å ta i bruk syntaktiske og semantiske ledetråder for å bekrefte, avvise eller korrigere sine hypoteser om de skrevne ordene. Dette er i tråd med Goswami (2008) oppfatning. Han påpeker at eksperimenter har vist at semantisk informasjon kan bidra til en raskere avkodning. I sin artikkel uttaler han følgende om hvorfor SVR-modellen bør forkastes som teoretisk grunnlag for leseopplæringen:

«Reading is one of the most complex cognitive skills that humans can learn. It is supported by multi-modal networks uniting motor systems, language systems, semantic systems and reasoning systems. It seems inherently unlikely that a 'simple view' of reading can provide a framework for teaching that is sufficiently rich to capture this complexity.» (Goswami, 2008, side 73)

Flere mener altså at avkodning ikke bare påvirkes av fonologiske og ortografiske kunnskaper, men også semantiske. Det står i kontrast til SVR's syn, der semantiske kunnskaper kun knyttes til komponenten språkforståelse. Dette gir skjellig grunn til videre undersøkelser av modellens gyldighet. For å analysere forholdet mellom semantiske kunnskaper og avkodning nærmere, kan man ta utgangspunkt i teorier som mer inngående beskriver hvilke prosesser de tror ligger til grunn for ordavkodning.

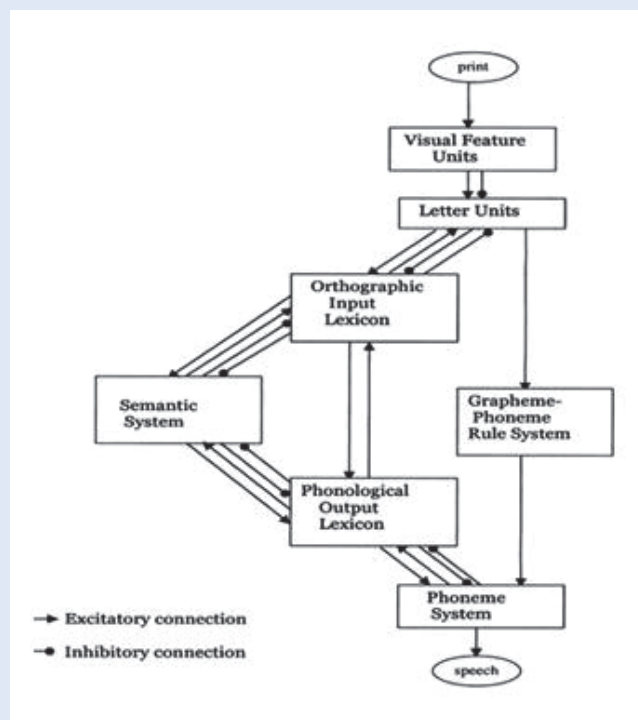
TEORIER OM PROSESSER I ORDAVKODING

Nation og Snowling (2004) mener at avkodning kan deles inn i ordgjenkjenning og fonologisk avkodning. De mener et sterkere skille mellom fonologisk avkodning og «effektiv» ordgjenkjenning er nødvendig. De hevder, i likhet med Kirby og Savage (2008), at SVR ikke reflek-

terer en forståelse for prosessene som ligger til grunn for ordgjenkjenning. Ikke alle ukjente ord kan avkodes på basis av grafem-fonem forbindelser. Hvordan avkodning av ikke-lydrette ord skjer gir ikke SVR svar på. Men det finnes teorier som forsøker å forklare hvordan disse ordene avkodes. Snowling og Hulme (2005a) omtaler to teoretiske retninger de mener studier på visuell ordgjenkjenning har blitt påvirket av; toveistilnærmingen og den konneksjonistiske tilnærmingen.

Toveistilnærmingen

Toveismodellene viser to separate veier fra skrift til tale; en leksikalsk og ikke-leksikalsk (Coltheart, 2005). Dette synet på avkodning inngår i Gough og Tunmers modell fra 1986 (Hoover og Gough, 1990), men de underliggende prosessene beskrives mer detaljert i toveismodellene. Den ene veien fra skrift til tale kalles den ikke-leksikalske. Der finner man uttalen av et ord ved å knytte grafemer til fonemer etter et bestemt regelverk for slike forbindelser. Å avkode via den andre, leksikalske veien innebærer å finne uttalen av virkelige ord i det ortografiske leksikonet, som inneholder kunnskap om ordets stavemåte og uttale av bokstavsekvenser. (Coltheart, 2005). Det ortografiske leksikonet, i en modell av Coltheart et al. (1993, ref. i Coltheart, 2005), viser forbindelser til det semantiske systemet (se figur 1).

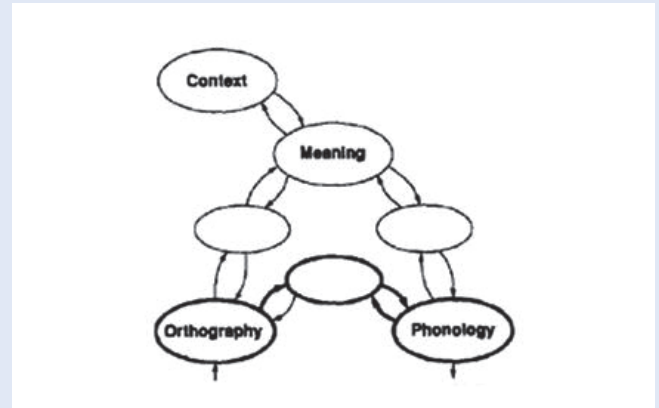
Figur 1: Dual Route Cascaded Model (Coltheart, 2005)

Modellen viser to veier fra skrift til uttale. Den ene veien går gjennom et ortografisk input-leksikon med forbindelser til det semantiske systemet og til et fonologisk output-leksikon. Denne veien knyttes til ortografisk eller leksikalsk avkoding av ord. Den andre veien går gjennom et regelsystem for grafem- fonem forbindelser. Denne veien knyttes til fonologisk eller ikke-leksikalsk avkoding og har ikke forbindelser til det semantiske systemet.

Coltheart mener denne modellen lykkes i å forklare flere ulike fenomener og mønstre når det gjelder avkoding. I datasimuleringer har det blitt observert lengre reaksjonstid ved avkoding av ikke-lydrette ord, enn ved lydrette ord. Coltheart hevder at årsaken ligger i at når de to rutene avgir motstridende informasjon på fonemnivå, oppstår det en «konflikt». Uten å forklare nærmere hvordan «konflikten» faktisk løses, sier Coltheart at den tar tid. Det samme skjer ved lesing av lavfrekvente ord, siden leksikalsk prosessering vil skje tregere, og den ikke-leksikalske ruten kan påvirke lesingen med motstridende informasjon. Høyfrekvente ord derimot, får raskere tilgang til det mentale leksikonet og slipper unna disse «konfliktene» (Coltheart, 2005).

Den konneksjonistiske tilnærmingen

En sentral teoretiker innen den konneksjonistiske retningen, Plaut (2005), sier at lesing er en svært komplisert oppgave, som involverer koordinasjon av visuelle, fonologiske, semantiske og språklige prosesser. Arkitekturen av ordgjenkjenningssystemet i denne tilnærmingen skiller seg fra toveismodellene. Den er inspirert av hjernens oppbygning med nerveceller og forbindelsene mellom dem. Konneksjonistiske modeller kalles derfor også nevralt nettverksmodeller. Kognitive prosesser vil vise seg som samhandlinger mellom ulike grupper av prosesseringsenheter. Disse gruppene prosesserer ulike typer informasjon, som for eksempel ortografisk og fonologisk informasjon. Mellom gruppene finnes skjulte enheter som gir feedback til prosesseringsenhetene, og forbindelser mellom enhetene svekkes eller forsterkes avhengig av denne feedbacken. Når barnet møter et nytt ord blir visse assosiasjoner styrket eller hemmet. Tradisjonelle konneksjonistiske modeller har hatt fokus på forbindelser mellom gruppene som prosesserer ortografisk og fonologisk informasjon. McClelland og Seidenbergs triangulære modell (figur 2) fra 1989 involverte imidlertid også semantikk i ordavkodingen.

Figur 2: McClelland & Seidenberg triangulære modell fra 1989 (Plaut, 2005)

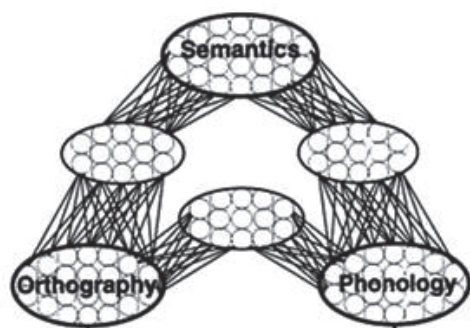
Modellen viser prosesseringsenheter som koder ortografisk, semantisk og fonologisk informasjon. Disse er bundet sammen av forbindelser med skjulte enheter i mellom, som styrer samhandlinger mellom gruppene.

Den semantiske komponenten her refererer til kontekst eller ords betydning. Modellen ser for seg et nettverk av forbindelser som knytter ortografisk, fonologisk og semantisk informasjon sammen i ordgjenkjenning. Ifølge modellen, er læring en prosess der kunnskap øker ved at forbindelsene mellom enhetene styrkes og blir mer nøyaktige.

Den triangulære modellen er blitt anerkjent av flere leseforskere. Byrne (2005) anser den som den første komplette lesemodellen, fordi dens oppbygning forklarer hvordan semantikken påvirker ordgjenkjenning. Modellen skiller ikke mellom hvordan semantisk, ortografisk og fonologisk informasjon blir presentert i ordgjenkjenningssystemet (Byrne, 2005). Goswami (2008) mener at forskning på hjernen støtter konneksjonistiske modeller framfor toveismodellene. Han nevner en studie der bilder ble tatt av hjernen for å lokalisere aktivitet ved ordgjenkjenning. Bakgrunnen for denne studien var en teori om at kinesiske og døve barn kun anvendte den leksikalske ruten. Årsaken var at kinesisk ortografi er bygd opp av enkeltsymboler som representerer hele ord, og at man trodde døvhet utelukket bruk av det fonologiske systemet. Bilder av hjernen viser imidlertid noe annet. De samme språklige nevralt nettverkene man ser hos barn som lærer å avkode med en fonologisk strategi, er blitt funnet i hjernen hos både kinesiske og døve barn. Hjernen utvikler altså ikke en forskjellig oppbyg-

ning av nevrale strukturer avhengig av strategien man lærer for å gjenkjenne ord. Goswami hevder at denne forskningen indikerer at det ikke finnes to veier, fordi fonologi alltid vil være involvert i avkodning av ord. Det tyder på at semantikk også kan påvirke avkodning (Goswami, 2008).

Tilhengerne av den konneksjonistiske retningen vil imidlertid være enige med Coltheart (2005) i at semantisk ordkunnskap spiller en større rolle senere i leseutviklingen. Forskerne innen denne retningen har prøvd å forklare leseutviklingen ut fra den triangulære modellen. I samarbeid med Plaut og Patterson, foreslo Seidenberg og McClelland en teori om en «arbeidsfordeling» mellom en fonologisk sti og en semantisk sti. Plaut, Patterson, Seidenberg og McClelland (1996) tror at tidlig i leseutviklingen, vil nettverkets ressurser i stor grad bli avsatt til å etablere forbindelser mellom ortografisk og fonologisk informasjon. Senere i leseutviklingen, mener de at gjenkjenning av ord avhenger mindre av forbindelsene mellom de ortografiske og fonologiske prosesseringsenhetene. Da vil bruken av stien med forbindelser fra ortografi via semantikk til fonologi, øke. Denne stien er særlig viktig for ikke-lydrette ord. Plaut et al. (1996) hevder at prosesseringen av slike ord forgår lettere ved hjelp av semantisk informasjon. Etter hvert i utviklingen tror de at de to stiene blir mer spesialiserte: den semantiske stien blir for eksempel ekspert på å gjenkjenne ikke-lydrette ord, mens den fonologiske stien blir ekspert på behandling av uttale for lydrette ord (Plaut et al., 1996; Snowling & Hulme, 2005b).

Figur 3: A Connectionist Network in Word Reading (Plaut et al., 1996).

Modellen viser forbindelser mellom gruppene av prosesseringsenheter med skjulte enheter i mellom.

Modellene fra de ulike retningene ser altså ut til å ha blitt påvirket av hverandre. Plaut et al. (1996) har introdusert en arbeidsfordeling mellom en semantisk og fonologisk sti, mens Coltheart et al (1993, ref. i Coltheart, 2005) sin modell viser forbindelser fra det ortografiske input leksikonet til det semantiske systemet. Begge mener semantikk er involvert i ordgjenkjenning. Dette gir nok en grunn til å utforske ordforrådets betydning for barns avkodingsferdigheter, og samtidig utfordre SVR sin påstand om komponentens uavhengighet.

FORSKNING OM ORDFORRÅD OG AVKODINGSFERDIGHETER

I utdannings- og forskningsmiljøet er det bred støtte for at ordforråd knyttes til leseforståelse og ikke avkodingsferdigheter i den tidlige leseutviklingen (Furnes, 2010). Det er heller andre variabler som knyttes til barns avkodingsferdigheter. Fonembevissthet og bokstavkunnskap framstår som de mest sentrale prediktorene på avkodingsferdigheter på forskningsfeltet i dag (Lervåg, Bråten & Hulme, 2009; Muter, Hulme, Snowling & Stevenson, 2004; National Reading Panel, 2000; Lervåg & Aukrust, 2010). Likevel konkluderer ikke alle studier med at ordforrådet bør utelukkes som en faktor. Flere studier har funnet sammenheng mellom ordforråd og avkodingsferdigheter (Hagtvet et al., 2011; Nation & Snowling, 2004; Catts, Compton, Tomblin & Bridges, 2012; Oullette, 2006).

En hypotese innen forskningsmiljøet er at ordforrådet kan spille en rolle for avkodingsferdigheter indirekte, ved at fonembevissthet fremmes av vokabularvekst (Walley, Metsala & Garlock, 2003; Aukrust & Rydland, 2007). Skal man tro at det er en direkte eller indirekte sammenheng mellom ordforråd og avkodingsferdigheter, vil for eksempel minoritetsspråklige barn med et mindre ordforråd rammes. Det gjelder særlig i en grunn ortografi som norsk. Forskning på minoritetsspråklige barns avkodingsferdigheter gir imidlertid ikke støtte til denne hypotesen. Et begrenset ordforråd ser ikke ut til påvirke

avkodingsferdigheter hos minoritetsspråklige barn. Flere studier på barn i den tidlige leseutviklingen har vist at de minoritetsspråklige barna avkoder på høyde med eller bedre enn majoritetsspråklige barn (Verhoeven, 2000; Lesaux & Siegel, 2003; Chiappe & Siegel, 1999; Lervåg & Aukrust, 2010).

Disse resultatene støtter altså ikke tanken om at fonembevissthet fremmes av vokabularvekst, men tyder heller på at fonembevissthet krever bevisst innlæring (Goswami, 2008). Dermed stiller barn med et annet morsmål på lik linje med majoritetsspråklige barn i den tidlige leseutviklingen.

Det er altså gjort ulike funn i studier når det gjelder sammenhengen mellom ordforråd og avkodingsferdigheter. Forskjellen mellom funn i studier kan kanskje forklares med tidspunktene barna har blitt testet på i leseutviklingen. Ifølge Plaut et al (1996), vil den semantiske stien gjøre seg mer gjeldende senere i leseutviklingen. Studiene der det ble funnet en sammenheng mellom ordforråd og avkodingsferdigheter testet eldre barn. Barna i Nation og Snowling (2004) sin studie var 8,5 og 13 år da de ble testet. Elevene i Catts, Compton, Tomblin og Bridges (2012) ble testet på 2., 4. 8. og 10. trinn, mens Oulettes (2006) barn gikk i 4. klasse. Dette gjaldt også for flere av studiene i Hagtvat et al. (2011) sin metastudie.

Forskjeller i studier når det gjelder vanskelighetsgrad på ord som skal avkodes, kan dessuten føre til ulike konklusjoner. En studie fra England viste at urdotalende barn i andreklasse hadde større vanskeligheter med ikke-lydrette engelske ord, men presterte bedre enn engelske enspråklige på avkoding av lydrette ord og nonord. Dette mener forskerne Mumtaz og Humphreys kom av at de urdotalende barna hadde bedre fonologiske ferdigheter, men en dårligere utviklet leksikalsk strategi (Mumtaz & Humphreys, 2001). I en annen studie av Verhoeven, van Leeuwe og Vermeer (2011) avkodet de minoritetsspråklige barna på linje med majoritetsspråklige med tanke på «enkle» ord med lydrett ortografi. Når det gjaldt komplekse ord med flere stavelser, avkodet de majoritetsspråklige slike ord raskere. Dette fant også Thurmman-Moe (2003) i sin studie. Hun forteller at de minoritetsspråklige elevene på 5. trinn leste nonordene raskere enn elevene med norsk som

førstespråk, men avkodet ukjente og mer avanserte ord på norsk langsommere. Dette mener hun kommer av at de norske barna forstår flere ord, og at de minoritetsspråklige barna, på grunn av et manglende vokabular, anvender fonologisk lesing som en hovedstrategi.

En annen årsak til forskjellene kan være at barna er testet i ulike ortografier og språk. Hagtvat et al. (2011) fant de høyeste korrelasjonene mellom ordforråd og avkodingsferdigheter i studier som ble gjennomført i engelskspråklige land. Flere av studiene med lignende funn var også fra engelskspråklige land (Nation og Snowling, 2004; Oulette, 2006; Catts et al., 2012). I og med at det engelske skiftspråket kan klassifiseres som en dyp ortografi med mange ikke-lydrette ord (Seymore, 2005), kan dette ha stilt større krav til ordforrådets størrelse enn avkoding i en norsk ortografi med mange lydrette ord. Ifølge Plaut et al. (1996) vil ikke-lydrette ord prosesseres gjennom den semantiske stien, og dermed kan ordforrådet ha en større betydning for barn som avkoder i en engelsk ortografi.

REFLEKSJONER OM PEDAGOGISKE IMPLIKASJONER

Til tross for at det fortsatt er knyttet usikkerhet til ordforrådets betydning for barns tidlige avkodingsferdigheter, er det ingen grunn til å slippe fokuset på ordforrådsutvikling i barnehage og skole. Det vil kunne gi et godt grunnlag for fremtidige leseferdigheter, med tanke på leseforståelse. Sett ut fra tidligere empiri og teori, er det grunn til å tro at ordforrådet kan ha en betydning for senere avkodingsferdigheter, og da særlig i forhold til ikke-lydrette ord. I tillegg peker Goswami (2008) på at selv om vekst i ordforråd ikke fremmer fonembevissthet, kan det fremme bevissthet om stavelser og rim, og danne grunnlag for en analogisk lesestrategi. Dette kan gjøre barna i stand til å avkode mer komplekse ord raskere. På den måten kan kanskje vekst i ordforråd bidra til avkoding av både nonord, ikke-lydrette og ukjente ord.

Tidligere studier har vist at fonologisk bevissthet og bokstavkunnskap er de største prediktorene på avkodingsferdigheter. Derfor bør også aktiviteter som stimulerer fonologisk bevissthet, fortsatt være en prioritet i barnehage og skole.

Litteraturliste

- Aukrust, V. G. & Rydland, V. (2007). Minoritetsspråklige barn og lesing – hvordan kan barnehagen og skolens begynnerundervisning legge til rette for leseforståelse? I Bråten, I. (red), *Leseforståelse. Lesing i kunnskapssamfunnet – teori og praksis*. (s.128-146). Oslo: J. W. Cappelens forlag AS.
- Bråten, I. (2007). Leseforståelse – komponenter, vansker og tiltak. I Bråten, I. (red), *Leseforståelse. Lesing i kunnskapssamfunnet – teori og praksis* (s. 45-81). Oslo: J. W. Cappelens forlag AS.
- Byrne, B. (2005). Theories of learning to read. I: Snowling, M. J. & Hulme, C.: *The science of reading. A handbook* (s. 104-119). Oxford: Blackwell.
- Catts, H.W., Compton, D., Tomlin J. B. & Bridges, M.S. (2012). Prevalence and Nature of Late-emerging Poor Readers. *Journal of Educational Psychology* 2012, Vol. 104, nr 1, s. 166-181.
- Chiappe, P. & Siegel, L. S. (1999). Phonological awareness and reading acquisition in English- and Punjabi-speaking Canadian children. *Journal of Educational Psychology* 1999, Vol. 91, s. 20-28.
- Coltheart, M. (2005). Modeling reading: The dual-route approach.. I: Snowling, M. J. & Hulme, C., *The science of reading. A handbook* (s. 6-23). Oxford: Blackwell.
- Datta, M. (2007). *Bilinguality and Literacy. Principles and Practice*. London: Continuum.
- Furnes, B. (2010). *Prediction of Early Development in Reading and spelling – A Cross-Linguistic Comparison*. Phd Thesis UIS no. 116. Faculty of Arts and Education. Universitetet i Stavanger.
- Goodman, K.S. (1967). Reading: a psycholinguistic guessing game. *Journal of the Reading Specialist*, 6, s. 126-135.
- Goswami, U. (2008). Reading, complexity and the brain. *Literacy* 2008, vol. 42, nr 2, s. 67-74.
- Hagtvet, B.E., Lyster, H.S.-A., Melbye-Lervåg, M., Næss, B. K.-A., Hjetland, H.N., Engevik, L.L., Hølland, S., Karlsen, J., Klem, M. & Kruse, J. (2011). Ordforråd i førskolealder og senere leseferdigheter – En metaanalytisk tilnærming. *Spesialpedagogikk* 2011, nr 1, s. 34-49.
- Hoover, W.A. & Gough P.B. (1990). The Simple View of Reading. *Reading and Writing: An Interdisciplinary Journal* 1990, Vol. 2, s. 127-160.
- Høien, T. (1997). Avkodingsstrategier og leseutvikling. I Austad, I. (red), *Mening i tekst. Teorier og metoder i grunnleggende lese- og skriveopplæring*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Jean, M. & Geva, E. (2009). The development of vocabulary in English as a second language children and its role in predicting word recognition ability. *Applied Psycholinguistics* 2009, vol. 30, s.153-185
- Kirby, J.R. & Savage, R.S. (2008). Can the simple view deal with the complexities of reading? *Literacy* 2008. Vol. 42, nr 2, s. 75-82.
- Lesaux, N.K & Siegel, L.S. (2003). The Development of Reading in Children Who Speak English as a Second Language. *Developmental Psychology* 2003, Vol. 39, nr 6, s. 1005-1019.
- Lervåg, A. & Aukrust, V. G. (2010): Vocabulary knowledge is a critical determinant of the difference in reading comprehension growth between first and second language learners. *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 2010, nr 5, s. 612-620.
- Lervåg, A., Bråten, I. & Hulme, C. (2009). The Cognitive and Linguistic Foundations of Early Reading Development: A Norwegian Latent Variable Longitudinal Study. *Developmental Psychology* 2009, vol. 45, nr 3, s. 764-781.
- Lyster, S.A.H.(2009). Ordforråd og leseutvikling. I Frost, J.(red): *Språk- og leseveiledning – i teori og praksis* (s. 231-252). Oslo: Cappelen akademisk forlag.
- Lyster, S.A.H. (2011). *Å lære å lese og skrive. – individ i kontekst*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Lyster, S.A.H., Horn, E. & Rygvold, A.L. (2010). Ordforråd og ordforråsutvikling hos norske barn og unge. Resultater fra en utprøving av British Picture Vocabulary Scale II, second Edition (BPVS II). *Spesialpedagogikk* 2010, nr 9, s. 35-43.
- Mumtaz, S. & Humphreys, G.W. (2001). The effects of bilingualism on learning to read English: evidence from the contrast between Urdu-English bilingual and English monolingual children. *Journal of Research in reading* 2001, Vol. 24, nr 2, s. 113-134.
- Muter, V., Hulme C., Snowling, M.J. & Stevenson, J. (2004). Phonemes, Rimes, Vocabulary, and Grammatical Skills as Foundations of Early Reading development: Evidence From a Longitudinal Study. *Developmental Psychology* 2004. Vol. 40, nr 5, s. 665-681.
- Nation, K. & Snowling, M.J. (1998). Individual differences in contextual facilitation: evidence from dyslexia and poor reading comprehension. *Child Development* 1998, nr 69, s. 996-1011.
- Nation, K. & Snowling, M.J. (2004). Beyond phonological skills: broader language skills contribute to the development of reading. *Journal of Research in Reading* 2004, Vol. 27, nr 4, s. 342-356.
- National Reading Panel (2000). *Report of the National Reading Panel. Teaching children to read: An Evidence-Based Assessment of the Scientific Research Literature on Reading and its Implications for Reading Instruction*. Hentet 2.februar 2012 fra: <http://www.nationalreadingpanel.org/publications/summary.htm>
- Oullette, G.P. (2006) What's Meaning Got to Do With It: The Role of Vocabulary in Word Reading and Reading Comprehension. *Journal of Educational Psychology* 2006, Vol. 98, nr 3, s. 554-566
- Perfetti, C.A., Landi, N. & Oakhill, J. (2005). The Acquisition of Reading Comprehension Skill. I M.J. Snowling & C. Hulme (Red.), *The science of reading: A handbook*. (s.227-247) Oxford: Blackwell publishing.
- Plaut, D.C. (2005). Connectionist approaches to reading. I M.J. Snowling & C. Hulme (Eds.), *The science of reading: A handbook*. (s.24-38) Oxford: Blackwell publishing.
- Plaut, D.C., McClelland, J.L., Seidenberg, M.S., & Patterson, K. (1996). Understanding Normal and Impaired Word Reading: Computational Principles in Quasi-Regular Domains. *Psychological Review* 1996, Vol. 103, nr 1, s. 56-115
- Seymour, P.H.K. (2005). Early Reading Development in European Orthographies. I Snowling, M. J. og Hulme, C.: *The science of reading. A handbook* (s. 296-316). Oxford: Blackwell.
- Snowling, M.J. & Hulme, C. (2005a). Editorial Part I: Snowling, M. J. & Hulme, C.: *The science of reading. A handbook* (s. 3-5). Oxford: Blackwell.
- Snowling, M.J. & Hulme, C. (2005b). Learning to Read with a Hearing Impairment I: Snowling, M. J. & Hulme, C.: *The science of reading. A handbook* (s. 397-412). Oxford: Blackwell.
- Thurmann-Moe, A. C. (2003). Når alle ord blir non -ord. Om leseutvikling hos minoritetsspråklige elever. *Spesialpedagogikk* 2003, nr 6, s.34-39.
- Vellutino, F.R. (2003). Individual differences as sources of variability in reading comprehension in elementary school children. I Sweet, A.P & Snow, C. *Rethinking reading comprehension* (s.51-81). New York: The Guilford Press.
- Verhoeven, L. (2000). Components in Early Second Language Reading and Spelling. *Scientific Studies of Reading* 2000, Vol. 4, nr 4, s. 313-330.
- Verhoeven, L., van Leeuwe, J. & Vermeer, A. (2011). Vocabulary Growth and Reading Development across the Elementary School Years. *Scientific Studies of Reading* 2011, Vol. 15, nr 1, s. 8-25.
- Wagner, Å.K.H., Strømqvist, S. & Uppstad, P.H. (2008). *Det flerspråklige mennesket. En grunnbok om skriftspråklæring*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Walley, J.L., Metsala, A.C. & Garlock, V.M. (2003). Spoken vocabulary growth: Its role in the development of phoneme awareness and early reading ability. *Reading and Writing: An Interdisciplinary Journal* 2003, nr 16, s. 5-20.

Logopedisk fremtid

– allerede i dag

Oversatt av Melanie Kirmess

Tidsskriftet til den amerikanske logoped- og audiopedagogforeningen ASHA, The ASHA Leader, hadde i årets første utgave en introduksjon over elleve innovative teknologier som påstås å kunne revolusjonere diagnostikk og behandling av tale, språk- og hørselsvansker. Dette vil også være relevant for norske logopeder og derfor har NTL fått tillatelse til å publisere en oversatt versjon av artikkelen.

Translated, adapted, and reprinted with permission from «The Future Present» in The ASHA Leader, 18, January 2013. © Copyright 2013. American Speech-Language-Hearing Association. All rights reserved.

Introduksjon:

En kvinne med tinnitus forstyrres av dette på jobben. Hun trykker på smarttelefonen sin og aktiverer en implantert enhet som stimulerer vagus-nerven hennes. Tinnitusforstyrrelsen stopper og hun fortsetter med arbeidsoppgavene sine.

En musiker som har brukt mange år på å spille gitar ved siden av bråkete høyttaleranlegg kan ikke lenger høre når hans kone eller barn snakker til ham, fordi hårcellene i hans cochlea er alvorlig skadet. Kirurger implanterer nye stamceller som erstatter de gamle, og han kan igjen høre når navnet hans sies.

En soldat som ble rammet av en eksplosjon i konvoien sin i Afghanistan viser ingen tegn til traumatisk hjerneskade (TBI) når det undersøkes med de vanlige hjerneskanningsmetodene. Men en ny type avansert bildebehandling for hjerneskanning avslører et sikkert tegn på TBI: blodårene er skadet. Med denne diagnosen kan soldaten få den behandlingen han trenger.

Nye former for hjernebildebehandling og andre teknologier er under utprøving eller brukes for å diagnostisere noen former for kommunikasjonsvansker, mens hjernestimulering og smarttelefoner viser lovende resultater for mestring eller behandling av andre. Her tar vi en nærmere titt på 11 teknologier som kan endre fremtiden for vår kunnskap om kommunikasjonsvansker.

1. En hårcelle unna å kunne reparere hørselen

JENNIFER STONE, PHD, University of Washington, Department of Otolaryngology-Head and Neck Surgery

EDWIN RUBEL, PHD, University of Washington, Virginia Merrill Bloedel Hearing Research Center, Department of Otolaryngology-Head and Neck Surgery

Når vi skraper opp eller kutter huden vår, erstatter nye celler raskt de som er skadet. Hvis dette også var tilfelle når vi skadet vårt indre øre, kunne vi hørt på de mest bråkete rockekonserter og fått tilbake perfekt hørsel på bare noen få dager.

Det som kan høres ut som en fantasi kan bli virkelighet gjennom teknologiske fremskritt – og forskning på fugler. Det hyppigst forekommende hørselstap hos mennesker er senso-nevral, dvs. den resulterer fra degenerasjon av hårceller i cochlea eller nevronene i spiralganglion, som utgjør de første cellene i hørselsbanen. De fleste senso-nevralt hørselstap er permanente, fordi vi ikke kan regenerere hårcellene i cochlea (eller nevroner) når de er tapt. Høreapparater og cochleaimplantater kan forbedre selve symptomet, dvs. hørselstap, men de kan ikke reparere de manglende kritiske koblingene som forårsaker problemet. Selv om disse to teknologiene bidrar til forbedring av kommunikasjon, blir deres ufullkommenhet tydelig når kommunikasjonen blir utfordret i vårt raske, støyende samfunn.

Fugler, derimot, er annerledes, fordi de regenererer skadete hårceller i løpet av et par uker. Forskning er nå i gang med å undersøke hvordan man skal videreutvikle regenerering eller erstatning av slike hårceller, først i laboratorieforsøk med pattedyr og så hos mennesker. Dette gjøres ved hjelp av følgende to generelle tilnærminger. For det første forsøker forskere å identifisere molekyler som kan påvirke cochleare stamceller til å danne nye hårceller. Dette er basert på antagelsen om at cellene i en skadet cochlea kan danne nye hårceller med riktig behandling. Noen laboratorier henter slike ideer fra fugleverden og andre dyr som regenererer hårcellene spontant. Andre forskere fokuserer på ledetråder som kommer fra utvikling av hårceller generelt.

I den andre tilnærming undersøker forskere potensialet i at embryonale, nevrale, eller induserte pluripotente

stamceller fra andre områder enn øret kan danne hårceller når de transplanteres inn i cochlea. De nevnte tilnærmingerne er ikke gjensidig utelukkende, og kunnskapen fra hver av retningene blir utnyttet til fordel for alle andre.

Regenerering av hårceller som en vanlig behandling for senso-nevral hørselstap ligger fremdeles mange år unna, men forskere har tatt viktige steg for å demonstrere muligheten som ligger i å anvende terapiformer basert på genetikk og transplantasjon for å forbedre hørselen. Følg med!

Kilder:

Brignull, H., Raible, D. W., & Stone, J. S. (2009). Feathers and fins: Non-mammalian models for hair cell regeneration. *Brain Research*, 1277, 12–23.

Chen, W., Jongkamonwivat, N., Abbas, L., Eshtan, S. J., Johnson, S. L., Kuhn, S.,...Rivolta, M. N. (2012). Restoration of auditory evoked responses by human ES-cell-derived otic progenitors. *Nature*, 490 (7419), 278–282.

Doetzlhofer, A., Basch, M. L., Ohyama, T., Gessler, M., Groves, A. K., & Segil, N. (2009). Hey2 regulation by FGF provides a Notch-independent mechanism for maintaining pillar cell fate in the organ of Corti. *Developmental Cell*, 16(1), 58–69.

Li, H., Roblin, G., Liu, H., & Heller, S. (2003). Generation of hair cells by stepwise differentiation of embryonic stem cells. *Proceedings of the National Academy of Sciences USA*, 100(23), 13495–13500.

Lin, V., Golub, J., Nguyen, T. B., Hume, C., Oesterle, E. C., & Stone, J. S. (2011) Inhibition of notch activity promotes non-mitotic regeneration of HCs in the adult mouse utricle. *Journal of Neuroscience*, 31: 15329–15339.

Oshima, K., Grimm, C. M., Corrales, C. E., Senn, P., Martinez Monedero, R., Géléoc, G. S., & Heller, S. (2007) Differential distribution of stem cells in the auditory and vestibular organs of the inner ear. *Journal of the Association for Research Otolaryngology*, 8(1), 18–31

Shi, F., Kempfle, J. S., & Edge, A. S. (2012). Wnt-responsive Lgr5-expressing stem cells are hair cell progenitors in the cochlea. *Journal of Neuroscience*, 32(28), 9639–9648.

Stone, J. S., & Cotanche, D. A. (2007). Hair cell regeneration in the avian auditory epithelium. Review. *International Journal of Developmental Biology*, 51, 633–647.

White, P. M., Doetzlhofer, A., Lee, Y. S., Groves, A. K., & Segil, N. (2006) Mammalian cochlear supporting cells can divide and trans-differentiate into hair cells. *Nature*, 441(7096), 984–987.

White, P. M., Stone, J. S., Groves, A. K., & Segil, N. (2012) EGFR signaling is required for regenerative proliferation in the cochlea: conservation in birds and mammals. *Developmental Biology*, 363(1), 191–200.

2. Laryngoskopi blir skarpere, raskere, dypere

ROBERT E. HILLMAN, PHD, MGH Institute of Health Professions & Center for Laryngeal Surgery and Voice Rehabilitation, Boston

For å diagnostisere en stemmevanske bruker klinikere oral eller nasal endoskopisk laryngoskopi for å se på stemmebåndene mens de vibrerer. Og denne teknologien er under stadig forbedring og de nyeste fremskritt presenteres her:

- **Skarpere.** Videostroboskopi har vært selve bærebjelken i klinisk laryngoskopi siden 1980-tallet. Grunnleggende stroboskopisk teknologi blir nå kombinert med høyoppløste (HD) videosensorer for å forbedre bildekvaliteten. I samspill med økt romlig oppløsning bidrar dette til betydelige forbedringer for vurderingen av stemmebåndets utseende og funksjon. Imidlertid har videostroboskopi fortsatt sine begrensninger som andre nyutviklede teknologier prøver å imøtekomme.
- **Raskere.** Nye digitale videokameraer med høy hastighet og høy oppløsning, forbedret lysfølsomhet og økt bildefrekvens kan nå dokumentere stemmebåndets bevegelser som ikke kan sees med videostroboskopi alene. Disse opptakene omfatter nå ekte syklus-til-syklus-detall av stemmebåndets vibrasjoner, så vel som ikke-periodiske fenomener knyttet til mer alvorlige stemmevanske som

dysfoni, stemmebrudd, eller ved begynnelsen og slutten av stemte lyder. Forskerne arbeider også med å utvikle bedre verktøy for å analysere de store mengder data som samles inn med slike høyhastighetsopptak.

- **Dypere.** Nåværende klinisk laryngoskopi anvender endoskopi som bare er i stand til å gjengi ukalibrerte, to-dimensjonale visninger av stemmebåndets overflater. Forskere utvikler nå nye laserbaserte teknologier som såkalt dybde-kymografi, som viser nøyaktige størrelseskalibrerte endoskopibilder og dermed kan synliggjøre viktige vertikale forandringer under stemmebåndets vibrasjoner. En annen laserbasert tilnærming, såkalt dynamisk optisk koherenstomografi, kan ta opp dynamiske tverrsnittsbilder av det vibrerende stemmebåndet for å illustrere mer synlig hvordan ulike stemmevanske eller medisinske behandlinger (for eksempel injeksjoner) påvirker stemmebåndets funksjon.

3. Smartere telefoner for nedsatt hørsel

MATTHEW CUTTER, The ASHA Leader

Trådløse enheter blir stadig mindre, men med kraftigere prosessorer og operativsystemer. I samsvar med teknologiens raske utvikling tilbyr produsenter av smarttelefoner nå stadig mer enn bare enkel kompatibilitet med høreapparater. De designer telefoner som a) samarbeider bedre med høreapparater og cochleaimplantater, b) kan advare brukere med nedsatt hørsel om hendelser i deres nærmeste miljø, og c) til og med kan utveksle lydprofiler med andre smarttelefonbrukere.

Siden 2003 har den amerikanske Federal Communications Commission (FCC) krevd at produsenter av trådløse håndsett sikrer sine produkter slik at støy og feedback unngås når de brukes sammen med høreapparater. Men et nytt regelverk fra 2010 (den 21. Century Communications and Video accessibility Act) har økt dette kravet ytterligere, ved å endre loven for at personer med funksjonshemming skal kunne ha bedre tilgang til moderne teknologiske enheter. Dette resulterte i en utviklingsbølge av nye innovasjoner og teknologier som ennå ikke har stilnet.

Apple Inc. planlegger en rekke innovasjoner for sine kunder med hørselshemming. Telefontypen iPhone kan snart være i stand til å oppdage og varsle en bruker med hørselstap om lyder i brukerens nærmiljø (for eksempel,

en ringeklokke eller en røykvarsler) med et tydelig visuelt signal på telefonskjermen. Ifølge patenter som er registrert i 2011, planlegger Apple å lage telefoner som kan fjernstyre justering av innstillingene på et høreapparat og til og med overføre disse innstillingene til en venns iPhone for å oppnå optimal hørbarhet i støyende omgivelser.

iPhones nyeste operativsystem, iOS6, er utviklet for å fungere med såkalte «Made for iPhone-høreapparater», dvs. høreapparater som er spesielt utviklet for direkte, energieffektive, trådløse oppkoblinger. Den danske produsenten for høreapparater og headsets, GN Store Nord, har allerede signert en kontrakt for å lage disse merkenavnbeskyttede enhetene, og andre vil snart følge etter.

Motorolas Droid telefon inneholder funksjoner som forbedrer telefonens anvendbarhet slik at brukerne kan velge ulike vibrasjoner, toner, eller til og med talesyntese som støtte for optimal navigeringen på telefonens menyer og knapper. Andre produsenter, inkludert Samsung, Kyocera, og Clarity, har produsert telefoner med høy kompatibilitet for brukere av høreapparater, og etterspørselen etter slike telefoner fortsetter å øke.

Uansett merke, så anbefaler både FCC og produsenter at brukerne alltid benytter seg av «prøv før du kjøper» tilnærmingen for å sikre at de treffer det beste valget med hensyn til samsvar mellom høreapparater eller cochleaimplantater de benytter og smarttelefonen.

4. Biofeedback for talepraksi

SHANNON C. MAUSZYCKI, PHD, CCC-SLP, VA Salt Lake City Health Care System; Department of Communication Sciences and Disorders, University of Utah

Kan biofeedback hjelpe personer med ervervet taleapraksi til å forbedre sine motoriske planleggingsferdigheter under taleprosessering? Teknologien i dette område avanserer stadig, og elektropalatografi (EPG) ser ut til å være et lovende verktøy for en behandlingsform for personer med taleapraksi.

EPG er et verktøy som viser og registrerer tungens kontakt med ganen under taleproduksjon. Personen som

skal snakke har på seg en kunstig gane, dvs. en spesialtilpasset, støpt akrylform (tilsvarende en slags tannregulering) som er dekket av små elektroder. Denne kunstige ganen sitter tett på den øvre delen av ganen, og sender elektroniske signaler til en ekstern prosessor når tungens kommer i kontakt med elektrodene på denne ganen. Disse signalene sendes deretter til en bærbar eller stasjonær datamaskin. Med økende fremskritt innen teknologien er målet at dette overføringssystemet mellom ganen og datamaskinen skal bli trådløs.

Ved hjelp av EPG kan en kliniker vise, ta opp og lagre timingen og plasseringen av tungens kontakt med ganen, og også gi visuell biofeedback til personen som har på seg EPG-utstyret. Ved bruk av en delt skjerm kan systemet vise hvilke kontaktpunkter som aktiveres for ulike lyder (dvs. danne et mønster) for to personer samtidig. Dette gjelder for eksempel for pasienten og behandleren, slik at pasienten som et behandlingsmål kan prøve å etterligne behandlerens mønster.

Det finnes ingen grense for lengden av innspilt taleproduksjon, slik at behandlingsomfang kan variere fra ordnivå til fraser og setninger, avhengig av pasientens behandlingsbehov og mål. Både kliniker og pasient kan gjennomgå innspilte lydproduksjoner i henholdsvis sanntid, slow motion eller stop motion, og disse kan skrives ut eller lagres i form av oversiktskart over tungens kontaktpunkter med ganen.

EPG har blitt brukt til å behandle en rekke andre artikulasjonsvansker, for eksempel de som er forbundet med ganespalte, nedsatt hørsel og utviklingsrelaterte artikulasjonsvansker (for eksempel r-lyden i Norge, anm. MK). Til nå finnes det bare få kassustudier som har anvendt EPG for å behandle mennesker med taleapraksi. EPGs potensialet for å kunne gi personer med taleapraksi ytterligere informasjon om artikulasjonsprosessen gjør dette til en lovende behandlingsform, fordi den gir visuell og taktil feedback for lyder som trenes på, spesielt for språklyder som er mindre synlige på andre måter.

5. Hjernestammeimplantat for bedre hørsel

ROBERT V. SHANNON, PHD, House Research Institute, Los Angeles

Cochleaimplantater har revolusjonert behandlingen for døvhets og kan gi funksjonell hørsel for mange. Men slett ikke alle. Elektrisk stimulering av cochlea fører ikke til endring for personer som ikke har hørselsnerven.

Derfor bør du bli kjent med det auditive hjerne-stammeimplantat (ABI), som ligner på et cochleaim-plantat, bortsett fra at elektroden forankres i hjerne-stammen, selveste cochlear nucleus (kjernen). Det auditive hjernestammeimplantatet har 21 små elektroder som gjengir opplevelsen av distinkte tonehøyder, slik at brukeren kan oppdage og diskriminere lyder. Dette byg-ger opp under ansikt-til-ansikt kommunikasjon med opp til 30 prosent.

I USA er ABI godkjent for bruk hos voksne som har mistet hørselsnerven pga nevrofibromatose (type 2), en genetisk defekt som forårsaker tumorvekst og som derfor krever kirurgi som kutter nerven. Selv med en slik ABI kan mange av disse pasientene fortsatt ikke identifisere ord eller setninger, men forskningsresultater er blandet på dette punktet. En studie av Behr og kolleger i 2007 fant at noen pasienter i denne gruppen gjenkjente tale omtrent på tilsvarende nivå som pasienter med cochleaimplantat.

Derimot indikerer studier fra Europa, hvor bruk av ABI er mer utbredt, at ABI ser ut til å gjøre en signifikant forskjell i behandling av pasienter som har mistet sin hørselsnerve av andre årsaker, for eksempel ved temporal beinbrudd, medfødt aplasi av cochlea og / eller nerve, og alvorlig dannelse av benvev (ossification) som følge av medfødt eller post-meningitisk vekst. Omtrent halv-parten av disse pasientene har setningsforståelse på mer enn 50 prosent på grunnlag av bare det å ha en ABI, dvs. uten at de leser leppene samtidig. Noen av dem forstår tale like godt som de best fungerende pasienter med cochleaimplantat.

I Europa brukes ABI også hos barn med medfødte mis-dannelser i cochlea og / eller fravær av hørselsnerven. Mange av disse barna viser utvikling av auditiv ferdig-heter og språkutvikling som er sammenlignbar med barn med cochleaimplantat.

Basert på disse resultater er god taleforståelse mulig med en ABI. De dårligere resultater fra pasienter med nevro-

fibromatose (type 2) kan stamme fra skader av selve cochlea-nucleus, eller hos andre pasienter resultere fra traumer som er påført hørselsnerven. Nye studier under-søker årsakene til forskjellene i utbytte av en ABI for å kunne presisere hvem som mest sannsynlig vil høste den største fordel av å få en ABI.

Kilder:

Behr, R., Müller, J., Shehata-Dieler, W., Schlake, H. P., Helms, J., Roosen, K. Lorens, A. (2007). The high rate cis auditory brainstem implant for restoration of hearing in NF-2 patients. *Skull Base*, 17(2), 91–107.

Colletti, V., & Shannon, R. V. (2005). Open set speech perception with auditory brainstem implant? *The Laryngoscope*, 115, 1974–1978.

Eisenberg, L. S., Johnson, K. C., Martinez, A. S., DesJardin, J. L., Stika, C. L., Dzubak, D., et al. (2008). Comprehensive evaluation of a child with an auditory brainstem implant. *Otology and neurotology*, 29(2), 251–257.

Otto, S. R., Brackmann, D. E., Hitselberger, W. E., Shannon, R. V., & Kuchta, J. (2002). Multichannel auditory brainstem implant: Update on performance in 61 patients. *Journal of Neurosurgery*, 96(6), 1063–1071.

6. Direct Current Stimulation for å behandle afasi

JULIUS FRIDRIKSSON, PHD, CCC-SLP,
Department of Communication Sciences and Disorders,
Medical University of South Carolina

Tatt i betraktning hvilken potensielt ødeleggende effekt afasi har for en persons språkferdigheter, er det ingen overraskelse at to nye typer hjernestimuleringsteknikker har fått mye oppmerksomhet for behandling av afasi. Den ene, transcranial magnetisk stimulation (TMS), bruker et magnetisk felt for å gi stimulering som aktiverer nevroner. Den andre, transcranial direct current stimulation (tDCS, basert på likestrøm), påvirker ikke på samme måte den direkte nevrone avfyringen (dvs. aktivering av nerveceller), men ser ut til å enten ha en økende effekt eller en hemmende effekt på bestemte, lokaliserte hjernefunksjoner.

tDCS sender en lav elektrisk strøm mellom to elektroder plassert på hodebunnen: en anodisk elektrode, som skal stimulere underliggende nervevev, og en katodisk elektrode, som skal hemme nevronal aktivitet. Vår forskergruppe har vist i noen av våre studier at anodisk stimulering rettet mot venstre hjerneområder (som ikke var skadet etter et venstresidig hjerneslag) potensielt kunne øke effekten av atferdsrelatert afasibehandling. I disse studiene fikk totalt 18 pasienter afasitrening med data-basert bilde-ord matching, enten med anodisk stimulering eller med såkalt sham-stimulering (dvs. en kontrollsituasjon hvor pasienten ikke vet at det *ikke* sendes strøm, anm. MK). I begge studiene oppnådde behandlingsgruppen med tDCS bedre resultater enn sham-gruppen: Pasienter i behandlingsgruppen kunne enten benevne flere elementer, eller var raskere til å benevne, etter en uke med atferdsrelatert afasibehandling kombinert med anodisk stimulering.

Selv om effekten av tDCS ikke er like tydelig med en gang sammenlignet med transcranial magnetisk stimulering, så er tDCS spesielt attraktivt, fordi den har minimale bivirkninger. tDCS har aldri blitt påvist å ha forårsaket epileptiske anfall, noe som utgjør en større risikofaktor ved transcranial magnetisk stimulering.

På den andre siden er effekten av tDCS langt mer diffus enn den av transcranial magnetisk stimulering, noe som gjør det vanskelig å nøyaktig kunne stimulere de utvalgte områdene i hjernebarken. Det ser ut som at transcranial magnetisk stimulering kan direkte forbedre språkprosessering, mens tDCS sannsynligvis ikke har noe spesiell effekt hvis den ikke kombineres med atferdsrelatert afasibehandling. Det betyr at man bør se på tDCS som en metode for å forbedre fremfor for å erstatte afasibehandling. Når det gjelder transcranial magnetisk stimulering trengs det flere undersøkelser for å verifisere nytten av den metoden og for å bestemme den optimale doseringen og hvilke hjerneområder som skal stimuleres. Vår gruppe fortsetter sitt forskningsarbeid for å undersøke disse spørsmålene.

Kilder:

Abo, M., Kakuda, W., Watanabe, M., Morroka, A., Kawakami, K., & Senoo, A. (2012). Effectiveness of low-frequency rTMS and intensive speech therapy in poststroke patients with aphasia: A pilot study based on

evaluation by fMRI in relation to type of aphasia. *European Neurology*, 68, 199–208.

Dias, A. E., Barbosa, E. R., Coracini, K., Maia F., Marcolin, M. A., & Fregni F. (2006). Effects of repetitive transcranial magnetic stimulation on voice and speech in Parkinson's disease. *Acta Neurologica Scandinavica*, 113, 92–99.

Hartelius, L., Svantesson, P., Hedlund A., Holmberg, B., Revesz, D., & Thorlin, T. (2010). Short-term effects of repetitive transcranial magnetic stimulation on speech and voice in individuals with Parkinson's disease. *Folia Phoniatrica Logopaedics*, 62, 104–109.

Murdoch, B. E., Ng, M. L., & Barwood, C. H. (2012). Treatment of articulatory dysfunction in Parkinson's disease using repetitive transcranial magnetic stimulation. *European Journal of Neurology*, 19, 340–347.

Vanneste, S., van der Loo, E., Plazier, M., & De Ridder, D. (2012). Parietal double-cone coil stimulation in tinnitus. *Experimental Brain Research*, 221, 337–343

7. En elektromagnet med en fordel for taleproduksjon

BRIDGET MURRAY LAW, The ASHA Leader, in consultation with

LINDA I. SHUSTER, PHD, CCC-SLP, Department of Speech Pathology and Audiology, Center for Advanced Imaging, West Virginia University

Transcranial magnetisk stimulering (TMS) har blitt brukt for å behandle alt fra depresjoner og hodepine til kommunikasjonsvansker, inkludert afasi og artikulasjonsvansker hos Parkinson sykdom, og tinnitus. En TMS-behandling foregår slik at klinikerer plasserer en spiralformet elektromagnet over et forhåndsbestemt stimuleringsområde på pasientens hode. Elektromagneten genererer et magnetfelt som induserer elektrisk strøm i hjernen, dog begrenset til den kortikale overflaten. Dette stimulerer nervecellene.

Repeterende TMS (rTMS) er en metode hvor det magnetiske feltet slås av og på over en bestemt tidsperiode. Denne metoden har vist spesielt lovende resultater for personer med kommunikasjonsvansker. Men, det

fungerer ikke for alle, og dens behandlingseffekt varierer basert på faktorer som individuelle variasjoner i hjernens organisering og hvordan stimuleringen gjennomføres, for eksempel, om elektromagneten vinkles på skrå eller ligger flatt på hodet.

Noen studier innen afasifeltet peker på at for å oppnå det mest effektive utbyttet av repeterende TMS, bør hjerneområdet som skal stimuleres bestemmes for hvert enkelt tilfelle. Denne bestemmelsen kan gjøres ved bruk av funksjonell magnetic resonance imaging (fMRI) mens testpersonen utfører en talespråklig oppgave. For personer som har gradvis forverring av artikulasjonsvansker pga Parkinson sykdom viser de foreliggende forskningsresultater for TMS-behandling mer blandete resultater: Selv om én studie ikke fant noe behandlingsfordeler, viste andre at TMS kunne bedre ulike aspekter ved taleproduksjon som for eksempel forståelighet og styrke.

Forskere fortsetter også å undersøke hvilke hjerneområdet som bør stimuleres for best å kunne motvirke tinnitus. En teoretisk retning påpeker at den beste tilnærmingen er å bruke lavfrekvent, repeterende TMS for å stimulere parietale områder av hjernebarken, fordi det påvirker personen til å la være å selektivt rette oppmerksomhet mot sin tinnitus.

Gjennom fremtidige studier håper forskerne å få bedre forståelse for hva som kjennetegner personer som reagerer positivt på TMS kontra de som ikke gjør det. De ønsker også å finne ut om det å kombinere TMS med atferdsrelaterte behandlinger er mer effektive enn hver av tilnærmingene for seg selv. De tar også sikte på å finne svar på hvilken varighet effekten av TMS har. Selv om forbedringer i noen personers språk og tale har vist seg å vare i flere måneder og til og med år, er det fortsatt uklart om noen klienter kan ha behov for oppfølgende økter.

8. Kan et implantat kurere tinnitus?

MATTHEW CUTTER, The ASHA Leader

En person som lider av invalidiserende tinnitus bestemmer seg for det er på tide å gjenta prosessen som tidligere ga forbigående lettelse for ringingen i ørene. Hun aktiviserer sin permanente biomekaniske implantat som stimulerer vagus-nerven, mens hun lytter til en sekvens

av toner i en bestemt serie av frekvenser. Med dette faste regimet roes de overaktiverte nevronene i hennes auditive korteks og finner tilbake til sin normale hvile-tilstand. Når hennes tinnitus letter, slår hun av implantatet og går tilbake til arbeidet.

Det som kan høres ut som en scene fra en science-fiction film kan snart bli en virkelighet takket være innsatsen til et forskerteam, som holder til på Kilgard Brain Plasticity Laboratory ved Universitet of Texas, Dallas. Et team ledet av Michael Kilgard og Robert Rennaker gjennomførte i 2001 vellykkede forsøk som reduserte tinnitus-symptomer hos rotter. De stimulerte rottenes vagusnerv ved hjelp av et nytt instrument, mens de spilte lydsignaler som skillte seg tydelig fra den irriterende tinnustonen. Over tid førte dette til at rottenes hjerter lærte seg å ignorere tinnustonen, og dermed gikk hørselsfunksjonen tilbake til det normale.

Kilgard har nå begynt på neste forskningssteg: mennesker. Utstyrt med fullt implanterbare SerenityTM-enheter (produsert av MicroTransponder, Inc., en Dallas-basert produsent for medisinsk teknisk utstyr) har Kilgard fullført en klinisk studie med 10 pasienter med tinnitus i Belgia. Videre studier i Europa og USA er planlagt for 2013.

Kilgard presenterte nylig resultatene fra den belgiske studien ved Tinnitus Research Initiative Conference. Han sa: «Mange av pasientene viste dramatiske og langvarige forbedringer i sin tinnitus etter at stimulering av vagus-nerven ble kombinert med toner.»

For noen er det kanskje overraskende at vagus-nerven (den såkalte «vandrende nerven») er involvert, som har sitt opphav i hjernestammen og strekker seg så langt som magen og med en mer omfattende utstrekning enn noen annen kranialnerve. Vagus-nerven kan anses som et multitalent som håndterer flere autonome kroppsfunksjoner som hjertefrekvens, fordøyelse og refleksrespons. I sin vandring gjennom kroppen er vagus-nerven i kontakt med hjerte, lunger, strupehode, magesekk, tarm – og altså ørene. Som Kilgard forklarer: «Stimulering av vagus-nerven sender et signal til hjernen som forteller nervecellene at de må rette oppmerksomhet mot dette området, fordi det er noe interessant som skjer der.»

Ifølge den amerikanske Tinnitus Association lider om lag to millioner amerikanere av alvorlig tinnitus. Hvis prosjektet til Kilgard og MicroTransponder, Inc. blir vellykket, kan lettelse for tinnitus være bare et bio-implantat unna.

9. Språkbanene i hjernen avsløres

NINA F. DRONKERS, PHD, Center for Aphasia & Related Disorders, VA Northern California Health Care System, University of California at Davis

Fremskritt i bildediagnostikk av hjernen har kastet nytt lys over lokalisering av språket i hjernen. Magnetic resonance imaging (MR) har alltid vært et viktig verktøy for å vurdere hjernebarken som rammes av skader. Ved å se på bildene fra en pasients hjernesanning kan vi vurdere omfanget og plasseringen av hjerneslag, tumor eller degenerative prosesser og gjøre mer nøyaktige forutsigelser med hensyn til pasientens prognose. I disse dager bruker vi denne teknologien for å visualisere hjernens nervefiberbaner som forbinder disse områdene og gjør dem i stand til å kommunisere med hverandre.

Min kollega A. Turk og jeg har brukt diffusjon-MR for å utforske disse nervebanene som hjelper i prosessering av tale og språk. Inntil nylig antok man at arcuate fasciculus var den eneste viktige fiberbanen for språket, men nå vet vi at det er mange andre, like viktige nervebaner. For eksempel spiller en fiberbane som vi kjenner som inferior occipital-frontal fasciculus en nøkkelrolle i språkforståelse, spesielt for setninger. I likhet med arcuate fasciculus forbinder denne fiberbanen tinninglappen og frontallappen i hjernen, men denne fiberbanen går nedover i stedet for oppover gjennom tinninglappen, og forbinder dermed andre områder i tinninglappen på sin vei.

Denne informasjonen betyr at hvis vi ser en pasient med en lesjon som fører dypt inn i fibrene i tinninglappen, så vet vi at denne pasienten kan ha en langvarig forståelsesvanske som krever ytterligere behandling. Tilsvarende vil en pasient med skade på superior longitudinal fasciculus ha vansker med å overføre lingvistisk informasjon til de motoriske områder for språkproduksjon i frontallappen. Disse pasientene kan ha alvorlige vansker med språkproduksjon som gjør dem ute av stand til å formidle selv grunnleggende behov.

Diffusion-MRI gir oss mulighet til å se det fulle omfanget av skaden til disse viktige fiberbanene og lære oss betydningen av fibrene for prosessering av tale og språk. Vi kan bruke denne informasjonen til å hjelpe klinikere med å predikere rehabiliteringspotensialet for pasienter med hjerneskade og bistå med råd om beslutninger for pasientbehandling.

10. Å gi syntetiske stemmer et personlig preg

RUPAL PATEL, PHD, CCC-SLP, associate professor, Department of Speech Language Pathology and Audiology, Northeastern University, Boston

Det kan virke som om maskiner som kan snakke tilsynelatende finnes overalt: biler, hvitevarer, kiosker, mobiltelefoner og callsentre. Men de mangler fortsatt den naturlighet og individuelle identiteten den menneskelige stemmen har.

Denne mangelen på individuell stemmeidentitet er spesielt tydelig ved alternativ og supplerende kommunikasjons hjelpemidler (ASK-hjelpemidler) som er ment å være en forlengelse av ASK-brukerens kommunikasjon. For eksempel er det ikke uvanlig at flere personer i et klasserom eller kontor bruker den samme syntetisk talen, eller at et barn bruker den samme syntetiske stemmen gjennom hele livet. Denne mangelen på individuell tilpassing kan hemme personers bruk av enkelte teknologier og til og med deres sosiale deltakelse.

Det såkalte VocaliD-prosjektet (forkortet for Vocal Identity) er et samarbeid mellom The Communication Analysis and Design Laboratory ved Northeastern University og The Speech Research Laboratory ved Nemours Alfred I. duPont Hospital for Children, finansiert av The National Science Foundation. Prosjektet holder på å utvikle individuelt tilpassede syntetiske stemmer for brukere med store stemmevansker pga av motoriske vansker. Dagens teknikker som å lage en talebank, dvs. innlesing med den naturlige stemmen en har før man mister stemmen pga for eksempel degenererende sykdommer, og stemmekonvertering, dvs. å produsere ord fra en taler som eier ordet (source speaker) til en taler som ytrer ordet (target speaker), er avhengig av store mengder forståelig tale fra taleren med ytringsfunksjon. Dermed kan de ikke bruke dette programmet. Basert på tidligere funn som viser at selv personer med alvorlige

motoriske språkvansker kan variere prosodi, utnytter VocaliD tonehøyde, lydstyrke, ratio og aspekter av stemmekvaliteten som er bevart i talerens gjenværende vokaliseringsevne og som er et ideelt utgangspunkt for tilpassing.

I vår tilnærming blandes en brukers bevarte identitetsladete stemmerest med stemmen til en surrogattaler for å generere en personlig, men likevel forståelig syntetisk stemme. Denne VocaliD-prosessen krever bare en kort vokallignende produksjon fra brukeren og et visst omfang av forståelig tale fra surrogattaleren. Studier med lyttere har bekreftet at de personlige stemmene er godt forståelig og gjenspeiler brukerens stemmeidentitet. Nå undersøker vi hvilke elementer fra surrogattalerens stemme som forstyrrer brukerens stemmeidentitet. Vårt endelige mål er å kunne tilby brukere av syntetisk tale det samme eierskapet og individualitet som den naturlige stemmen.

11. En ny måte å se på traumatisk hjerneskade (TBI)

E. M. HAACKE, PHD, Department of Radiology, Wayne State University

Hjernebildediagnostikk tilbyr dypere innsikt i skader som resulterer av traumatisk hjerneskade, og en ny metodikk kalt susceptibility weighted imaging (SWI) er en avansert type MR-undersøkelse som gir et spesielt detaljert bilde. Vanlige MR-teknikker er ofte ikke gode nok for å kunne vise skader i nettverket av små blodårer i hjernen ved milde traumatiske hjerneskader. Skader på de små blodårene som fører til mikrobldninger kan være et kjennetegn på en diffus aksonal skade, som er en

spesielt ødeleggende form for hjerneskade der store områder av den hvite substansen i hjernen blir berørt. Men skader kan også oppstå lokalt, som det nylig har blitt med vist med avansert SWI.

Med SWI oppdages mikrobldningene i hjernen, som er en indikasjon på skade på både axoner og små blodårer, siden disse to henger sammen. Skaden eller problemet kan opptre i form av blodninger; alvorlige reduksjon i nivå av deoxyhemoglobin; redusert tonus i blodkarene, eller redusert blodstrøm og blodvolum.

Venene i hjernene er mer utsatt for de samme kreftene enn arteriene, fordi arteriene er sterkere, selv om de er mindre. Skade på de mest sårbare venene på overflaten av hjernebarken kan føre til omfattende skade på områder som forsørgeres av disse. Et kraftig trykk mot hjernen kan også føre til kutt i forbindelser mellom mindre og større blodårer i den dypere hvite substansen.

SWI kan identifisere følgende typer av skader: blodninger, blodpropp og tap av lokal oksygenmetning i medullære og piale blodårer i hjernen. Denne typen skader på vener kan sees hos milde traumatiske hjerneskader, og kan forklare hvorfor pasienter (hvor vanlig hjernebildediagnostikk ikke viser tydelige skader) allikevel kan oppleve og vise tegn på kognitive problemer. Disse pasientene kan ha nytte av bildebehandling med SWI for å undersøke om de kan ha vedvarende vaskulære skader eller vevskader. Denne typen undersøkelsen kan også bidra til å støtte diagnosen mild traumatisk hjerneskade, som det i mange tilfeller ellers kan være usikkerhet rundt.

Rakvakonferansen 2013

18. OG 19. SEPTEMBER, KLÆKKEN HOTELL

FOREDRAGSHOLDERE

VIGDIS REFSAHL:

Seniorrådgiver ved Statped. Arbeider med implementering av læringsstrategier i alle fag, og grunnleggende leseopp-læring og tiltak for elever med lese- og skrivevansker.

OLAV LUNDE:

Magister i pedagogikk, spesialist i pedagogisk-psykologisk rådgivning. Har utgitt flere bøker om mattevansker.

KARI HAUKÅS LUNDE:

Adjunkt, Bryne skole, har arbeidet mye med matematikk på barnetrinnet.

Rakvakonferansen er stolte over å kunne tilby NORGES fremste foredragsholdere innen temaene mattevansker og læringsstrategier.

For påmelding, mer informasjon og priser gå inn på www.rakvakonferansen.no

ONSDAG 18. SEPTEMBER

PROGRAM

- 08:15 – 09:15 Registrering
- 09:30 – 11:30 «Nå får jeg det til» – Hvordan kan vi få til mestring for elever med mattevansker med enkle midler innen klassens rammer?
Olav og Kari Lunde, Matteguruer – såkalte pensjonister
- 11:45 – 12:30 Lunsj – Klækkens fantastiske lunsjbuffet
- 12:45 – 15:30 «Nå får jeg det til»..... fortsetter!
- 15:30 Ettermiddagsmat for aktivitetsdeltakere og/eller overnattere
(blir sendt ut egen invitasjon i august vedrørende deltakelse)
- 16:00 Gruppetimer varighet 45 min; Zumba / Spinning (max 10) / PT-tau med Slide / Fitness /Pilates
- 16:00 Løpetur / Gåtur / Intervall-løping i bakken opp mot Ringkollen = alle tre alternativene med instruktør/guide, varighet 45 minutter
- 18:30 Festmiddag (meny klar 3 uker før konferansen)

TORSDAG 19. SEPTEMBER

- 08:15 – 09:15 Registrering
- 09:30 – 11:30 «Å mestre skolefagene»
– Læringsstrategier og tilpasset opplæring
(gjelder for alle trinn; grunnskole, vgs og voksenopplæring)
Vigdis Refsahl, Læringsstrategiguru som til daglig jobber i STATPED
- 11:45 – 12:30 Lunsj – Klækkens fantastiske lunsjbuffet
- 12:45 – 15:30 «Å mestre skolefagene»..... fortsetter!

Rakva livsglede

Vil du vite mer om Rakva, gå inn på:

www.rakva.no

Ved spørsmål ta kontakt med Stig Andy Kvalheim Rambø:

Tlf: 975 13 523 post@rakva.no

Kommunikasjonsbasert og narrativ tilnærming i undervisning av afasirammede

I denne artikkelen vil vi presentere noen eksempler på hvordan vi har arbeidet med personer med moderat afasi, hvor vi har vurdert at de har behov for språktrening på et nivå over ord og setninger. Som bakgrunn for undervisningsmetodene vi valgte, vil vi presentere noen studier som tar for seg begrepet thinking for speaking. I denne artikkelen presenterer vi ikke en effektstudie, men vil heller bruke beskrivelser fra praksis for å illustrere hvilke vurderinger som lå til grunn for valg av tilnærming.

Ingvild Røste

er logoped MNLL med master i spesialpedagogikk fra UiO. Hun arbeider i afasiteamet ved Statped sørøst, fagavdeling språk/tale.

*E-post:
ingvild.roste@statped.no*

Line Haaland-Johansen

er logoped MNLL med hovedfag i psykologi fra NTNU. Hun arbeider i afasiteamet ved Statped sørøst, fagavdeling språk/tale.

*E-post:
line.haaland-johansen@statped.no*

Foto: Ram Gupta

Monica Knoph

er logoped MNLL med hovedfag i spesialpedagogikk fra UiO. Hun har permisjon fra afasiteamet ved Statped sørøst, fagavdeling språk/tale, og er ph.d.-stipendiat ved Institutt for lingvistiske og nordiske studier ved UiO.

*E-post:
monica.knoph@iln.uio.no*

Kjært barn har mange navn?

Når vi skal beskrive det vi gjør i logopedisk praksis, har vi ofte et behov for en overskrift eller et navn på tilnærmingen eller metoden vi bruker. Undervisningen vi presenterer i denne artikkelen, har brukt elementer både

fra det som blir kalt en kommunikasjonsbasert tilnærming (Kempler & Goral, 2011) og fra det som kan kalles en narrativ tilnærming (Whitworth, 2010), og er brukt både individuelt og i gruppe. Uavhengig av om man er kjent med disse begrepene, vil nok under-

visningen vi beskriver, være gjenkjennelig for mange. Den vil kanskje minne om andre metoder eller innfalls-vinkler. Til tross for dette – eller kanskje nettopp på grunn av dette – mener vi det er meningsfylt at logoped drøfter hvilke vurderinger som ligger bak det å jobbe på en viss måte, og at vi beskriver og presenterer eksempler fra praksis.

Med kommunikasjonsbaserte oppgaver i denne sammenhengen mener vi oppgaver der målet er på en eller annen måte å formidle noe den andre ikke vet. Logopeden deltar på like fot med den afasirammede, og løser gjerne annenhver oppgave. PACE er en velkjent metodikk som bygger på dette, der prosedyren er at man skal beskrive bilder den andre ikke ser, ved hjelp av valgfri språklig modalitet (Davis, 2005). Men det finnes mange andre muligheter for å jobbe kommunikasjonsbasert, som vi skal vise eksempler på.

Med en narrativ tilnærming, kan det noen ganger virke mot sin hensikt om logopeden ikke kjenner budskapet som skal presenteres. Det handler om å hjelpe den afasirammede å bryte ned komplekse budskap til enheter som er mer håndterbare ut fra personens språkferdigheter, og det kreves mye tilrettelegging og samarbeid mellom logoped og afasirammet, så det vil ofte være en fordel at man har samme utgangspunkt.

Allerede for femten år siden ble det rettet et kritisk søkelys mot hvordan kunnskapsutvikling og erfaringsutveksling skjer innen afasifeltet (Petheram & Parr, 1998, gjengitt etter Haaland-Johansen, 2006). Diskusjoner mellom spesialister i afasifeltet internasjonalt vil kunne bære preg av ett av to scenarier: Enten at en tilnærming blir dominerende, og tar opp i seg aspekter fra andre alternative tilnærminger (et imperialistisk scenario), eller at det dannes adskilte grupper som relativt ensidig forholder seg til «sin» tilnærming (et isolasjonistisk scenario) (op.cit.). Felles for disse er at man leter etter den ene «rette» måten å gjøre og tenke afasiundervisning på. Det er imidlertid ikke vår opplevelse at logopeder i Norge så ofte «bekjenner seg» til den ene eller andre retningen. For logopeder som jobber i daglig klinisk praksis, er det nok oftere en oppfatning om hva akkurat *denne* personen trenger, som styrer valg av undervisningsmetoder.

I forskningslitteraturen beskrives ofte ulike metoder som en kontrast til såkalt tradisjonell afasirehabilitering, uten at det nødvendigvis er redegjort for hva denne tradisjonelle metoden består av. Når man går nærmere inn på ulike metoder som presenteres, hender det dessuten at de ligner mer på hverandre enn de er forskjellige. Noen ganger er det heller teorigrunnlaget eller resonnementet for hvordan noe virker, som er forskjellig, mens selve oppgavene og aktivitetene den afasirammede skal gjøre (altså «overflateatferden»), til syvende og sist er ganske like (Haaland-Johansen, 2006). I tillegg er det ikke helt uvanlig å høre kjente betegnelser (f.eks. PACE) brukt lite spesifikt og om svært ulik jobbing i praksisfeltet. En merkelapp kan altså få stor utbredelse blant praktikere, samtidig som kriterier for at undervisningen skal kunne beskrives med denne merkelappen, ikke nødvendigvis er kjent eller tematisert i like stor grad.

Å jobbe med drill og repetisjon i afasiundervisningen fyller mange funksjoner, og vi har nå mye kunnskap om at mange gjentakelser av det samme kan være viktig for varige endringer. Tenk for eksempel på de etter hvert velkjente prinsippene om hjernens plastisitet, f.eks. *use it or lose it* og *lært ikke-bruk*. Slike prinsipper er tuftet på antakelser om betydningen av å styrke nevrologiske forbindelser som antas å være underliggende forutsetninger for de funksjonelle ferdighetene man ønsker å endre (Papathanasiou, Coppens & Ansaldo, 2013; se også Kirmess, 2007). Som den andre ytterligheten, sammenliknet med en slik drill-tilnærming, kan man sette opp diskursbasert interaksjon mellom afasirammet og logoped (f.eks. samtale om hverdagslige temaer). Det å kommunisere i en naturlig kontekst kan med den rette støtten bidra til kompensering eller tilpasning som gjør at man kan bruke språket mer effektivt, uten å trene på spesifikke språklige elementer. Slike retninger går under betegnelser som funksjonelle, kommunikative eller pragmatiske (Kempler & Goral, 2011).

Vår antagelse er at logopeder ofte vil planlegge undervisningen langs et kontinuum mellom disse ytterpunktene, ut fra den enkeltes muligheter og behov. Blant annet har de enkelte afasirammede ulike behov for tilpasning og struktur for å mestre, som vi skal komme mer inn på i denne artikkelen.

Thinking for speaking og vansker med setningsprosessering

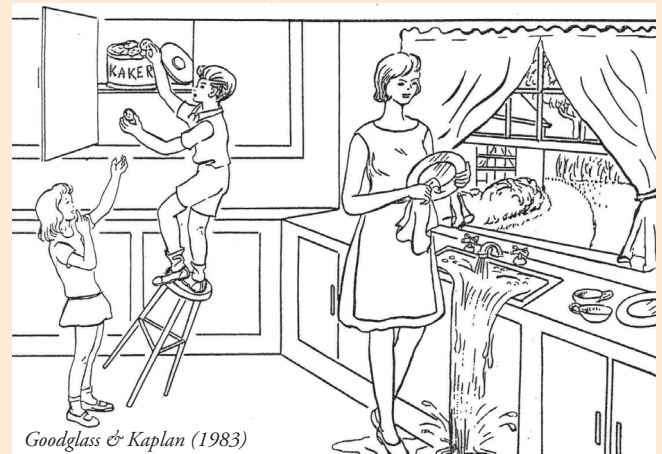
Vansker med å uttrykke seg i sammenhengende ytringer er vanlig for afasirammede, og kan ha flere årsaker. En modell for setningsprosessering, presentert i Røste (2012), kan forklare noen av disse vanskene. Det øverste nivået i denne modellen kan kalles budskapsnivået. Dette nivået tar for seg den konseptuelle formen av det man vil formidle, før det språklige koples inn.

Thinking for speaking er et begrep som kan belyse noen aspekter ved det å kommunisere et budskap. Begrepet prøver å beskrive en interaksjon mellom språk og tanke, hvor språket bidrar til å organisere tankene våre når vi skal formidle dem til noen. Budskapet må tilpasses de neste stegene i prosesseringen, som for eksempel syntaktiske valg. Språket påvirker oss også til å rette oppmerksomheten mot utvalgte aspekter ved en hendelse (Dipper, Black & Bryan, 2005). Mye tyder på at vi automatisk vender oppmerksomheten mot de aspektene ved en historie som lettest kan uttrykkes med språket. I tillegg må vi velge perspektiv, ut fra hva vi vil legge vekt på (Marshall & Cairns, 2005). I hvilke tilfeller vil det for eksempel være mest relevant å si «Hun er min mor» og når vil vi heller si «Jeg er hennes datter»?

Når språkssystemet er skadet, følger det logisk av dette at det kan påvirke den organiseringen av tankene som antagelig skjer før vi begynner å «kle» budskapet i språk. Hvis man forutsetter at dette kan være et problem for en afasirammet, kan man videre tenke seg en ond sirkel. Personen opplever at det er vanskelig å få ordentlig struktur på tankene han vil uttrykke, samtidig som han har nedsatt tilgang til ord og syntaktiske strukturer han kan omsette dem i. Dette igjen gjør tankene enda vanskeligere å uttrykke. Det er blitt hevdet at agrammatisme ikke nødvendigvis er et problem med syntaktisk kompetanse, men med utføringen av denne kompetansen (Marshall, 2009; 2013). Man har observert at noen afasirammede kan sette sammen hele ytringer i strukturerte oppgaver, men likevel ikke gjør det i spontantale. I stedet vil noen bruke telegramstil, mens andre får lange pauser og mange ufullførte setninger i sin spontantale. Da kan en forklaring være at *thinking for speaking* krever for mye av den totale kognitive kapasiteten.

Marshall (2009) advarer mot å blande begrepet *thinking*

for *speaking* inn i en debatt om hvorvidt afasi rammer intellektuelle ferdigheter; om afasirammede kan «tenke som før». Ved afasi innebærer det å oversette tanker til ord en større kognitiv belastning enn før. Hvordan man organiserer tankene når man vil fortelle om noe, må passe til et språk som har begrensninger på grunn av afasi. Problemet kan så å si være motsatt av en intellektuell skade: Det er for stort gap mellom det avanserte budskapet man vil formidle, og det språket man har til rådighet til å si det. Et eksempel på dette kan være utdraget fra en norsk manns beskrivelse av det velkjente bildet *Kaketyveriet* (se illustrasjon):

Goodglass & Kaplan (1983)

«oppvasken er tett og det flommer over men hun hun hun ser på på det men ikke- det er problemer med- hun er ikke i stand til- ja»

Han kunne kanskje sagt «mor ser ikke oversvømmelsen», men ønsker muligens å formidle det noe absurde ved bildet, at moren står ved kjøkkenbenken og ikke legger merke til vannet som fosser ned fra vasken (hun ser, samtidig som hun ikke ser) – og ender opp med å formidle noe som er vanskelig å forstå for en som ikke kjenner bildet, på grunn av flere ikke fullførte setninger. Et viktig fokus i språktreningen kan i slike tilfeller være å bryte ned budskapet til mindre enheter, som kan uttrykkes med de språklige ressurser personen har (Dipper et al., 2005).

Marshall og Cairns (2005) forteller hvordan de jobbet med en dame de kaller EM. Hun brukte svært få verb i talen, og produserte dermed også svært få setninger. Hun trente først på å benevne 35 verb, noe som førte til

endringer i setningsproduksjon til bilder, men ingen endring i narrative ferdigheter. Det virket som om den bedre tilgangen var forbeholdt mer strukturerte oppgaver. Dermed endret forskerne fokus: Hun trente på helt generelle verb som kunne brukes i mange situasjoner, og hun fikk se små reklamevideoer som hun skulle fortelle fra. Først gikk hun og logopeden gjennom strategier for å nærme seg historien, for å hjelpe henne å redusere en kompleks, mangefasettert situasjon til mange små enheter. Dette ga resultater på retesting av narrative ferdigheter, og de vurderte det som mest sannsynlig at det hun hadde fått ut av undervisningen, var «tankestrategier». En annen interessant observasjon var at de kunne se at EM langt oftere enn før brukte en gest sammen med verbet eller verbfrasen, noe de tolket som at hun eksplisitt prøvde å bryte ned kompleksiteten til enkelthandlinger som kunne uttrykkes med en gest (Marshall & Cairns, 2005).

Marshall (2009) beskriver en lignende innfallsvinkel i arbeidet med afasirammede. De fikk se små episoder på video, og skulle så først velge ett enkelt verb som beskrev situasjonen. Dette hjalp dem å velge perspektiv (f.eks. om de valgte henholdsvis *jage* eller *flykte* til en video der en person løp etter en annen). Når dette valget var tatt, viste det seg at det ble enklere å formulere en setning om filmen.

Whitworth (2010) bruker begrepet *makro-planlegging* litt på samme måte som vi har beskrevet *thinking for speaking* over. Det handler om å organisere ideer, lage en sekvensiell og logisk ordning av informasjon, og å ta hensyn til tilhørerens behov. Hun tar for seg hvordan vi kan bruke narrativer til å hjelpe afasirammede til å kunne bruke mer av det de har øvd på hos logopeden i det virkelige liv. Hennes utgangspunkt er at framgang på enkeltordnivå kan være et godt og nødvendig fundament i rehabiliteringen for den afasirammede, selv om det ikke fører til endringer i spontantale. Problemet er at vi ofte avslutter etter denne undervisningen, hevder hun, og ikke fortsetter til den nødvendige fasen som handler om å bygge bro til språk i bruk, noe som krever like mye intensitet og fokus.

En vanlig måte å bygge opp en narrativ på er å introdusere hovedpersoner, så begynne med en innledende hendelse, deretter et videre forløp mot et høydepunkt,

og til slutt ta for seg konsekvenser av hendelsen. Det er i grunnen mye av den samme strukturen vi forholder oss til når vi forteller om ting fra dagliglivet, noe mange afasirammede opplever problemer med. Whitworth beskriver et 20-timers undervisningsopplegg (to ganger i uka, altså ikke et intensivt tilbud) der hun prøver å utnytte dette. De afasirammede beskrev først bildesekvenser, med eksplisitt fokus på først å identifisere hovedhandlingen i hvert bilde, før de skulle produsere en fullstendig setning til hvert enkelt bilde. Neste steg var å bruke narrativ struktur som støtte til å binde sammen setningene og bygge opp en historie rundt samme sekvens, med innledning, hovedhandling og konklusjon. Når deltakerne klarte å lage slike narrativer fra bilde-sekvenser med opptil fem bilder, begynte de gradvis å bruke mer av timene til å fortelle – mer fritt og uten bildestøtte – historier fra eget liv. Slik kunne de overføre oppbygningen de hadde øvd på til de mer naturlige fortellingene. De brukte også tankekart som støtte til både å gjenkalle handlingen, finne nøkkelord og organisere og planlegge det de skulle si.

Kartlegging

For å kartlegge setningsprosessering trenger vi, ut fra det vi har beskrevet til nå, å se videre enn ordtilfang og syntaktisk struktur. Vi må også prøve å vurdere samspillet mellom disse nivåene og budskapsnivået. Vi må altså bevege oss utenfor formelle tester og enkle bildebeskrivelser for å få informasjon om dette. Haukeland afasi-screeningstest (HAST) (Sandmo, Haukeland & Stoller, 2010) har for eksempel oppgaven *Formulering av resonnementer*, som kan være verdifull for å undersøke dette aspektet. Å analysere narrative data er imidlertid komplisert. Generelt trenger vi bedre redskaper til å undersøke om det vi gjør hjelper i mer spontan språkbruk, uansett hva slags undervisning som er blitt brukt (se f.eks. Lind, Kristoffersen, Moen & Simonsen, 2009).

Å bruke bilder i afasiundervisningen

«[D]ifferent speaking conditions impose different message-level demands. Pictures, by their very nature, do some of the work involved in thinking for speaking.» (Marshall & Cairns 2005, s. 1017)

Det er svært vanlig å bruke bildebeskrivelser i undervisningen, og det er gjerne de betingelsene Marshall og Cairns snakker om her, som vi prøver å manipulere med

bilder. Målet er å gi passe mengde støtte og struktur, for slik å fremme mestring og framgang. Men hva gjør at vi vurderer at et bilde er vanskeligere å beskrive enn et annet? Å benevne et bilde av et objekt krever ikke så mye av budskapsnivået, bortsett fra at man kan velge blant synonymer. Et bilde som viser en entydig handling, kan vi kanskje være enige om å beskrive som «enkelt» (*mannen hugger ved*). Hvis det er flere relaterte eller urelaterte hendelser på samme bilde, krever det mer organisering og flere ord for å kunne fortelle om det. Men også bilder av enkelthandlinger kan være vanskelige å fortelle om, hvis det er forskjellige måter å vinkle handlingen på (er det gutten som får kjeft, eller er det moren som kjefter på ham?). Nettopp slike avveininger ligner på det vi gjør når vi forteller om ting i hverdagen. Samtidig er det flere studier som viser lite overføring fra én kontekst til en annen, for eksempel at bedret setningsproduksjon til bilder ikke automatisk fører til økt bruk av de samme ordene i språkbruk ellers (Marshall & Cairns, 2005; Whitworth, 2010). Man bør derfor tenke over hvordan man kan overføre det den afasirammede har trent på til andre kontekster, også uten bilder.

**PRAKSISEKSEMPEL:
NARRATIV TILNÆRMING
I INDIVIDUELL UNDERVISNING**

Robert er relativt ung og har afasi som følge av et hjerne-slag omtrent ett år før undervisningen vi beskriver. Han har store vansker med å uttrykke seg, med svært lange pauser i taleproduksjonen. Samtidig kan han innimellom produsere setninger med normal flyt. Et eksempel fra intervjudelen i NGA kan illustrere vanskene (testleders kommentarer i klammer, pauser i parentes):

[du sa at du jobba litt] ja [hva er det slags jobb du gjør] (2 sek) det er på «*firmanavn*»/det er (4 sek) lager (2 sek)/ja lager/(21 sek) [du leter etter den tittelen din liksom] ja/men (2 sek) det er hagemøbler [ja så du jobber på et lager der dere selger hagemøbler] ja [hva gjør du der?] (3 sek) ja skal vi se/jeg pakker i stand til/(2 sek) til (22 sek) [gjør du klar bestillinger liksom] ja [ja sånn fysisk ved å pakke dem ned] ja [ja mm gjorde du det også før du ble syk] nei/det gjorde jeg ikke [hva jobbet du med da] (3 sek) ledet lageret [ja det samme lageret] ja

I utdraget kan vi se at han svarer med korte ytringer, at testlederen bærer kommunikasjonsbyrden og at lange pauser oppstår. Selv en pause på ett eller to sekunder oppleves som lang i en samtale. Her har han pauser på opp til 22 sekunder. Robert selv forklarer at han bruker de lange pausene til å formulere setninger i hodet. Det virker som om alle oppgaver som åpner for flere alternativer for å formulere seg, gjør det vanskelig for Robert å velge innfallsvinkel og forberede seg på å uttrykke budskapet (jf. det vi tidligere har skrevet om *thinking for speaking*). Til sammenligning var svært strukturerte oppgaver, med bare ett riktig svar, som regel enkle å løse.

Robert har få eller ingen problemer med språkforståelsen. Han har tilnærmet normale leseferdigheter, men han bruker skrift mest i form av korte tekstmeldinger eller e-post. Fra testresultatene kan vi nevne at han skårer 25/25 på benevnning av lavfrekvente ord fra HAST (Sandmo et al., 2010) og får en afasikoeffisient på 213/217 på NGA. Testene avdekker altså mye språklig kompetanse som et godt utgangspunkt for videre framgang. Vi tok også opptak av beskrivelser av *Kaketyveriet* for å se om det kunne fange opp Roberts vansker bedre. Vi gjorde i tillegg et opptak der han produserte én setning til hvert av 120 handlingsbilder. Han klarte å uttrykke en setning til alle bildene, men brukte nesten 40 minutter på oppgaven. Bildene ble hentet fra *Newcastle University Aphasia Therapy Resources* (Morris, Webster, Whitworth & Howard, 2009). Dette materialet er senere formelt tilpasset til norsk (NUMA), se Morris, Webster, Whitworth & Howard, 2012).

Undervisningen

Robert hadde et individuelt opphold på to uker, hvor han fikk 34 timer undervisning, etter at han hadde vært på et rent kartleggingsopphold først. Målet med undervisningen var å gjøre ham i stand til å kommunisere mer effektivt ved å få implisitte og eksplisitte strategier for å finne et «startpunkt» for budskap han ville formidle, og til å velge formuleringer lettere. Vi var opptatt av å finne oppgaver som var strukturerte nok til at han hadde mulighet til å løse dem uten for mye pauser og strev, men som samtidig krevde at han formulerte egne ytringer.

Tiltakene ble delt inn i tre faser, basert på Whitworth (2010) sin narrative tilnærming. Alle fasene handlet om

produksjon av komplette ytringer og sammenhengende muntlig tekst. Vi introduserte gradvis oppgaver fra neste fase, og de overlappet slik at vi ikke sluttet med oppgavene når han begynte å mestre dem bra, men brukte dem i mindre grad i timene. I det følgende blir det gitt en beskrivelse av noen av oppgavene som ble brukt.

Første fase:

Produksjon av enkeltsetninger

I første fase var kravet at Robert gjennom ulike oppgaver som *Memory* og *Samle par* skulle beskrive billedkort med én enkelt setning. *Samle par* er en kommunikasjonsbasert oppgave der man må be hverandre om kort for å samle par. Eksempel på en slik spørsmålsformulering kan være: «Lene, har du en dame som legger puslespill?» Her brukte vi de nevnte 120 bildekortene med enkeltstående handlinger. Han hadde ikke særlige vansker med å løse disse oppgavene, men lette etter ord en sjelden gang. Etter hvert ble han kjent med kortene, og han tok systematisk i bruk formuleringene logopeden hadde brukt forrige gang kortet ble benevnt. Etter et par dager med disse oppgavene gikk vi videre til neste fase.

Andre fase:

Beskrivelse av komplekse bilder og bildesekvenser

I andre fase introduserte vi mer narrative oppgaver der kravet var at han skulle produsere flere og mer komplekse ytringer til hvert bilde, og vi la opp til en mer presis bruk av språket, fordi bildene var mer like hverandre enn i den første fasen. Et mål for denne fasen var derfor å gjenfortelle handlingene presist, men også så kort og konsist som mulig, for at Robert skulle øve seg på å kommunisere effektivt.

I begynnelsen fikk han helt enkle bildesekvenser å beskrive, som «Han tar opp en banan, han skreller den, han spiser den». Mange av bildene var hentet fra ulike samlinger i *ColorCards*-serien (utgitt av Speechmark). Etter hvert fikk han bilder av lengre sekvenser der handlingen var mer nyansert. Bilder fra slike sekvenser ble også ofte brukt i *Samle par*-oppgaven. Fordi flere av bildene da ble svært like hverandre, måtte han være bevisst på å formidle nyansene mellom bildene, for eksempel «Bestemoren og gutten har puslet litt av puslespillet» og «Bestemoren og gutten legger på plass den siste brikken i puslespillet».

En annen oppgave Robert gjorde, var først å beskrive et bilde og så dikte opp noe han mente kunne ha skjedd *før* situasjonen på bildet og hva som kom til å skje *etterpå*. Dette var mer krevende enn kun å beskrive det han faktisk så på bildet, fordi historien nødvendigvis ble mer løstrevet fra bildet.

Vi brukte også bildepar fra *ColorCards* der det første kortet viste en handling (f.eks. to barn som drar i hver sin arm på en dukke) og det andre bildet konsekvensen av handlingen (f.eks. dukken som har mistet armen). Robert hadde fra før vist at han kunne benevne kortene i rekkefølge, eksempelvis ved å si «Barna trekker i dukken. Dukken har mistet en arm». Men Robert visste at han skulle forklare årsakssammenhengen, noe som var svært vanskelig for ham. Han ble derfor isteden sittende taus, og klarte ikke å planlegge passende ytringer. Når han ganske enkelt ble oppfordret til å starte beskrivelsen med ordet *fordi*, ga det ham en struktur som gjorde det lettere å uttrykke seg («Fordi de drar i dukka, løsner armen»).

Tredje fase:

Sammenhengende taleproduksjon uten støtte i bilder

I tredje fase var målet å gå videre til mer fri fortelling, uten bildene.

I én oppgave presenterte logopeden et tema, for eksempel *skogstur*, og logopeden og Robert byttet på å si en setning (eller flere) for sammen å lage en historie. Det å skulle fortelle så fritt, og samtidig ta hensyn til den forrige setningen som logopeden sa, var en svært krevende oppgave for Robert.

Vi brukte også gjenfortelling av korte artikler fra avisen og av innholdet i korte filmer, som filmtrailere, reklamefilmer og animasjonsfilmer. Slike filmer har ofte en implisitt handling, som var vanskelig å gjengi.

I slike mer frie oppgaver prøvde vi ut om Robert kunne ha nytte av å bruke tankekart (som beskrevet hos Whitworth, 2010). De vanligste var for omfattende for at Robert kunne ha nytte av dem. Han fylte ut arket, men brukte det ikke da han senere skulle fortelle. Etter litt utprøving endte vi til slutt med det vi kalte en «tankelapp» med noen nøkkelspørsmål, som han hadde god nytte av for å komme i gang med å fortelle. Dette kan minne om EM sine resultater, som vi beskrev tidligere.

Til å begynne med hadde han denne tankelappen foran seg når han skulle fortelle noe, men etter hvert begynte han å bruke den samme strategien uten å se på lappen.

Hva er handlingen?

- Hvem?
- Hva?
- Hvor?
- Når?

«Tankelapp» med nøkkelspørsmål.

Resultater

Den største endringen etter det individuelle undervisningsoppholdet skjedde på konfrontasjonsbenevning av handlingsbilder. Etter undervisningsoppholdet brukte han 22,5 minutter på å benevne bildene med setninger, mot 40 minutter første gang. Disse handlingsbildene ble brukt i undervisningen den første uka av oppholdet, og det ga nok mye framgang på denne oppgaven. Men vi så at antallet ord per minutt økte også på *Kaketyveri*-beskrivelsen. Vi så dessuten at antallet substantiv økte på beskrivelsen, fordi han byttet ut *hun* og *han* med for eksempel *mamma* og *sønnen*. Dette oppfordret vi ham til i undervisningen, fordi det da var lettere å forstå hva han prøvde å forklare. Han ble også oppfordret til å forklare situasjonen før han begynte på beskrivelser, slik at samtalepartnere hadde et overordnet tema å knytte det han sa til. Dette valgte han ofte å løse med å lage en «overskrift». På *Kaketyveriet* valgte han overskriften *Kjøkkenet*. Han klarte også å formidle en større del av innholdet på bildet, slik at det ble forståelig for utenforstående.

PRAKSISEKSEMPEL: **KOMMUNIKASJONBASERT** **GRUPPEUNDERVISNING**

Denne delen handler om hvordan vi brukte lignende tankegang i en gruppe. Det å delta i en gruppe i seg selv kan ha positiv effekt på språkrehabiliteringen (Elman, 2007). Intensive tilbud øker også sjansen for bedring (Bhogal, Teasell & Speechley, 2003; Kelly, Brady & Enderby, 2010), og kan være lettere å få til hvis man samler flere deltakere. Vi ønsket å variere timene fra rene samtalegrupper, til timer med svært strukturerte oppgaver. Men felles for alle timene var altså at de var kommunikasjonsbaserte.

Grappa

Grappa besto av fire afasirammede, som alle var relativt unge. De hadde grovt beskrevet moderat afasi, og alle hadde vansker med setningsprosessering, om enn på litt ulike måter. Vi gjorde imidlertid ingen generell språklig kartlegging utover informasjonen vi fikk fra andre logopeder og det vi visste om dem fra før. Vi kunne heller ikke teste det vi trente på, ettersom vi brukte en stor mengde materiell og det ikke så ofte var definert hva som var rette og gale, eller gode og dårlige, svar. Men vi samlet inn data om språkproduksjonen deres ved å gjøre opptak av narrativer (f.eks. *Kaketyveriet*), for å se om vi kunne observere endringer etter oppholdet. Det kan være både en fordel og en ulempe med slik semistrukturert produksjon at den kan analyseres på så mange måter, og vi var interesserte i å utforske denne måten å dokumentere på.

Undervisningen

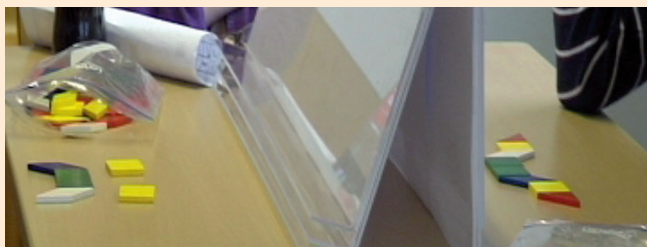
Grappa hadde fire logopedtimer om dagen, pluss én time med fysioterapeut, i to uker. Vi varierte mellom å ha alle fire i samme gruppe, og å dele grappa i to. Vi var fire logopeder som byttet på å ha gruppene. I samlet gruppe var vi avhengig av å finne oppgaver som utfordret alle deltakerne nok, samtidig som alle skulle ha stor nok grad av mestring. Fordelen med de delte gruppene var at da kunne vi tilpasse undervisningen med oppgaver som var mest nyttig for bare noen av dem. Det var interessant å se hvordan det varierte hva deltakerne syntes var vanskelig. Det var ikke systematisk slik at de med «størst» afasi var de som strevde mest med alle oppgavene. Vi varierte med hensikt mellom oppgaver som stilte ulike krav til deltakerne, for eksempel ved å variere bildene vi brukte, og å gjøre oppgaver både med og uten bilder, for å prøve ut om ferdigheter øvd på i en kontekst, kunne overføres til en annen. Dette skiller vår måte å arbeide på fra for eksempel *Constrained Induced-tankegangen* (Difransesco, Pulvermüller & Mohr, 2011), der en gradvis økning av vanskelighetsgrad ligger sentralt. Swathi og Thompson anbefaler, noe kontraintuitivt, «to train more complex material first» (2003, s. 785). De viser for eksempel til arbeid med semantisk orienterte oppgaver og syntaktiske konstruksjoner der man har prøvd ut dette. Med dette har man oppnådd større virkning av språktrening, og generalisering også til enklere strukturer. Thompson (2007) antyder at dette kan være et prinsipp som gjelder uansett hvilket språk-

domene som er rammet. Det kan altså være holdpunkter for ikke bare å holde seg statisk på ett og ett nivå i undervisningen, men å bevege seg mellom nivåer, for å oppnå best mulig resultater.

Vi stilte ikke andre krav til deltakerne enn at de skulle prøve å få de andre personene til å skjønne hva de mente, for eksempel hvilket bilde det var snakk om. De ble ikke frarådet å bruke gester, skrive eller tegne (slik det som regel er i *Constraint Induced*-tilnærminger), men vi kunne ikke observere at disse modalitetene ble brukt, bortsett fra at gester ledsaget talespråket på en naturlig måte. Muntlig språkproduksjon var den kommunikasjonsformen som lå mest naturlig for deltakerne, så en slik begrensning ville vært overflødig i dette tilfellet.

Det var heller ikke noe eksplisitt krav om for eksempel å bruke verb i ytringene. Men ofte var det umulig å oppnå at den andre forsto budskapet uten å bruke et (presist) verb, fordi bildene var så like, og ofte inneholdt de samme objektene (f.eks. et bilde der mor skjærer opp en kake, mot et bilde der mor serverer kake). Dermed var det kommunikasjonsbehovene som oppsto der og da, som styrte når det ble stilt oppfølgingsspørsmål. Fordi logopedene deltok i oppgaveløsningen, kunne deltakerne til en viss grad hente inspirasjon til formuleringer fra våre svar.

Eksempler på oppgaver vi brukte var *Samle par*, som vi alt har beskrevet, og *Gjett hvem?*, som er et kommersielt spill utgitt av Hasbro, der man ved hjelp av ja/nei-spørsmål skal kunne gjette hvilken figur motstanderen har valgt seg fra et spillebrett. En annen velkjent oppgave er at to deltakere sitter med en skjerm mellom seg. Den ene lager et mønster med brikker, og skal beskrive dette for den andre, slik at han kan legge det samme mønsteret på sin side av skjermen (se illustrasjon). Et eksempel på en mer samtaleorientert oppgave var at deltakerne skulle ta stilling til ulike scenarier, for eksempel «Hva ville du gjort hvis du vant en million?»

Resultater

Vi hadde som sagt ikke bestemte målepunkter på forhånd, så vi måtte lete etter hva som kunne tyde på endringer. Ettersom dataene vi samlet inn, kan analyseres på mange måter, valgte vi å måle forskjellige ting for de forskjellige deltakerne, ut fra hva vi mente beskrev den viktigste endringen for dem. Vi vil si litt om noen resultater for to av deltakerne: først Robert, som alt er presentert, og så Andreas.

Som nevnt var de lange pausene i talen var svært hemmende for Robert. På samme måte som etter den individuelle undervisningen økte ord per minutt på *Kaketyveriet* etter gruppeundervisningen, fra 30 til 46 ord/min. Han fikk også betraktelig bedre uttelling på hvordan han klarte å formidle innholdet på bildet.

Andreas sine vansker var noe annerledes. Han hadde relativt stor ordleting, og i motsetning til hos Robert var Andreas sin søken etter ord «åpen», slik at vi kunne observere at han brukte mye kapasitet på å finne ordenes fonologiske form, som i dette eksemplet fra *Kaketyveriet*:

men gutten jen- nei gutten gutten velv- ve- ve- veljer
nei vel- veljer nei

Han brukte nokså nøyaktig like lang tid på beskrivelsene før og etter, men det var vanskelig å telle antall ord, fordi han som vi ser gjentok mange ord, og begynte på mange ord uten å fullføre dem. Han hadde heller ikke et spesielt nedsatt taletempo. Men når vi talte opp innholdsord, så vi at han hadde en større variasjon av både substantiv og verb etter undervisningen, noe som kan tyde på bedre tilgang til disse ordene.

Oppsummering

I denne artikkelen har vi beskrevet to eksempler fra undervisning av afasirammede. I undervisningen valgte vi å fokusere på et nivå over det å finne ord og sette sammen setninger i seg selv, nemlig det å finne innfallsvinkler og strategier for å planlegge ytringer. Dette er et problem vi har opplevd hos flere av våre brukere med moderate afatiske vansker. Som bakteppe for undervisningen vi valgte, har vi presentert *thinking for speaking* og makroplanlegging som områder afasirammede kan streve med, og som det kan være effektivt å rette tiltak mot.

Litteraturliste

- Bhogal, S. K., Teasell, R. & Speechley, M. (2003). Intensity of Aphasia Therapy, Impact on Recovery. *Stroke: Journal of the American Heart Association*, 34, 987–94.
- Davis, G.A. (2005). PACE revisited. *Aphasiology* 19(1), 21–38.
- Difrancesco, S., Pulvermüller F. & Mohr, B. (2011). Intensive language-action therapy (ILAT): The methods. I: *Aphasiology* 26(11), 1317–51.
- Dipper, L.T., Black, M. & Bryan K. L. (2005). Thinking for speaking and thinking for listening: The interaction of thought and language in typical and non-fluent comprehension and production. *Language and Cognitive Processes* 20(3), 417–41.
- Elman, R.J. (2007). Introduction to Group Treatment of Neurogenic Communication Disorders. I: R. J. Elman (Red) *Group Treatment of Neurogenic Communication Disorders. The Expert Clinicians's Approach* San Diego: Plural Publishing.
- Goodglass, H. & Kaplan, E. (1983). *Boston Diagnostic Aphasia Examination (BDAE)*. Lea and Febiger.
- Haaland-Johansen, L. (2006). *Hva skjer hos afasi-logopeden? Et kommunikasjonsanalytisk perspektiv på praksis og forskning*. Upublisert hovedfagsoppgave. Trondheim: NTNU.
- Kelly, H., Brady, M. C., & Enderby, P. (2010). Speech and language therapy for aphasia following stroke. *Cochrane Database of Systematic Reviews*(5).
- Kempler, D. & Goral, M. (2011). A comparison of drill- and communication-based treatment for aphasia. *Aphasiology*, 25(11), 1327–46.
- Kirmess, M. (2007). Constraint induced språkterapi: en introduksjon. *Norsk tidsskrift for logopedi* 53(1), 12–17.
- Lind, M., Kristoffersen, K. E., Moen, I. and Simonsen, H. G. (2009). Semispontaneous oral text production: Measurements in clinical practice. *Clinical Linguistics & Phonetics*, 23(12), 872 – 86.
- Marshall, J. (2009). Framing ideas in aphasia: the need for thinking therapy. *International Journal of Language and Communication Disorders* 44(1), 1–14.
- Marshall, J. (2013). Disorders of Sentence processing in Aphasia I: I. Papathanasiou, P. Coppens & C. Potagas (Red). *Aphasia and Related Neurogenic Communication Disorders* (s. 49–66). US: Jones & Bartlett Learning.
- Marshall, J. & Cairns, D. (2005). Therapy for sentence problems in aphasia: Working on thinking for speaking. *Aphasiology* 19(10/11), 1009–20.
- Morris, J., Webster, J., Whitworth, A. & Howard, D. (2009). *Newcastle University Aphasia Therapy Resources. Sentence Processing*. Newcastle: University of Newcastle upon Tyne.
- Morris, J., Webster, J., Whitworth, A. & Howard, D. (2012). *Newcastle University undervisningsmateriell for afasirammede. Setningsprosesser*. Norsk versjon (I. Røste, L. Haaland-Johansen & E. Qvenild, oversettelse). Oslo: Bredtvet kompetansesenter. (Originalarbeid publisert 2009).
- Papathanasiou I., Coppens P. & Ansaldo, A. I. (2013). Plasticity and Recovery in Aphasia I: I. Papathanasiou, P. Coppens & C. Potagas (Red). *Aphasia and Related Neurogenic Communication Disorders* (s. 49–66). US: Jones & Bartlett Learning.
- Røste, I. (2012). Logopedisk arbeid med verb og setninger – Newcastle University undervisningsmateriell for afasirammede (NUMA). *Norsk tidsskrift for logopedi*. 58(4), 34–41.
- Sandmo, T., Haukeland I., & Stoller, S. (2010) *Haukeland Afasi Screening Test HAST*. Bergen: Helse Bergen.
- Swathi, K., & Thompson, C. K. (2003). The role semantic complexity in treatment of naming deficits: Training semantic categories in fluent aphasia by controlling exemplar typicality. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research* 46(4), 773–87.
- Thompson, C. K. (2007). Complexity in Language Learning and Treatment. *American Journal of Speech-Language Pathology* 16(1), 3–5.
- Whitworth, A. (2010). Using Narrative as a Bridge: Linking Language Processing Models with Real-Life Communication. *Seminars in Speech and Language* 31(1), 64–75.

Rogaland
Logopedlag

INVITERER TIL KURSET

Grep om begreper

med Ingvild Aas Grove

Torsdag 17. oktober kl. 10.00-15.00

Frelsesarméens lokaler i Kongsgt. 50, Stavanger – Enkel lunsj

Pris: Kr. 850,-

Metoden sikter mot å gi barna en læringsstrategi i forhold til å lære begreper. Fokus er rettet mot noen utvalgte begreper. Det jobbes med ett begrep om gangen i økter 2-3 ganger pr uke. Barn og voksne reflekterer rundt begrepets innhold-, form- og bruksside og oppsummerer dette på tankekart. Metoden brukes i dag i en rekke barnehager. Kurset gir en innføring i både praktisk gjennomføring og teoretisk grunnlag.

Påmelding til:

Sissel Galåen, tlf 911 89 984

eller mail: sigala@online.no

Litt om Ingvild Aas Grove:

Ingvild Aas Grove er ansatt i Bærum PPT, og arbeider som faglig rådgiver ved Språksenteret. Hun er utdannet førskolelærer og cand.polit fra Pedagogisk forskningsinstitutt, UiO. Hun har tidligere arbeidet som førskolelærer og rådgiver ved spesialpedagogisk kompetansesenter.

Norsk logopedlags vinterkurs

7.-9. mars 2013

Foto: Melanie Kirmess

Det var cirka 70 deltakere samlet på årets vinterkurs på Helga Engs hus på Universitetet i Oslo i år. Det er noe færre enn det har pleid å være, kanskje er noe av forklaringen at arbeidsgivere må stramme inn på muligheten til å reise på kurs for de ansatte. For det er vanskelig å tenke seg at det er kvaliteten på kurset som er årsaken. Fagutvalget gjør alltid en imponerende jobb med å skaffe de beste foreleserne til disse kursene, og legger vekt på å dekke de fleste logopediske feltene hver gang. Så oppfordringen er å støtte opp om dette tilbudet vi har som medlemmer av NLL, det er et privilegium, og ikke en selvfølge, at vi har denne muligheten til kompetanseheving i regi av logopedlaget.

Språk som makt og avmakt

Første foredragsholder på NLLs vinterkurs var Rolv Mikkell Blakar, professor ved institutt for psykologi, Universitetet i Oslo. Han forsker og underviser innenfor språkpsykologiske og kommunikasjonssteoretiske emner, og er forfatteren bak boken *Språk er makt*. Boken, hvor språklige makt og virkemidler blir analysert, var også utgangspunkt for forelesningen.

Blaker snakket om det å ha ordet i sin makt, om den individuelle språkbruker og hvordan språket påvirker oss. Han trakk frem forskjellige forhold eller grunntrekk ved språk og språkbruk som ligger til grunn for påstanden om at «språk er makt». Blant annet pekte han på hvordan, i en samtale, avsender må velge hvilke ord som brukes når noe uttrykkes, og hvordan dette valget ikke er nøytralt. Avsender vil velge ord og måter å formulere seg på farget av egen oppfatning og forståelse av det som blir beskrevet eller fortalt, og i til-

legg kommer at mottaker må velge en forståelse eller tolkning av det som blir sagt. Blaker snakket om hvordan ord i seg selv utløser noe, og hvordan ord som i utgangspunktet fremstilles som synonymer kan ha forskjellig innhold for forskjellige personer ettersom hvilke assosiasjoner og emosjoner vi knytter til ordet.

Blaker snakket også om forhold som kan korrigere eller justere uttalelser som «språk er makt». Blant annet kan vi vel alle kjenne igjen følelsen av ikke å nå frem til mottaker, det å oppleve at «ordene står i veien». Og det kan være et problem når man opplever å ha en veldig klar tanke, men ikke er i stand til å overføre den til ord, i tillegg til språklige misforståelser og manglende forståelse for det som blir sagt. Alt dette er opplevelser av språkbruk som beskriver et avmaktforhold ved språket.

Jannicke Vøyne

Professor Rolv Mikkell Blakar.

Evidence-Based Practice and Practice-Based Evidence: Opportunities and Challenges.

Dr. Hazel Roddam er logoped og arbeider ved University of Central Lancashire. Hun begynte sin forelesning med å erkjenne at mange reserverer seg litt når temaet er evidensbasert praksis (EBP). Begrepet innebærer ikke at klinikere skal begynne å oppføre seg som forskere i sin arbeidshverdag, minnet hun om, men vi trenger alle å forholde oss til det som finnes av evidens på vårt felt for å gjøre en så god jobb som mulig. «EBP» er dessuten blitt et slags løsenord i den siste tiden, «alle» er opptatt av det og det kan virke som mange blir fornøyd bare det nevnes. Roddam understreket at på dette feltet er logopedien i en startfase, det er kun en «spire» vi ser i dag. Definisjonen på å arbeide evidensbasert er å integrere forskningsevidens med sin egen kliniske ekspertise, og ikke minst brukerens ønsker og mål. Det er en misforståelse at forskningen «trumfer» klinikernes erfaring og innsikt. I vår daglige praksis er det gjerne når vi skal arbeide med nye og uvante problemstillinger vi søker mot forskningen for

å få hjelp, eller når det som pleier å gjøre, plutselig ikke virker likevel i arbeidet med en elev eller pasient.

Roddam tok videre for seg hvordan vi kan vurdere forskningsstudier vi leser, og oppfordret logopeder til å lage «journal clubs», møter med kolleger der man kan ta opp, dele og diskutere nye ting man har lest om faget sitt. Det første steget mot å jobbe evidensbasert, er å vurdere vår egen praksis reflektert og kritisk, understreket Roddam til slutt.

Ingvild Røste

Hazel Roddam og Anne-Lise Rygvold.

Fonetikk og fonologi for logopeder

Professorene Inger Moen og Hanne Gram Simonsen ved universitetet i Oslo avsluttet første dag av NLLs vinterkurs med et foredrag om fonetikk og fonologi for logopeder. De startet foredraget med å belyse hvorfor logopeder trenger kunnskap om fonetikk og fonologi, og begrunnet det blant annet med at man i logopedisk praksis møter brukere med avvikende uttale, og at fonetikk og fonologi gir et begrepsapparat som kan gi en nøyaktig beskrivelse av uttaleproblematikken. Dette gjør det lettere å lage et presist behandlingsopplegg eller treningsprogram for den aktuelle problematikken.

Deretter informerte Moen og Gram Simonsen om nyere måleinstrumenter for artikulasjon: EPG (elektropalatografi), EMA (elektromagnetisk artikulografi) og ultralyd. Mens noen av disse er egnet til forskning, kan andre brukes som verktøy i diagnostiseringsøymed og terapi. Elektropalatograf er kanskje det måleinstrumentet som egner seg best i direkte arbeid med brukere. Ved bruk av EPG lages en akrylgane tilpasset den enkelte informant. Akrylganen har 62 elektrodor fordelt på 8 rader, og elektrodene aktiveres når det er

tungekontakt. Informasjonen man får kan overføres til skjerm eller papir, og man får dermed et oversiktlig, visuelt bilde av hvor tungen er når en bestemt lyd produseres. Dette gir både informant og logoped et godt verktøy for videre trening/arbeid.

Hanne Gram Simonsen og Inger Moen.

Moen og Gram Simonsen snakket om logopeders utfordringer i møte med brukere med avvikende uttale, både i form av utydelig tale med upresis artikulasjon og uforståelige ord med tydelig artikulasjon. Uansett hvilken utfordring man møter er det viktig å ta i bruk fonetikken og fonologiens verktøy, slik at kartleggingen av vanskene blir så presis som mulig.

Jannicke Vøyne

Bridges as metaphor for the client-clinician relationship. A reflective presentation.

Trudy Stewart.

Fredagen åpnet med et litt annerledes foredrag, som gikk hjem hos mange av deltakerne, og som er vanskelig å referere innholdsmessig! Dr. Trudy Stewart, logoped ved Leeds Community Healthcare NHS Trust, har over tid og i samarbeid med en fotograf samlet bilder av bruker.

Disse bruker hun for å reflektere over relasjoner mellom logoped og bruker – ikke minst fordi det kan

være vanskelig å sette ord på denne relasjonen, som er så viktig i vårt arbeid. De vakre bildene var utgangspunktet for en reflekterende forelesning om hennes arbeid på stammefeltet.

Senere på dagen hadde Stewart en workshop om å arbeide med grupper for voksne som stammer. Her var rådene hun ga mer håndfaste, men hun hadde en imponerende evne til å integrere innspill fra deltakerne slik at det ble et virkelig verksted der man kunne dele erfar-

inger. Det å gå i en gruppe med flere som stammer reduserer isolasjon, det er en forpliktelse som kan virke som en motivasjon til å gjennomføre endringer, og det har en normaliseringseffekt, hevdet Stewart. Det reduserer også den enkeltes avhengighet til logopeden. Hun gikk gjennom ulike teorier på hvordan grupper utvikler seg gjennom faser. Spesielt interessant var å bruke det såkalte «Joharis vindu» i denne sammenheng. Det er en firefeltsmodell som kan hjelpe personer å få bedre innsikt i hvordan de ser seg selv og hvordan andre ser en. Noe om oss er kjent både for oss selv og andre. Noe vet vi om oss selv som andre ikke vet. Noe vet andre om oss, som vi ikke klarer å se selv. Og tilslutt er det noen ting hverken vi selv eller andre har innsikt i. Dette utgjør fire rom i modellen, og ettersom vi blir kjent med oss selv og andre i en gruppe, vil de ulike rommene vokse eller minke. Særlig øker ofte innsikten i de aspektene ved oss selv vi ikke kjente fra før. Stewart sine grupper organiseres slik at deltakere begynner i gruppa når de føler seg klare for det, og gruppen avholdes gjennom alle feriene slik at ingen må vente på starte. Etter en stund i gruppa får deltakerne som ønsker et videre tilbud, mulighet til å gå over i en likemannsgruppe.

Ingvild Røste

Läs och skrivförmåga – svårigheter i samband med afasi

Ingrid Behrns.

Dr. Ingrid Behrns er logoped og arbeider ved Gøteborgs universitet. Hennes forskning har dreid seg mye om afasi og skriving. Hun gikk gjennom modeller for ordgjenkjenning, blant annet «the dual route model» som er kjent for mange fra dysleksifeltet. I følge denne modellen kan man lese og skrive ord enten leksikalsk, vet at man får direkte tilgang til ordets stavemåte

gjennom et ortografisk leksikon. Ellers kan man lydere seg fram, og dermed bruke en fonem-grafem-rute. Forstyrrelser på de ulike rutene vil resultere i ulike feil ved lesing og skriving, men hos afasirammede er det ofte blandede symptomer, hevdet Behrns. Og det er andre ting som påvirker leseforståelsen, understreket hun. Vi blir ofte overrasket over hvor mye afasirammede får ut av å lese avisen, når vi ser hvilke problemer de har på enkeltordnivå. Dette kan forklares med at de kompenserer blant annet med sin forkunnskap om emnet og forventninger om hva som pleier å stå i slike artikler. Men hva med å skrive en tekst når man har afasi? Da foregår mange prosesser samtidig, som er avhengig av hverandre. Man får ha et oversiktsbilde over hva teksten

skal handle om, hvem som er mottaker osv. Man må kunne skrive de enkelte bokstaver og ord, og så lese gjennom og korrigere. Dette stiller store kognitive krav, ikke minst til arbeidsminnet. Behrns' forskning viser at afasirammede driver like mye med revidering av tekster, men de jobber mer med de enkelte bokstaver og ord enn for eksempel med å flytte på ord og endre setninger, sammenlignet med normalspråklige. Når man må bruke så

mye krefter på å skrive de enkelte ordene rett, er det lite kapasitet igjen til å fokusere på tekstens overgripende struktur. Av dette følger at hvis en afasirammets staveferdigheter bedres, vil mer kapasitet frigjøres til å kunne arbeide med selve teksten, hevdet Behrns.

Ingvild Røste

Narratives and vocabulary enrichment

Dr. Vicky Joffe holdt lørdagsforelesingen med fokus på langtidsvirkning av tidlige språk og kommunikasjonsvansker. Det som på papiret kunne se ut som foredrag best egnet for logopeder som jobber med barn og språkvansker, viste seg å være et inspirasjonsforedrag for de fleste tilstede – uansett om man jobber med barn eller voksne. Joffe har arbeidserfaring fra både barn og ungdommer, samt ungdommer som sitter i fengsel. Den siste gruppen kan gi mye interessant diskusjonsgrunnlag for overføring når man tenker på brukergruppen man møter blant unge mennesker med hodeskader og narkotikamisbruk, hvor man ser noen av de samme språklige utfordringene.

Noe av de grunnleggende prinsippene for gode språk og kommunikasjonsferdigheter som forventes i ungdomsalderen kan sammenfattes som følgende:

- ✓ Å ha god språklig forståelse
- ✓ Å ha metalingvistisk bevissthet (som omfatter både semantikk, syntaks, og pragmatikk, dvs. også språk i overført betydning)
- ✓ Å kunne tenke abstrakt og forstå ikke-konkrete meninger
- ✓ Å kunne ta andres synspunkt og sosiale perspektiv, tolke språklig kontekst og non-verbale signaler.

Joffe var innom en interessant refleksjon om senfølgene av spesifikke språkvansker, som resulterer i sosiale kommunikasjonsvansker, og autismerelaterte kommunikasjonsvansker kanskje likevel er deler av det samme spekter. Bør vi tenke utover våre faste språkvanskebokser?

Dr. Vicky Joffe.

Joffe påpekte videre at fra 12-årsalderen er det meste av skolens språklig input basert på skriftspråket. Dette forutsetter gode leseferdigheter, men også et omfattende vokabular og god begrepskunnskap. For å jobbe med vokabular og kontekst, benytter Joffe seg i stor grad av narrativer, dvs. en fortelling som følger faste strukturer. I sin enkleste form betyr det at hver språkhandling har en start, et hovedbuskap og en slutt. For å visualisere denne strukturen for elevene, brukte hun for eksempel et bilde av et billøp (start – selve løpet – mål). En viktig forutsetning for undervisningstimer er at alle ord er kjent - dette vil alle barn i klassen profitte. Hun utfordret lærerne til å slippe litt av kontrollen i klasserommet for å gi rom for elevsamtaler, som er en god måte å øke kommunikasjonsferdigheter på. For å få til det intensive samarbeid og direkte oppfølging i klassen benytter hun seg av spesielt trent assistenter. Om logopeder skulle være bekymret for at assistenter ville bli den nye logopeden, kunne hun avkrefte dette. Det er fortsatt logopeden som både står for utredning og tilrettelegging, og for at assistent skal

kunne gjøre den jobben de er satt til, gjennomførte hun et omfattende opplæringskurs på nesten fem dager samt at hun leverte ut en detaljert oppgavemanual.

Joffe kunne berette om mange erfaringer fra praksisfeltet, men har også bidratt med forskningsresultater. En interessant studie viste at foreldrene til barn i med kommunikasjonsvansker var de beste til å fange opp emosjonelle problemer som barna måtte ha, mens lærerne var de som lettest observerte vansker med sosial deltakelse, fordi de kunne basere seg på sammenligning med andre barn i samme aldersgruppen.

Hun avsluttet med en oppfordring til å se muligheter – når barna opplever et problem, så skal vi spørre *Hvorfor?* og *Hva kan vi gjøre bedre for å unngå problemer?* For dem som gikk glipp av denne spesielt dyktige foreleseren, kan vi trøste med at Joffe allerede har takket ja til å komme på Etterutdanningskurset i forbindelse med landsmøtet i Tromsø i 2014

Resonansrørmedtoden i röst-behandling: presentation och observationer av stämbandsvibrationer

Fonasjon i rør er en metode de fleste norske logopeder kjenner til, og mange bruker. Jo visst hadde vi hørt om det originale bruk av glassrør – men hvorfor skulle det være bedre enn de mer tilgjengelige og tilsynelatende mindre skumle plastrør vi oftest bruker? Dette skulle vi få svar på gjennom en levende workshop med Professor Susanna Simberg og Professor em. Britta Hammarberg. Begge regnes som guruer innen stemmefeltet og de kunne virkelig presentere sitt fag. Ikke bare hadde Simberg og Hammarberg mange gode praktiske øvelser, alt ble toppet med de nyeste forskningsresultater. Som altså viser at fonasjon i rør har en effekt på stemmevansker, men også at det kan påføre stemmeklienter skader hvis man for eksempel utsetter stemmebånd for for mye påvirkning ved for eksempel å blåse i for tykke rør, med feil styrke, for lenge eller med feil kroppsholdning. Derfor bør vi være veldig bevisst på hvilke øvelser vi utfører med klienter og se på gradvis tilpassing.

I Sverige er det nå blant annet en doktorgradsstudie i gang om dette temaet og vi i redaksjonen håper å kunne etter hvert presentere en artikkel fra dette viktige området.

Melanie Kirmess

Ivrig kursdeltakere.

Susanna Simberg instruerer rørblåsing.

Britta Hammarberg og Susanna Simberg.

Kongens fortjenestemedalje til Eli Qvenild

Under en høytidelig markering på tidligere Bredtvet kompetansesenter tildelte fylkesmann Valgerd Svarstad Haugland Kongens fortjenstmedalje til logoped Eli Qvenild den 15. april. Både familie, bruker-representanter og tallrike kolleger var til stede, og skapte en verdig og hyggelig ramme rundt seremonien. Eli selv valgte å bruke sin takketale til å understreke at det å få problemer med å kommunisere er noe av det verste som kan skje et menneske, og hvor viktig det er å kjempe for at denne gruppen skal få den hjelpen de trenger.

I vurderingen som lå til grunn for utdelingen ble det trukket fram at Eli Qvenild har en genuin og ektefølt omsorg for personer med afasi og deres pårørende. Afasiforbundet beskrev i sin uttalelse Eli som en person med faglig tyngde, evigungt engasjement og et stort hjerte. Brukere og pårørende beskrev henne som et unikt menneske med en varm personlighet og lun humor, med en fantastisk egenskap til å tiltrekke seg mennesker. Hun har gjort en stor innsats for å utvikle undervisningsmateriell spesielt tilpasset voksne med afasi, blant annet er hun faglig ansvarlig for datatreningsprogrammet BRA, og for det første afasivennlige informasjonsmaterialet om afasi som er utgitt i Skandinavia. Eli Qvenild ble beskrevet som en god læremester og rollemodell som i det stille har satt varige spor etter seg i norsk afasilogopedi.

Ingvild Røste

Eli Qvenild og Valgerd Svarstad Haugland.

The 4th Nordic Aphasia Conference

Foto: Melanie Kirmess

Det er vel så smått blitt tradisjon å arrangere en nordisk afasikonferanse annen hvert år, og denne gangen var det Sverige sin tur. Årets konferanse ble avholdt på universitetet i Göteborg, med cirka 170 deltakere fra de nordiske landene. Det lover godt for neste konferanse, som skal avholdes i Oslo i 2015, ni år etter at konferanserekken ble startet opp der i 2006. Temaet for årets konferanse var «Aphasia and participation in life», og konferansen ble vakkert rammet inn av tekster av en nobelprisbelønnet poet, afasirammede Tomas Tranströmer. Som vanlig var det internasjonale personligheter innen afasifeltet som foreleste, og alle hadde sin vinkling på temaet. Ikke minst var de norske deltakerne stolte over at Monica Knoph, stipendiat på UiO, var invitert til å forelese om sitt ph.d-arbeid om tospråklighe og afasi. Det var også norske forfattere bak flere av posterne som ble presentert på konferansen. I det videre refereres noen av forelesningene.

Professor Claire Penn åpnet konferansen med å utvide perspektivet på afasi når det gjelder deltakelse. Hun arbeider i Sør-Afrika, der alle er minst tospråklige og har en kompleks språkhistorie. Dessuten lever ulike kulturer side om side i landet, som kan ha alternative forklaringer på hjerneslag og afasi, og søker alternative behandlinger i stedet for å komme til sykehus. (I noen språk vil ordene hjerneslag og forhekselse oversettes med samme ord.) Når vi i tillegg fikk vite at HIV/AIDS er den viktigste årsaken til hjerneslag blant yngre, forstår vi at en logoped i Sør-Afrika møter en langt mer kompleks virkelighet enn vi tross alt er vant til. Deltakelse er et begrep som er populært i svært mange felt globalt, og afasifeltet kan tjene på å se utover seg selv for å finne inspirasjon. Tidsskriftene på vårt felt kan være veldig kjedelige (!), hevdet hun, -The juicy stuff lies outside of our field! Et viktig mål kan være å lete etter aktiviteter som gjør at en afasirammet for en liten stund kan glemme at han har afasi. Hun var opptatt av at vi skal være spesifikke når vi setter mål for rehabiliteringen: Hva er det personen skal kunne klare i livet sitt etter at vi har øvd på nettopp dette? Og noen ganger er vi for ivrige, minnet hun oss på. Ettertenksomhet kan lønne seg, kanskje burde noen ganger mottoet være: «Don't just do something, stand there!»

Ingvild Røste

Prof. Claire Penn.

Pragmatikk med Mick Perkins

Ingrid Behrns og Mick Perkins.

Professor i lingvistikk ved Sheffield University, Mick Perkins, holdt et spennende keynote foredrag om deltagelse sett fra pragmatikkens ståsted – «Participation in Pragmatics». Han definerte pragmatikken som studiet av bruk av språk i sosial interaksjon. Følgelig resonnerer han at pragmatikken er det området av det lingvistiske fagfeltet som kanskje i sterkeste grad innebærer deltakelse. Imidlertid har det vært tradisjon innenfor klinisk pragmatikk å fokusere på vansker med språkbruk hos det enkelte individ, i stedet for å se nærmere på hva som skjer i interaksjonen mellom individer. Perkins utfordrer den tradisjonelle tilnærmingen, og belyste i løpet av foredraget hvilke implikasjoner det kan få dersom man (ikke hovedsakelig) ser på pragmatiske kommunikasjonsvansker som et utfall hos det enkelte menneske, men som noe som oppstår i kommunikasjon mellom individer.

Perkins begynte med å gi en oversikt av studier og forskning på feltet. Teoriene om pragmatikk har tatt utgangspunkt i normal kommunikasjon, og har ut fra det forklart hvorfor brudd i kommunikasjon oppstår. Imidlertid har vi også behov for å se nærmere på de underliggende årsakene til pragmatiske kommunikasjonsvansker. En mulig tilnærming er «emergentist pragmatics» – pragmatiske ferdigheter oppstår som kon-

sekvens av mangfoldige prosesser som foregår innen rammen av sosial interaksjon. Pragmatiske kommunikasjonsvansker i henhold til denne retningen kjennetegnes ved ubalanse mellom samhandlende og kompenserende kognitive, semiotiske og sansemotoriske prosesser både i og mellom individer. (Semiotikk er studiet av sosialt betingede tegnsystemer og den mening de kan gi, hvordan vi sier noe og hvordan vi skaper mening.)

Videre skilte Perkins mellom teorier som tar utgangspunkt i at pragmatiske vansker er forårsaket av hjerne-skade, og teorier som omfatter flere årsaksfaktorer. Han poengterte at adferd som karakteriseres som symptomer på pragmatiske kommunikasjonsvansker er så mangfoldig at betegnelsen har liten deskriptiv eller diagnostisk verdi. De store variasjonene som observeres av klinikere representerer en sammensatt virkelighet – så mangfoldig at det ikke er mulig å finne frem til en essens. Ettersom vanskene fremkommer i sosial interaksjon, må man beskrive adferden i dialog og samhandling; det er ikke nok å analysere narrativer eller monolog. Vanskene må også beskrives på en konkret og presis måte, slik at man vet hvilke type vansker som foreligger. Slik skaper man et utgangspunkt for å hjelpe pasienten best mulig.

Anne K. Hvistendahl

«Supported Conversation (SCA-method) – in communication between health professionals and people with aphasia.»

Lise Randrup Jensen, Universitetet i København

Lise Randrup Jensen.

Randrup Jensens forelesning omtalte et pågående prosjekt ved en større slagenhet på Glostrup Hospital i København. Utgangspunktet for prosjektet var at pasienter med moderat til alvorlig afasi ofte har begrensede muligheter til å holde seg orientert om egen behandling og rehabilitering, samt at både afasirammede og helsepersonell opplever samtaler som både utfordrede, kunstige og frustrerende. Synspunkter som bekrefter dette kom fram i intervjuer som ble gjort innledningsvis. Prosjektgruppens mål var deretter å implementere en overordnet standard på sykehuset for kommunikasjon med afasirammede, basert på prinsippene for Støttet Samtale. Med støtte fra sykehusets ledelse gjennomførte logopeder opplæring av øvrig helsepersonell i form av dagskurs hvor teknikkene for Støttet Samtale ble gjen-

nomgått og utprøvd. Kommunikasjonsmateriell (ja/nei-kort, kalender, bokstavplansjer, IKM-materiell etc.) ble gjort lett tilgjengelig i en eske på vaktrommet for å kunne medbringes til samtaler på pasientrommet. Dialogbok for samtale ble anbefalt brukt. Utvalgte ansatte ble etter fullført dagskurs definert som superbrukere. Evaluering av prosessen ble gjennomført i form av spørreskjema, observasjon av samtaler/møter med afasirammede samt intervju med helsepersonell som benyttet teknikker for støttet samtale. Prosjektet er fortsatt pågående, men foreløpige resultater peker i retning av at logopedisk intervensjon på institusjonelt nivå kan bære frukter i form av bedret kommunikasjon mellom afasirammede og helsepersonell.

Eli-Anne Kjølberg

Logopediens dag 6. mars 2013

6. mars var som vi vet logopediens dag. Tre statped-regioner markerte dagen med stands og foredrag. Planen er at dette skal bli en fast tradisjon, og når arrangementene blir mer kjent, er håpet at flere logopeder og andre interesserte møter opp for å oppdatere seg. Så hold av 6. mars 2014 allerede nå!

Statped midt, fagavdeling Språk/tale

Ansvarspersoner: Lise Beate Estil og Hege Anita Holte med god hjelp fra kommunikasjonsrådgiver Lene Fjellstad og teknisk medhjelper Geir Eilertsen ved Statped midt.

Vi utførte to aktiviteter denne dagen. Den ene var å lage en forelesning om språkvansker rettet mot målgruppen foreldre/foresatte, besteforeldre og andre voksne i nettverket rundt barnet. Ettersom vi hadde litt kort tid for å annonsere forelesninger eller kurs, bestemte vi oss for å lage filmklipp (streaming) til å legge ut på Statped.no i stedet. På denne måten kunne vi kanskje nå enda flere, tenkte vi, og med gode medhjelpere på arbeidsplassen lot dette seg gjøre. Temaet i forelesningen var språkvansker, fordelt på tre undertema:

- Hva er språk og språkvansker?
- Forekomst, årsak og kjennetegn
- Hva kan vi gjøre for å hjelpe?

Den andre aktiviteten var å holde en «stand» på Moholt bibliotek i Trondheim. Bibliotekets ansatte tok godt imot oss og hjalp oss til rette med det praktiske til «standen» vår. Her stilte vi ut brosjyrer og informasjonsmateriell, samt fagbøker – som omhandlet språk og språkvansker, begrepslæring, Foreldre som ressurs og så videre. I tillegg hadde vi med oss en TV, som vi benyttet til å vise filmen «Foreldre som ressurs». Denne stod og gikk under hele «standen». Vi spurte de ansatte om lyden fra TV'en forstyrret. Men neida ble det sagt, det var før i tiden at det var stille på biblioteket, fikk vi høre.

Usikkerhetsmomentet med å holde «stand» på et folkebibliotek var om vi kom dit på et tidspunkt hvor det faktisk var en del besøk på biblioteket. Det var en del besøkende og noen kom og snakket med oss. Andre bare så på oss, og gikk videre for å gjøre sitt. Men kanskje var de likevel litt nysgjerrige, og vil kjenne igjen den røde Statped- logoen en annen gang. Vi hadde med oss tre logoped- studenter fra logopedstudiet i Tromsø, som har praksis på vår avdeling. Kanskje fikk de inspirasjon til å lage «stand» selv på en senere Logo-

Stand på Moholt bibliotek i Trondheim.

pedien dag for å spre viktig kunnskap. Og kanskje vil noen av dere logopeder som leser dette også inspireres til senere å lage en «stand» for å spre kunnskap om et viktig område.

Lise Beate Estil

Statped sørøst, fagavdeling språk/tale

På tidligere Bredtvet kompetansesenter, nå Statped sørøst, fagavdeling språk/tale, ble logopediens dag markert med foredrag og stand på senteret.

Hedda Ekstrøm og Bjørgulv Høigaard foreleste om bruk av lesebrett i tilpasset opplæring. Etter hvert har de fleste oppdaget at ulike nettbrett har skapt nye muligheter for brukere med ulike behov for tilrettelegging. Men det er en jungel av gode og mindre gode «apper» der ute, og man kan fort gå seg vill. Et godt tips er å gå inn på Norsk Pedagogisk Dataforening sin nettside www.nped.no, og klikke seg videre på «nettbrett apper». Der finnes en oversikter over pedagogiske «apper», delt inn etter tema.

Videre foreleste Unni Espenakk om TRAS og hvordan man kan oppdage språkvansker allerede ved 2-årsalder hvis man bruker de rette verktøyene. TRAS er ikke en test, understreket Espenakk. 90 % av kommunene bruker verktøyet nå, men alle bruker det ikke etter hensikten. Det er et observasjonsverktøy som skal brukes til å identifisere barn som trenger ekstra språkstimulering. Hvis barnet fortsatt er forsinket i språkutviklingen ved 4-5-årsalder, bør man kontakte PP-tjenesten, minnet hun oss på.

Ingvild Røste

Presentasjon av ph.d. prosjekter

Logopedi i Norge har hatt et rykte om at det forskes for lite på høyere nivå. Derfor vil vi gjerne synliggjøre noe av det stadig økende mangfold av doktorgradsprojekter som gjennomføres og forskes på av logopeder og tilknyttete fagområder. På denne siden vil vi derfor fortløpende presentere doktorgradsstudenter. Holder du på med forskning på doktorgradsnivå eller kjenner en logoped som gjør det – ta gjerne kontakt med redaksjonen.

Navn: Pernille Hansen

E-postadresse:
pernille.hansen@iln.uio.no

Master i lingvistik
Institutt for lingvistiske og
nordiske studier,
Det humanistiske fakultet, UiO
Prosjektperiode:
Januar 2013-2016

Leksikalsk og grammatisk utvikling hos enspråklige og tospråklige barn

Forskning fra andre land viser at små barn med store ordforråd kan mer grammatikk enn barn med mer begrensa ordforråd. I prosjektet mitt vil jeg undersøke denne sammenhengen hos norske småbarn ved hjelp av resultatene fra den norske CDI-undersøkelsen (Kristoffersen og Simonsen, 2012).

Videre vil jeg kartlegge tidlig språkutvikling hos en gruppe tospråklige tyrkisk-norske barn i Norge ved hjelp av det norske CDI-skjemaet (Kristoffersen og Simonsen, 2012) og tilsvarende skjema for tyrkisk (Aksu-Koç mfl., 2009). Jeg vil blant annet undersøke sammenhengene mellom ordforråd og grammatikk innad og på tvers av de to språka, og sammenligne utviklinga hos disse tospråklige barna med enspråklige tyrkiske og norske barn.

Dessuten vil jeg studere verbbøyningsferdigheter hos 4-8 år gamle tyrkisk-norske barn ved hjelp av Preteritumstesten (Ragnarsdóttir mfl., 1999). Resultatene skal sammenlignes med data fra en gruppe polsk-norske barn og tidligere forskning på ulike grupper barn og voksne. Slik vil jeg undersøke om barn som først lærer tyrkisk (med mye, men regelmessig morfologi) har en fordel i møte med norsk (hvor morfologien er mindre omfattende og mindre regelmessig).

Den teoretiske rammen for prosjektet er kognitiv lingvistik. Resultatene vil forhåpentligvis være nyttige blant annet for diagnostisering av språkvanser hos flerspråklige barn.

Jeg er medlem av Forskergruppen for klinisk lingvistik og språktilegnelse ved ILN, og deler av prosjektet inngår i det europeiske COST-samarbeidet BiSLI (<http://www.bi-sli.org/>), som har som formål å finne frem til metoder for å identifisere språkavvik hos flerspråklige barn.

Veiledere:

Hanne Gram Simonsen,
Institutt for lingvistiske og nordiske studier, UiO
Nina Gram Garmann,
Institutt for førskolelærerutdanning, HiOA

Referanser:

Aksu-Koç, A., Küntay, A., Acarlar, F., Mavi, Sofu, H., Topba, S., & Turan, F. (2009). Türkçe'de Erken Sözcük ve Dilbilgisi Gelişimini Ölçme ve Değerlendirme Çalışması Türkçe Şetişim Gelişimi Envanterleri: TŞGE-I ve TŞGE-II. TÜBİTAK'a sunulmuş rapor, Proje No: 107K058. [The assessment and evaluation of early lexical and grammatical development in Turkish: The Turkish Communicative Development Inventories, TIGE-I and TIGE-II. Final report of Project Proje No: 107K058]. Submitted to *Turkish Scientific and Technological Research Foundation*.

Kristoffersen, K.E., and Simonsen H.G. (2012). *Tidlig språkutvikling hos norske barn. MacArthur-Bates foreldre-rapport for tidlig kommunikatív utvikling*. Oslo: Novus forlag.

Ragnarsdóttir, Hrafnhildur, Hanne Gram Simonsen & Kim Plunkett (1999). «The acquisition of past tense morphology in Icelandic and Norwegian children: an experimental study.» *Journal of Child Language* 26 : 577-618

Tegn i barnehagen støtter språkutviklingen

For barn med forsinket språkutvikling er tegn som støtte et svært viktig redskap til å forstå og uttrykke seg. Når barnehagen bruker håndtegn i kommunikasjon med barnet, øker språkforståelsen og barnet får et bedre ordforråd. Nå lanseres «Mine tegn i barnehagen» som en hjelp til barnehagepersonell og foreldre.

Hva gjør barnehagen når et barn har språkvansker eller forsinket språkutvikling? Erfaring og forskning viser at bruk av tegn kan være en viktig støtte for barnets språkforståelse og et redskap slik at barnet selv kan uttrykke seg. Det å komme i gang så tidlig som mulig med å bruke tegn som et hjelpemiddel, kan være svært viktig overfor barn som har vansker i forhold til utvikling av språk og tale.

Bok og tematiske filmer

«Mine tegn i barnehagen» er laget for barnehagepersonell, foreldre, søsken, familie og venner som ønsker å komme i gang med å bruke tegn som støtte i forhold til barn i førskolealder som har en språkvanske eller en risiko for forsinket språkutvikling. Materiellet er en videreføring av «Mine tegn: Babyboka». Bok og DVD er en hjelp til å komme i gang så tidlig som mulig med å bruke tegn som støtte. Materiellet vil også kunne være et nyttig redskap for alle foreldre som rett og slett har lyst til å berike barnets kommunikasjon og språk ved å bruke tegn.

Boka gir en enkel innføring i tegnene og hvordan en kan jobbe videre. Tegnene i materiellet er tegn som ofte brukes i barnehagen, men som også anvendes hyppig i fritiden og i samarbeid mellom hjem og barnehage. DVD-en er delt inn i to deler. Den første delen er delt inn i ulike faglige emner. Vi møter Sander (3 år) og Ingrid (3 år) sammen med personalet i barnehagene. Vi ser hvordan personalet bruker tegn og får innblikk i deres og foreldrenes erfaringer og refleksjoner. I den andre delen av DVD-en vises alle tegnene fra boka. Ved å klikke fra tema til tema, kan en se hvordan tegnene blir utført samtidig som en kan ha boka foran seg.

Kommunikasjon når barnet ikke har tale

Når tegn brukes som støtte, populært kalt «tegn til tale», benytter en seg av en kommunikasjonsform som bygger på kroppsspråk, mimikk, naturlige tegn og tegn «lånt» fra Norsk tegnspråk. Tegn som støtte er ikke det samme som tegnspråk. Tegnene brukes alltid sammen med tale, og målet vil alltid være at barnet skal utvikle tale. En gir barnet muligheter for å ta i bruk flere sanser når det skal tilegne seg språk. Dersom talen ikke kommer som forventet, har vi sikret barnet en alternativ kommunikasjonsform. Bruk av tegn er en støtte for barnets språkforståelse og et redskap for at barnet selv skal kunne uttrykke seg. Mange tegn er illustrative og logiske og tydeliggjør budskapet bedre enn det som sies med tale.

Positiv effekt for alle barn

Forskning viser at barn tar i bruk tegn før tale. De får også bedre språkforståelse og et større ordforråd enn de som ikke blir eksponert for tegn. Barn i førskolealder er åpne og interesserte i å lære seg tegn og bruke denne kommunikasjonsformen på en naturlig måte sammen med andre. Dette bidrar til å skape et inkluderende miljø for alle barn i barnehagen.

Sveinung Wiig Andersen
Kommunikasjonsrådgiver Statped
Avdeling for læringsressurser og teknologiutvikling
www.statped.no

Når uetiske krav blir stilt

Dette innlegget vil ta for seg det faktum at det ikke finnes tilgjengelig logopedisk kompetanse i alle kommuner og de konsekvenser dette kan føre til.

Vi har hørt om enkelte kommuner v/PPT som har pålagt sine PP-rådgivere å ikke anbefale logopediske tiltak i sin sakkyndige vurdering, med den begrunnelse at det ikke finnes logopeder kommunen. Vi har også hørt om tilfeller der PP-leder har endret den sakkyndige vurderingen ved å stryke i behov for logopedisk hjelp som PP-rådgiveren har anbefalt. La oss håpe at dette er de få unntakene, da dette er en klar uetisk handling.

Men hva kan og vil du gjøre hvis du hører om en slik handling? Hva gjør du?

Mange kommuner sliter for å få tak i en logoped. Noen kommuner gjør en hederlig innsats i å skaffe en, men til tross for iherdige forsøk, lykkes de ikke. På den andre siden er det også enkelte kommuner som unnlater å søke etter logopeder. Det begrunnes med at det ikke er hjemlet i noen lov at kommunen skal tilsette denne yrkesgruppen. Dette gjelder både innen oppvekst og innen helsesektoren. Dette innlegget tar først og fremst for seg oppvekstsektoren og retten til spesialundervisning.

Det er forskjell på å ikke ha logoped i kommunen og det å beskrive et behov for logopedisk spesialpedagogisk kompetanse i tiltak for barn, unge og voksne. Et enkeltvedtak som hjemler rett til spesialundervisning bygger på en sakkyndig vurdering. Derfor er det viktig at denne vurderingen holder høy faglig kvalitet. Det omhandler tross alt et «lite» eller «stort» menneskes muligheter for læring og dermed grunnlaget for et godt liv.

En sakkyndig vurdering utarbeides etter Opplæringslovens § 5-1 Rett til spesialundervisning: Elever som har eller som ikke kan få tilfredsstillende utbytte av det ordinære opplæringstilbudet, har rett til

spesialundervisning (jmf også oppl. § 5-7 som omfatter førskolebarn og § 4-A som omfatter voksne).

Skolen har en handlingsplikt når de har mistanke om at et barn eller en ungdom ikke har nytte av undervisningen, uansett årsak. En rektor har plikt til å behandle en henvendelse. Han kan ikke avvise en slik henvendelse fra undervisningspersonalet. Det samme gjelder en henvendelse til PPT. Selv om PPT organisatorisk og økonomisk hører inn under kommunen/fylkeskommunen, kan ikke PPT instrueres om hva som skal være konklusjonen i de sakkyndige vurderingene. Kommunen/fylkeskommunen kan ikke sette grenser for hvilke tilrådinger og vurderinger PPT kan komme til. PPT skal være en faglig uavhengig instans og skal ikke styres av økonomiske begrensninger og mangel på kapasitet eller kompetanse.

Så hva gjør du da hvis du hører om en leder for PPT, som kanskje ikke har den nødvendige faglige kompetansen selv, som endrer på den sakkyndige vurderingen av årsaker nevnt ovenfor? Kanskje du selv er direkte involvert dersom du er ansatt som saksbehandler ved et PPT-kontor. Du på din side er overbevist om at det er behov for logopedisk kompetanse i det spesialpedagogiske enkeltvedtaket som skal fattes. Bare på den måten kan eleven/brukeren få utbytte av undervisningen.

Jo mer konkret den sakkyndige vurderingen er jo bedre. Opplæringslovens § 5-3 fastsetter krav til momenter som skal utredes, og som det skal gis tilråding om. Det skal presiseres hva slags opplæring som gir et forsvarlig opplæringstilbud. Dette gjelder blant annet behovet for særskilt utstyr, læremidler og kompetanse hos personalet.

I heftet «Spesialundervisning – veileder til opplæringsloven om spesialpedagogisk hjelp og spesialundervisning» (Utdanningsdirektoratet, 2009), presiseres det ytterligere at dersom eleven har behov for, for eksempel logopedhjelp, skal dette nevnes eksplisitt i den sakkyndige

vurderingen. Omfanget av den logopediske hjelpen skal også angis. Det samme gjelder for synspedagogisk hjelp (konferanse fm i Sør-Trøndelag, 2010, konferanse juridisk avdeling i UDir, 2010).

Denne veilederen er spesiell iflg juridisk avdeling i UDir (2010) på den måten at den er noe mer enn en vanlig veileder som en kommune kan velge om de vil følge eller ikke. Prosedyrene som er beskrevet **skal** følges. De er beskrevet i hht hvordan opplæringsloven er å forstå med henblikk på rettigheter til spesialundervisning. Ved en eventuell klage på et vedtak til fylkesmannen, vil han se på om prosedyrene er fulgt og om vedtakene om spesialundervisning er fulgt opp. Er det konkretisert behov for logopedisk hjelp og dette ikke er fulgt opp, vil fylkesmannen stille spørsmål om hva kommunen har gjort for å skaffe slik kompetanse. Dette må kommunen dokumentere. Har de hatt muligheter for å kjøpe tjenester hos privat logoped eller kanskje nabokommunen har en logoped de kan engasjere? Kan de dokumentere at de har lyst ut logopedstilling? Har de gjort alt de kunne for å skaffe slik kompetanse eller har de ikke det?

Dersom du har begrunnet dine tilrådinger godt, inklusiv henvisninger til lovverk og «Veilederen», så er det ingen

tvil om hvor din lojalitet skal ligge, nemlig på elevens, brukerens, klientens side. Vi skal «...arbeide til beste for mennesker som har vansker med tale, språk, språklige symboluttrykk, stemme eller svelging» (NLL, Yrkesetiske retningslinjer, § A.1). Noe annet er uetisk (jmf NLL, yrkesetiske retningslinjer, § A.2).

Men det er ikke alltid så enkelt. Flere paragrafer i våre retningslinjer må vurderes i slike tilfeller. Logopeder MNLL skal også vise varsomhet og unngå uheldige virkninger for klienten (§ C.6) og vi skal samarbeide med andre fagpersoner (§ C.8).

Dersom du er i tvil, kan du også søke hjelp hos oss i Yrkesetisk råd. Vi kan vurdere saken din anonymt og gi deg råd om hva du kan gjøre og vurdere hva eventuelt vi kan gjøre. Det er derfor vi er her!

Trine Lise Dahl
trinelised@gmail.com

Praksiserfaringer etterlyses!

Har du gjort deg spennende, tankevekkende eller uventede erfaringer i egen praksis? Er det noe i din praksishverdag som du brenner spesielt for? Har du gjort deg interessante erfaringer med en spesifikk arbeidsmåte eller oppgavetype som viste seg å virke godt for en bestemt bruker? Har du lyst til å dele praktiske eksempler med andre logopeder?

Også i år vil vi sette av tid til kortforedrag fra praksisfeltet på Afasidagene. Hvert kortforedrag får en tidsramme på om lag 20 minutter, inkl. tid til spørsmål.

Høres dette interessant ut?
Ring 02196 og spør etter Line Haaland-Johansen eller Ingvild Røste
i Statped sørøst, eller send en e-post til ingvild.roste@statped.no

Endelig logopedutdanning i Midt-Norge!

85 søkere til 20 studieplasser i Master i logopedi ved NTNU var resultatet ved søknadsfristens utløp.

Mangelen på logopeder i Midt-Norge er merkbar. Statped midt (tidligere Møller-Trøndelag kompetansesenter) tok derfor initiativ til et samarbeid med NTNU for 2-3 år siden. Det er lagt ned mye godt arbeid i planleggingen, både fra NTNUs og Statpeds side. Dokumentasjon av behov, beskrivelse av faget og markedsundersøkelser for at det ville komme nok søkere hørte med til forarbeidet. Deretter var det mange godkjenningsinstanser en skulle igjennom før et nytt studium var på plass.

Vertsinstitutt er institutt for språk og litteratur (tidligere institutt for språk- og kommunikasjonsstudier), ved det humanistiske fakultet. Årsaken til at studiet ble lagt hit er at instituttet har kompetanse som kan benyttes i studiet, spesielt innen lingvistikk, fonetikk og anvendt språkvitenskap. Det er også inngått avtaler med Det medisinske fakultet (nevrovitenskap) og det samfunnsvitenskapelige fakultet (spesialpedagogikk), samt at Statped midt har et ansvar i forhold til de logopediske emnene (taleflyt, stemme, afasi, språkvansker), der flere fagmiljøer vil bli trukket inn. Det er inngått intensjonsavtaler med praksisveiledere i Midt-Norge.

Studiet ved NTNU er et samlingsbasert etterutdanningsstudium som vil gå over 4 år (halv fart). Studiet skal være selvfinansiert og føre frem til en erfaringsbasert mastergrad i logopedi (120 studiepoeng). Erfaringsbasert i denne sammenhengen vil si at det kreves relevant arbeidserfaring. Kvalifiserte søkere fra Midt-Norge vil bli prioritert. De ulike midtnorske fylkene vil få tildelt plasser i forhold til folketall.

Mer informasjon om studiet finner du på nettsidene til NTNU.

Trine Lise Dahl

Samtale med Margareta Lindholm

Margareta Lindholm (ML) er forfatteren av flere skjønnlitterære bøker og har vekket fagfeltets interesse med boken «TAN.» Boken kombinerer hennes personlige erfaring med å få afasi og den historiske pasienten til Broca, Monsieur Leborgne eller Tan. Undertegnede (MK) hadde gleden å intervju henne om boken og livet som forfatter med afasi i mars 2013.

MK: Jeg har lest at du selv har hatt et hjerneslag.

ML: For 10 år siden fikk jeg en hjerneblødning. Den var jo veldig alvorlig. Når de vekket meg fra operasjonen hadde jeg total afasi og kunne ikke si noen ting, eller bare en lyd, akkurat som Tan. Jeg lå på sykehuset noen uker før jeg kom til rehabilitering i to måneder. Da trente jeg veldig hardt på det med å snakke. Jeg har forstått det i etterkant at det er veldig viktig at man gjør det direkte og trener veldig intensivt. Da lærte jeg meg å snakke igjen, men med anstrengelse. Det er fortsatt ganske anstrengende å snakke. Jeg snakker en stund og så blir jeg trøtt, spesielt om kvelden. Jeg var jo forfatter når det skjedde. Det var veldig merkelig å ikke kunne anvende språket. Jeg hadde en halvtime om dagen i begynnelsen, det var så strevsomt og anstrengende at det er vanskelig å forestille seg. Jeg slepte meg ut av rommet etter en halvtime og måtte hvile meg resten av dagen, så anstrengende var det. Det var merkelig, bare for å få frem en stavelse. Jeg har en del lydopptak fra min logoped Emma, og det er meget rart å lytte til – de få gangene jeg gjør det.

MK: Du sa at du hadde fått en ganske stor afasi når det gjaldt å snakke. Var skriftferdighetene dine også påvirket?

ML: Ja, jeg kunne ikke skrive. Dels var jeg lammet i høyre hånden. Når jeg begynte å skrive, kunne jeg skrive litte grann, men fortsatt blander jeg om bokstaver og sånt. Men datamaskinen retter tydeligvisen del. Det fungerer greit. Det tar mye lengre tid, så klart, men det går jo til slutt.

MK: Vil du si at i og med at du er forfatter, at din interesse for skriving hjalp deg i gjenopptreningen?

ML: Kanskje. Jeg var jo veldig motivert for å trene opp strat-

egier for å kunne snakke og. Det gjør jo alle mennesker. Det er jo veldig spesielt å miste taleevnen.

MK: Jeg tenker at mange som jeg har jobbet med ønsker først å jobbe med talespråket, og så kommer kanskje skriftspråket.

ML: Slik var det for meg også. Talen var det første og skriving fikk komme etterpå. Jeg kunne ikke lese heller. Og det var jo også tungt. Jeg begynte å lese barnebøker og så gikk det steg for steg. Når jeg begynte å snakke så var en del av det å lære meg alfabetet. Du vet jo hvordan man trener.

MK: Vel, vi er alltid mottakelig for nye ting. (felles latter)

ML: Først alfabetet og så hvordan det hørtes ut, dvs. det å finne lydene. Det var jo rart at man ikke kunne si et ord når man mente et ord. Veldig underlig. Og så begynte jeg med stavelser, delte opp ord hele tiden. Det gjør jeg fortsatt, men det går mye forttere nå.

MK: Jeg vil jo likevel tenke at hvis jeg ikke kjente din bakgrunn, ville jeg tro at du kanskje snakket veldig rolig svensk slik at jeg skulle forstå deg bedre. Du har jo fått tilbake mye av talespråket. Kom det ganske raskt?

ML: Nei, det tok ganske lang tid. Jeg lærte meg jo på rehabiliteringen å finne strategier. Men når jeg kom derfra etter noen måneder kunne jeg ikke lese en side, eller et stykke uten at det ble rart. Jeg kunne jo føre en samtale med noen jeg kjente. Å sitte som vi gjør nå, bare du og jeg, da går det jo bra. Men det er fortsatt mye verre i grupper og spesielt med ukjente personer.

MK: Du har skrevet mange bøker før boken TAN, både akademisk og skjønnlitteratur. Du har jo en doktorgrad og har publisert mye før. Tema i boken TAN, kom det med hjerneslaget eller hadde du en idé fra før?

ML: Jeg tenkte allerede på rehabiliteringen hvor jeg var helt stum, at om jeg kunne skrive igjen, så måtte jeg skrive om dette her. På et vis måtte dette bli et tema. En av legene sa til meg at jeg hadde en hjerneskade i Brocas område. Det var første gang jeg hørte om at det fantes et slikt område. Og etter noen år, våget jeg å sette i gang med dette her. Og da tok jeg opp Broca-tråden.

Det virket jo spennende hvordan han kom på dette. Når jeg leste om han (Broca), så traff jeg jo fort på Tan. Og da skjønnte jeg at det var Tan jeg ville skrive om. Da falt historien bare på plass i meg. Det gikk fort. Det var en så flott idé at det var lystbetont å skrive boken. Boken er jo ganske sorgfull, men ikke helt. Han har et ganske bra liv.

MK: Det tenkte jeg skulle komme tilbake til. Jeg føler ikke at boken er sorgfull, men at den har en fin tone. Som om du beskriver Monsieur Leborgne som har en slags indre ro, på en måte.

ML: Jeg ville at han skulle ha et liv, det riktige liv som alle mennesker har liksom, med alle deler; vennskap, kjærlighet og sorger også. Alt som finnes liksom. Jeg vet jo ikke i det hele tatt mye om han, utenom at han kunne si Tan.

MK: Hvordan gikk du frem når du bedrev research?

ML: Jeg leste en del om afasi, litt som på slump nesten. Jeg fant noen bøker som var interessante og leste også på nett. Jeg kan ikke lese fransk lenger, til tross for at jeg lærte det i flere år som ungdom. Derfor kunne jeg ikke lese Broca selv, men jeg leste en biografi om han og hans tekster og om TAN. Det finnes jo på engelsk. Og det gjør i prinsippet at alt man vet om Tan som er samlet i Brocas tekst. Det er ikke mye. Så reiste jeg til Paris og besøkte Bicetre sykehuset. Det var veldig spennende å gå inn i området og tenke, at her hadde Tan gått. Mange bygninger er fortsatt ganske like.

MK: Tittet du på hjernen hans også?

ML: Nei, det var stengt på museet. Jeg kjenner at det kanskje ikke var den jeg skulle se på. Jeg tenker, jeg hadde så sterke følelser for Tan som person, ikke som en hjerne.

MK: Hvordan vil du beskrive boken?

ML: Det er en fiksjon, det er det jo, men det bygger jo på virkelige hendelser. I virkeligheten møttes Tan og Broca bare i den siste uke av Tans liv. I romanen trefes de ved flere anledninger over flere år, men det er jo fiksjon.

MK: Det som jeg synes var spennende, var livs-

perspektivet du ga av Monsieur Leborgne.

ML: Tan kom jo til sykehuset og var stum. Og så var han der i 20 år.

MK: Du følger jo de 20 år, samt noe av tiden før. Det blir jo et større perspektiv enn bare sykdommen.

ML: Jeg tenkte liksom at hjernens hans er jo undersøkt og forsket på, den er jo et objekt. Jeg ville gjerne gjøre et subjekt av dette objektet. Men det er vanskelig å forklare. Fremfor alt ble jeg så opptatt av denne personen, det kjentes som om jeg nesten ble Tan. Det var en veldig spesiell bok å skrive for meg, selvfølgelig. Både som person og forfatter.

MK: Det ble vel kanskje en blanding av fiksjon og fakta for deg også, på noen måte.

ML: Presis.

MK: Jeg ville jo kanskje ikke hørt om denne boken, hvis jeg ikke var logoped. Fordi tematikken jo trakk min interesse i første omgang. Når jeg begynte å lese, glemte jeg derimot å være logopeden og ble bare leseren. Boken har en rolig stemming, den tar vare på den tiden som går sakte. Hvordan gikk du frem med skrivingen?

ML: Det er jo ganske begrenset, fordi han lever jo bare en persons liv. Det skjer jo det samme hver dag i hans omgivelser. Det skjer jo mye bare noen meter utenfor, noen store forandringer. Mens der inne var det den lille verden. Det er jo som et lite samfunn innad i samfunnet. Sykehusets liv er veldig rutinepreget, man gjør de samme ting hver dag.

MK: Måtte du lese deg opp på det franske helse-systemet?

ML: Nei, jeg leste en del på nett om hva de spiste og hvordan det var organisert. Det var også ganske fascinerende, at det allerede da var så mye virksomhet. I Sverige har man først nå oppdaget at man kan ha hager tilknyttet sykehuset, og det hadde man allerede i Frankrike da. Og det var jo arbeidsterapi. Jeg har også lest en del sosialpsykologi om hva som hendte med folk i institusjoner, men jeg har jo også brukt mine egne erfaringer

fra sykehuset eller rehabilitering.

MK: I boken så presenterer du Broca som den store helten til Tan. Tan gleder seg til besøkene, han føler på en måte at Broca er den eneste som forstår ham. Tan er hans livsverk, en slags gjensidig avhengighet.

ML: I Tans verden blir de på en måte som sett som et slags team. Jeg tenkte at det var en bra tanke og jeg ville gjerne at Tan skulle kjenne at han var betydningsfull. At det var noe viktig. Broca fikk stå for håpet, det å kunne snakke igjen, komme ut i verden, eventyret liksom. Broca var ung når de møttes, og han reiste ut i verden.

MK: Samtidig oppfattet jeg som leser ikke at Tan hadde de største forhåpninger om å få språket tilbake, mer et slags underliggende ønske at det hadde vært fint å kunne uttrykke seg.

ML: Ja, presis.

MK: Han ser ikke ut til å være deprimerert heller.

ML: Nei, iblant er det tungt. Han er ikke noe offer, han lever sitt liv. Det er vel noe med de spesielle omstendigheter rundt det. Det var jo ingen dans på roser, han var jo innsperret.

MK: Hvor lang tid tok deg tid å skrive boken?

ML: Det tok et par år.

MK: Var det den første boken etter at du fikk hjerneblødning?

ML: Nei, jeg skrev tre bøker, eller dvs. jeg hadde manus ferdig til en og så skrev jeg to kortere historier.

MK: Når du jobber med en bok nå, har det forandret seg noe i teknikken, hvordan du bruker språket eller bare som du sier at du bruker lengre tid?

ML: Først og fremst så tar det lengre tid. Men det er også anstrengende for meg, jeg blir stressa når jeg ikke kan jobbe som jeg var vant til. Før så jobbet jeg på en måte hvor ting kom raskt til meg og jeg kunne skrive veldig intensivt i noen måneder, nesten døgnet rundt.

Det kan jeg ikke lenger gjøre. Nå skriver jeg kanskje to timer om dagen, så mye hvile og litt andre oppgaver. Det at det tar lengre tid innebærer også at, jeg vet ikke helt, teksten blir ikke riktig på samme måte lenger. Jeg vet ikke helt hvordan jeg skal beskrive det. Det er klart når man arbeider som forfatter så forandres språket uansett med tiden, så det er vanskelig å si at dette henger bare sammen med afasien.

MK: Du har også publisert faglitteratur i det siste. Er det annerledes?

ML: Jeg har skrevet faglitteratur etter hjerneblødningen, men veldig lite. Bare korte tekster. Det er for anstrengende. Jeg skrev en ganske kort tekst til en antologi, som handler om seksualitet og aldring som skal komme ut neste år. Det var veldig anstrengende å skrive, det tok nesten hele høsten i fjor å skrive 30 sider. Det er så mye man skal lese om, analysere og samle tankene om. Jeg har kommet bort fra det tankesett, dvs. jeg har ikke jobbet som forsker i ti år. Jeg har mer eller mindre forlatt den akademiske verden. Nå skal jeg jo på konferanse igjen - så dette er jo spennende og i en helt annen sammenheng. (Margareta Lindholm deltok på den Nordiske afasikonferansen hvor hun leste fra boken, anm. MK)

MK: Jeg vil gjerne spørre om noe. Du har bakgrunn som kjønnsforsker. I boken har Tan en tydelig homofil legning. Var det noe du fant i researchen til boken eller er det noe din akademiske bakgrunn har påvirket?

ML: Det er jo den verden jeg kjenner også. Det er jo klart at jeg også anvender kunnskap jeg har fra forskningsverdenen. Det kjentes ganske selvsagt at det ble sånn. Det passer jo ham ganske bra, han var omgitt av menn, men han har også sin søster, som er veldig viktig. Den homofile legningen, dette ordet fantes ikke på den tiden romanen omhandler. Tan har helt enkelt sagt relasjoner, vennskapelige og erotiske, som jeg som forfatter forestiller meg det. Jeg ville at han skulle ha et liv med flere sider, innenfor det stengte sykehuslivet.

MK: Søsteren er hans hånd ut i verden. Foreldrene til Tan er jo beskrevet ganske utydelig.

ML: Broca nevnte noen slektninger, men jeg vet ikke

om det var foreldre eller søsteren. Så jeg kjenner ikke til familien.

MK: I boken så fremstår det som om Tan språkvansker oppstår allerede tidlig. Som fagpersonleser, tenkte jeg på om det er epilepsi inn i bildet når han har disse anfallene han har.

ML: Det er min tolkning. Jeg tenkte meg at han hadde jo epilepsi, så noen sted måtte det jo ha begynt at han mister talespråket. Men det er ikke helt klart hva det var, noe måtte jeg jo også finne på.

MK: Når man leser boken med logopedbrillene på, så vet man jo litt om Broca og hjernen. Boken åpner for at man får en annen forståelse av situasjonen. Det virker jo underlig at man blir boende på institusjon bare fordi man ikke kan snakke.

ML: Nei, presis. Han måtte jo ha noe mer. Men det var sikkert et bidrag til at han ikke snakket. Ut i verden må man jo kunne prate. Det merker man så snart man ikke prater like bra lenger. Folk møter en på en helt annen måte.

MK: I din beskrivelse opplever jeg likevel ikke at folk utnytter Tan. I dag kan man jo oppleve at personer som ikke snakker oppfattes som dum. Med få unntak så finner han jo sin plass.

ML: Han treffer mennesker som hans gode venn Marcel. Han er jo veldig viktig, han er jo hans nærmeste person i sykehuset og forstår hva han mener og sånt. Jeg merker at når jeg prater så er Tan fortsatt veldig levende for meg.

MK: Hvordan tror du det ville gått med ham i vår hverdag?

ML: Han skulle sikkert fått mye mer trening.

MK: For det hadde man ikke i det hele tatt på den tiden?

ML: Men han bidro jo til at man litt om litt begynte med mer trening. Han ville sikkert fått medisiner for epilepsien. Kanskje ikke bodd på institusjon. Det er vanskelig å vite.

MK: Det er først i slutten av boken at du beskriver hans fysiske utfall i større grad.

ML: Det skjer mer etter hvert, og det er vel slik det var historisk sett også.

MK: Han kunne heller ikke skrive? Vet du noe om han kunne det tidligere?

ML: Nei. Det vet man ikke. Jeg leste jo en del om institusjonsavdelinger. I Sverige var det jo slik på den tiden og frem til slutten av 1800-tallet at en del mennesker kom til sykehus, og så ble værende der.

MK: Det er en litt overraskende observasjon i boken, at selv om verden finns utenfor sykehuset, så går Tan aldri ut? Han prøver ikke heller?

ML: En gang prøver han, så legger han vekk den tanken.

MK: Tenker du at det er en slags beskyttelsesmekanisme også?

ML: Ja, presis. Det er jo ofte det som hender. Det at mennesker på sykehuset gjerne vil bli der. Hva skal man kalle det? Institusjonalisering. At man har sin trygge hverdag, det er ute det meste er farlig.

MK: Hvis vi avrunder boken om Tan og vil bli kjent med deg som forfatter. Hvilken av dine bøker vil du anbefale for å bli kjent med deg?

ML: Jeg tenker den romanen som kom før TAN, som heter «Skogen», den gjenspeiler meg godt som forfatter. Jeg bor jo i skogen.

MK: Har du skrevet flere bøker som har tatt utgangspunkt i historiske hendelser?

ML: Nei.

MK: Har du planer om en ny bok?

ML: Dessverre kan jeg ikke si noe om dette.

MK: Vi skulle gjerne ha en bok om Wernicke også (latter).

ML: Men han har vel ikke hatt en like interessant pasient (latter).

MK, Nei han har kanskje ikke en enkeltstående pasient slik som Tan.

MK: Er det noe du har lyst at jeg skal ta med til våre lesere som jo er hovedsakelig logopeder om boken Tan eller afasi generelt.

ML: Jeg tenker absolutt at logopeder skal lese om Tan, selv om det er fiksjon.

MK: Det at du har skrevet boken med din bakgrunn gir jo leseren en ekstra dimensjon.

ML: Det er jo et innefraperspektiv. Jeg lærte meg å prate, jeg kan gjenkjenne meg i ulike situasjoner. Den avmakten, det å ikke kunne få det ut. At man kan ha det så at språket ikke er helt intakt. Hvordan jeg opplever afasi tror jeg jo jeg deler med mange afasirammede, men det er ikke alle som kan uttrykke det. Jeg hadde en romkamerat, som jeg hadde mye kontakt med. Jeg traff henne igjen for flere år siden og hun husket det slik at jeg hadde pratet sammen med henne. Fordi vi hadde god kontakt, lo mye sammen og tulla. Så dette husket hun utrolig nok som at vi hadde pratet sammen.

MK: Det er jo et nydelig eksempel på at kommunikasjon er så mye mer enn ord.

ML: Det gjelder å ikke gå under av frustrasjon også.

MK: Du nevnte i stad at du ikke jobber lenger akademisk. Vil det si at du er heltidsforfatter?

ML: De timene jeg kan jobbe, da jobber jeg med å skrive. Kanskje to timer om dagen. Som forsker, det var for anstrengende, man må lese så mye, reise på konferanser. Jeg kan ikke lenger prate engelsk, eller bare med stor anstrengelse. Men jeg er glad at jeg kan anvende det å jobbe med språk til skjønnlitteratur. Så får det være.

MK: Tusen takk for samtalen.

Melanie Kirmess

Fascinerede om afasi i historisk tid

I begynnelsen av 2012 utkom en svensk roman om en person med afasi. Boken er basert på livet og skjebnen til *Monsieur Leborgne*, Paul Pierre Brocas berømte første pasient. Boken heter *Tan*, er på 249 sider og er utgitt på svensk av forlaget Kabusa Böcker. Boken er skrevet av Margareta Lindholm. Lindholm skulle være mer enn kvalifisert til å sette seg inn i Monsieur Leborgnes liv og skjebne. Hun opplevde selv å bli rammet av afasi for ti år siden.

For en leser som meg, med interesse for afasi, biografier og dokumentariske fremstillinger, er det klart at *Tan* var en bokutgivelse å legge merke til. Boken ble årets påskelektyre for min del. Å lese boken skulle vise seg å være vel anvendt tid. Selv om dette fremstår som en lavmælt bok, er det en bok med flere sterke episoder som både berører og provoserer. I tillegg formidler boken et interessant bilde av ei historisk tid, og ikke minst skisserer den et troverdig bilde av hvordan Leborgnes liv med ekspressive afatiske vansker kan ha fortonet seg.

Vi møter hovedpersonen, Monsieur Leborgne, når han er tretti. Sammen med søsteren og en onkel er han på vei til et sykehus. Etter flere år med svak helse, har søsteren Beatrice og onkelen nå tatt beslutningen om å ta Leborgne med til sykehuset Bicêtre utenfor Paris. Epileptiske anfall og påfølgende perioder med nedsatt helse har preget livet hans nesten helt siden begynnelsen. Grunnen til at de nå oppsøker sykehuset, er den kraftige helsemessige forverringen. De trenger hjelp. Til å pleie ham, men også til behandling. Siste anfall hadde nemlig en alvorlig og tilsynelatende vedvarende språklig konsekvens. Lese- og skriveferdighetene var rammet, og ikke minst var talefunksjonen hardt rammet. Uansett hva Leborgne forsøkte å si, så var resultatet det samme. «Tan. Tan.» Dette var det eneste han fikk uttrykt. Familien oppsøker sykehuset for å få hjelp. Hva var årsaken til

vanskene? Kunne han bli bedre? De blir møtt av en sympatisk lege som tar seg god tid til å undersøke pasienten og snakke med familien. «Vi skal forsøke hjelpe er. Ni behøver i första hand vila. Sedan får vi se,» konkluderer doktor Gilbert. Dermed setter han nok samtidig også ord på de litt uklare forventninger som både Leborgne selv og søsteren hans hadde der og da. Det kunne vel hende at hvile og hjelp på et sykehus kunne kurere disse merkelige talevanskene? Onkelen til Leborgne fnyser, imidlertid: «Vila. Han gör ingenting annat än vilar.» Denne innsigelsen fungerer som en god illustrasjon på de nesten evige spørsmål knyttet til sammenhenger mellom helse, sykdom og latskap. Hva er til hjelp for en person med helsemessige utfordringer – slike vansker Leborgne opplever og andre typer vansker? Er det hvile og det å skjermes fra samfunnet som hjelper? Eller er det derimot arbeid og aktivitet? Eller en kombinasjon av dette? Og i hvilke grad kan personen selv bidra til å overkomme egne vansker? I boken er onkelens stilltiende spørsmålstilling til dels provoserende. Ikke desto mindre er dette spørsmål og holdninger som fortsatt finner veien til massemedier og rundt middagsbordene i de tusen hjem. Tenk bare på stadig tilbakevendende debatter knyttet til temaet arbeid og uførhet selv i dag.

Tidligere hadde anfallene til Leborgne ikke resultert i varige vansker. Men denne gangen viser vanskene seg å være varige. Han blir værende på sykehuset i 21 år, inntil han dør i en alder av 51. Han får etter hvert tilnavnet *Tan*, nettopp fordi det er det eneste han klarer å si: «Tan». Da forfatteren Lindholm leste fra boken sin under åpningen av *4th Nordic Aphasia Conference* i Göteborg i år, så sa hun treffende – ja, nesten vondt poetisk – at ordet/navnet *Tan* er en lyd som representerer «den språklige resten av et menneske». På sykehuset, som på mange måter kan sies å være et strukturert samfunn plassert på utsiden av samfunnet, lever altså

Tan i to tiår. I løpet av denne tiden opplever han varmt og langvarig vennskap, og intens, men relativt kortvarig kjærlighet. Han utsettes også for en rekke uheldige hendelser, i form av latterliggjøring og mer hverdagslig, men vond urettferdighet og plaging. I tillegg opplever han grove svik, ja, endog seksuelle overgrep. Søsteren Beatrice besøker ham jevnlig, og er på mange måter den eneste stabile, reelle forbindelsen han har til samfunnet utenfor i alle disse årene. Besøkene fra henne er et lyspunkt i tilværelsen. På den annen side er disse besøkene også med på å minne ham om samfunnet utenfor, om familien, venner og opplevelser som finner sted på utsiden av sykehusets murer. Det er en stadig tilbakevendende uenighet mellom Beatrice og sykehusets personale om hennes besøk er opprørende eller på andre måter uheldige for Tan. Beatrice nekter imidlertid å godta dette som et reelt problem, og besøker ham jevnlig helt til det siste.

Lindholm lar Tan være fortelleren i boken. Vi får ta del i hans egne tanker og refleksjoner knyttet til opplevelser og erfaringer – på sykehuset og i livet forut for sykehusinnleggelsen. Dette bidrar til å gjøre fortellingen til en sterkere opplevelse for leseren. Tilværelsen skildres innenfra og det av en person som selv nettopp ikke har språklige forutsetninger for i det daglige å dele episoder av intens glede eller intenst svik med andre. Tilværelsens ensomhet, slik man kan anta at den kan fortone seg for en som ikke lenger kan dele sine opplevelser via språket til menneskene rundt seg, blir gjennom dette illustrert vakkert og sårt i flere passasjer i boken. Som logopeder (og medmennesker) tenker naturligvis mange av oss mye og ofte på det å leve med afasi og andre ekspressive språklige eller talemessige vansker. Jeg forventet meg derfor ikke nødvendigvis å skulle oppleve å ta del i for meg nye, mer eksistensielle tanker knyttet det å leve et liv med afasi gjennom å lese denne boken. Allikevel opplevde jeg nettopp det. Men gjennom store deler av boken så opplever leseren, som Leborgne selv, primært å ta del i en rekke hverdager. Hverdager preget av sykehusets organisering og av tidens antakelser om hva som fremmer bedring og god helse. Deltakelse i arbeid og daglige rutinepregede sysler var en del av slike antakelser. Renhold ble Leborgnes oppgave. Og han liker godt å arbeide. Livet og dagene skrider jevnt og langsomt fremover gjennom boken, men det beskrives på en slik måte at min oppmerksomhet som leser holdes fanget hele veien.

HVEM VAR TAN ELLER

MONSIEUR LEBORGNE, EGENTLIG?

«Även om detta är en fiktiv berättelse, bygger romanen på vissa fakta,» skriver forfatteren i bokens etterord. Hun forteller at beskrivelsen av den historiske tiden hendelsen finner sted i, av sykehusets organisering og rutiner, og av sykdomsforløpet til Monsieur Leborgne i hans siste dager tar utgangspunkt i faktiske hendelser. Fremstillingen av Broca og hans funn er naturligvis også basert på historien, rent bortsett fra at Lindholm i sin roman lar Leborgne og Broca møtes flere ganger over et tidsrom på flere år. I virkeligheten møter nevrologen og antropologen Broca sin første kjente pasient først helt mot slutten av Leborgnes liv, forteller Lindholm.

Det fulle navnet til bokens hovedperson var Louis Victor Leborgne. Dette, og veldig mye annet om hans liv, bakgrunn og familie, var imidlertid en godt bevart hemmelighet i svært mange år. Dette er til dels uvanlig. I Monsieur Leborgnes samtid var det vanlig at en pasient som ham, med spektakulære eller uvanlige vansker, ble berømt, skriver Cezary W. Domanski i en artikkel som ble utgitt i *Journal of the history of neuroscience* i år. Artikkelen har tittelen *Mysterious «Monsieur Leborgne»: The Mystery of the Famous Patient in the History of Neuropsychology is Explained*. Den historisk og afasiinteresserte leser anbefales å lese så vel boken som artikkelen. Begge deler er hver på sin måte interessant og fascinerende lesning. Men vil du bli berørt på det mer menneskelige plan, mer enn bare oppdatert på historiske fakta og detaljer, så er det naturligvis Lindholms roman du bør vende deg til. God lesning!

Line Haaland-Johansen
logoped på afasiteamet i Statped sørøst,
fagavdeling språk/tale.

REFERANSER

Domanski, C. W. (2013). Mysterious «Monsieur Leborgne»: The Mystery of the Famous Patient in the History of Neuropsychology is Explained. *Journal of the History of the Neurosciences: Basic and Clinical Perspectives*, 22(1), 47-52.

«Kan man elske sin nærmeste som forandrer seg totalt etter en hjerneskode?»

Dette temaet belyses i tre bøker i forskjellige litterære sjangre. Journalist Hege Holm har skrevet boken «Sorg uten blomster. Når den du elsker blir en annen», utgitt i 2011 på Kagge forlag. Christian Jungersens roman «Du forsvinner» ble utgitt på norsk i 2013 på Aschehaug forlag og Linn Rottem debuterte med boken «Forestillinger om et hjem».

Bøkene har det fellestrekket at de tar opp temaet og moralske utfordringer pårørende står overfor når deres kjæreste har fått en hjerneskode. Type hjerneskode som beskrives varierer fra hjerneslag, tumor, demens og trafikkskade. Det spesielle ligger i at det er pårørendes erfaringer og tanker som skildres, også etter noe tid. Den tiden som kommer etter den første kritiske fasen hvor alle bare er glade for at personen overlevde. Den tiden hvor fremskritt gjennom rehabiliteringen blir stadig mindre, eller hvor sykdommen fremskyndes. Dette er ikke solskinnshistorier, men beskriver en krevende hverdag hvor pårørende ofte føler at de kommer i konflikt mellom det å skulle stå ved siden av sin skadete nærmeste og samtidig skulle fortsette et eget liv. Kan man skilles selv om man har lovet troskap i gode og onde dager? Hva om den personen som man lovet dette til ikke lenger oppleves som den samme personen? Hva omkognitiv svikt, språkvansker og nedsatt hukommelse påvirker hvem man er og relasjoner til andre? Spiller det

noen rolle om man er ung og har barn, eller har levd et langt liv sammen? For å sitere Holm: «Jeg prøver i denne boka å finne svar på hva som skjer med oss når vi rammes. Hvor henter vi styrken fra? Hvor er tidens melodi om selvrealisering i et slikt prosjekt? Alt er som før, likevel er alt annerledes. Døden gir ingen valg, men det gjør livet. Døden gir frihet, livet ansvar.» (side 15).

Som journalist har Hege Holm intervjuet både kjente og ukjente personer som er eller har vært de pårørende som har måtte ta disse valgene. Fortellingene deres er troverdige og sterke dokumentarer av vår kultur, våre moralske dilemmaer og de bærer på en stor sorgprosess. Bidragsytternes erfaringer presenteres ikke kronologisk som enkelthistorier, men samles rundt tema og kommenteres av forfatteren med innspill fra psykolog Hilde Bergersen ved Sunnaas sykehus.

Der hvor Holm tar utgangspunkt i reelle hendelser, lar forfatter Christian Jungersen det utspille seg et tilsvarende scenario i sin fiktive fortelling. Romanens fortellerstemme tilhører Mia, som er gift med Fredrik, en suksessfull skoleleder som hun har en tenåringsønn sammen med. Fredrik rammes av en saktevoksende hjernetumor i frontallappen. En av de første legene Mia treffer, møter henne med følgende utsagn: «Det du især må være forbredt på, er at din mand mister al indlevelse i dig og i hvordan du har det», fortsetter legen.» Han får sværere ved at hemme sine mer primitive impulser, han kan få pludselige raserianfald og vil benegte enhver tanke om at han er syg. Det er de mest typiske symptomer ved belastning af hjernens orbitofrontale område.» (avsnitt 27/285, dansk elektronisk utgave). Når det videre viser seg at Fredrik er involvert i økonomisk bedrag begynner Mias verden å rase sammen. Hvem er egentlig den riktige, helsemessig friske Fredrik og når startet endringen? Hvordan påvirker dette familien, både i det som Mia tenkte på som deres beste dager som ektepar og familie, men også nå videre i en usikker fremtid? Mia søker etter kunnskap, og Jungersen krydrer sin roman med utdrag fra blant annet fagbøker (f. eks. Ander Gades «Klinisk nevropsykologi»), forskningsresultater, avisartikler, klipp

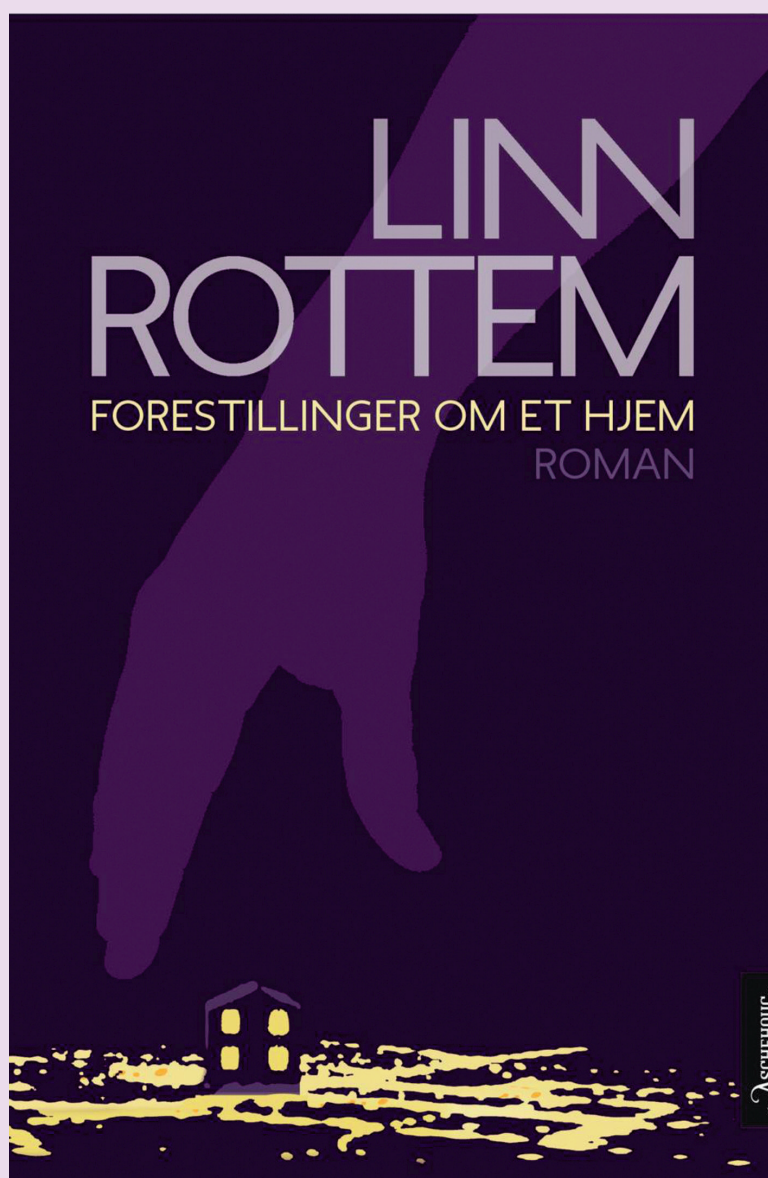
fra håndskrevne notater og sosiale medier, slik at man som leser befinner seg delvis i grenselandet mellom fiksjon og faktalitteratur.

Romanen viderefører mange av de filosofiske spørsmål om fri vilje og hvordan den enes endring også påvirker de andre i nære relasjoner som også Holm berører.

Debutant Linn Rottem velger en annen skjønnlitterær setting med sterke henvisninger til kammerspillet, hvor deler av teksten presenteres som it et slags teatermanus. Romanens tittel henspiller også til dette, og den fiktive historien blandes med utdrag fra Ibsens «Kvinnen fra havet». Boken er bygget opp i ulike akter og fortellerstemmen bytter. Historien forteller om skuespilleren Hallvard, hans kone Sara og deres 15år gamle datter Agnes. Sara blir hardt skadet i en trafikkulykke og hennes tilstand kan beskrives som minimal bevisst. Hun synes ikke å reagere på tiltale, trenger fullstendig pleie og omsorg og har ingen tydelig kommunikasjon. Her ligger det tydelige skillet til Jungersen roman, hvor funksjonsnivået er betraktelig annerledes og dermed fører til andre utfordringer og refleksjonstema. Til tross for det alvorlige funksjonsutfallet Sara lever med, velger Hallvard å flytte henne hjem for å gi henne et så vanlig liv som mulig. Dette byr på større moralske utfordringer, når ektemann og datter også blir pleiere og omsorgsgivere. Hvor går grensen mellom kjærlighet, intimitet og pleie? Er det lov å tenke på døden, når det gjelder ens egen mor? Hva skjer med håpet om bedring når tiden går? I boken får Sara ingen egen stemme, mens historien fortelles gjennom tilbakeblikk og nåtid av Hallvard og Agnes, samt de nevnte klipp fra Ibsen. Dette er Rottems første bok, og hun har søkt medisinsk og psykologisk bakgrunnsstøtte fra miljøene på Sunnaas for å gi historien realitetsgrunnlaget.

De tre bøker utfyller hverandre på mange måter og gir rom til ettertanke. Et *enkelt* svar finnes i ingen av dem.

Melanie Kirmess

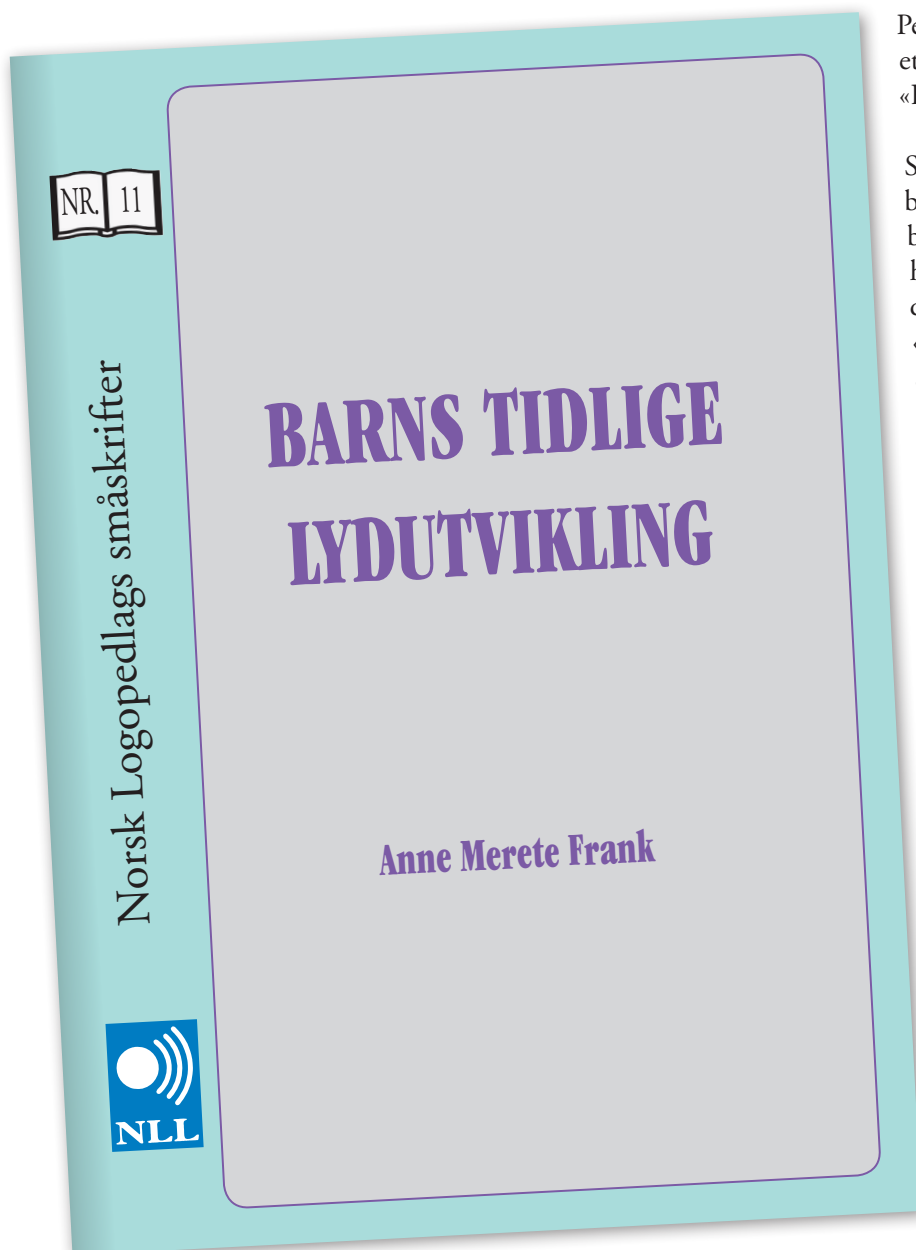
Referanser:

Hege Holm (2011). *Sorg uten blomster*. Kagge forlag. ISBN: 978-82-489-1090-9.

Christian Jungersen (2013). *Du forsvinner*. Aschehaug forlag. ISBN 9788203218415. Anmeldelsen er basert av den danske e-bokutgaven.

Linn Rottem (2013). *Forestillinger om et hjem*. Aschehaug forlag. ISBN: 9788203353741

NY SMÅSKRIFT – BARNES TIDLIGE LYDUTVIKLING

Pedagogisk utvalg har det siste året arbeidet med et nytt hefte i småskriftserien. Småskriften heter «Barns tidlige lydutvikling».

Småskriften bygger på nyere forskning og beskriver typisk lyd- og talespråkutvikling hos barn. Dr.philos Anne Merete Frank har skrevet heftet. Innholdet i heftet tar utgangspunkt i doktoravhandlingen hennes, som har tittelen «Strukturelle og temporale trekk i norske spedbarns lydutvikling» og omfatter kartlegging og beskrivelse av artikulatorkutvikling hos norske spedbarn (0-2 år). Dr.philos Anne Merete Frank er i dag ansatt som seniorrådgiver ved Statped sørøst, fagavdeling hørsel, hvor hun arbeider med et post.doc-prosjekt som omhandler talespråkutvikling hos spedbarn med hørselnedsettelse.

Småskriften kan anbefales, den kan være en god oppdatering for logopeder. Den vil være nyttig for helsesøstre, i veiledning av foreldre om normalutvikling og til støtte for å vurdere eventuelle avvik. Interesserte foreldre vil også ha glede og nytte av å lese heftet. Småskrift bestilles på www.norsklogopedlag.no

*Pedagogisk utvalg
v/Kristin Ravndal*

Redaksjonen beklager at bildene i presentasjonen fra pedagogisk utvalg om apper ikke var kommet med i siste utgave av tidsskriftet. Derfor trykker vi en kort beskrivelse av appene og bildene her, hele teksten finnes i utgave 1-2013, side 48 og 49 og på NLLs nettside.

iPad som hjelpemiddel i logopedens arbeid

Pedagogisk utvalg vil denne gangen sette fokus på bruken av iPad i logopedisk arbeid/veiledning. Det finns etter hvert et utall av apper som kan lastes ned og brukes i forhold til generell språk/begreps trening, alternativ kommunikasjon, bokstav/lydering/lesing og trening av uttalevarianter.

For Pedagogisk utvalg Inger Lea og Elsebeth Højsgaard

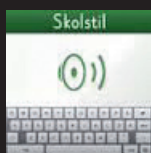

LesHD

Et program fra Red Rock AS som er utarbeidet av www.legi.no. Dette er en norskutviklet app som kan hjelpe til med å knekke lesekode.

Ordlek XL

Et program utgitt av GI-Labs AS. Her er 150 ord avbildet og bokstavene til ordet ligger spredt nedenfor. Det er stiplet plass til bokstavene og ved å ta på dem hører vi lyden uttalt av et hyggelig barn.

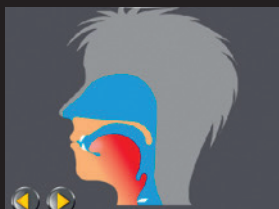

Skoleskrift

fra Karin Ohlis Firma. Dette er et enkelt skriveprogram med talende tastatur.

Fonemo

Programmet er utgitt av www.fonemo.com. Fonemo er et memoryspill for barn som trenger trening på ulike språklyder.

Se bokstavlyden

En gratis app produsert av Mikroverkstedet. Den viser produksjon av konsonanter med tegning av hode og svelg fra siden, gjennomskåret slik at man får oversikt over leppe, tunge, tenner og munnhule.

MYOTOPIA

Materiell til munnmotorisk lek og utforskning for barn fra 3 år. Nytt materiell fra Spesialpedagogisk forlag.

Pedagogisk utvalg gjør oppmerksom på at Info Vest forlag fra 01.01.2013 har overtatt salget av Spesialpedagogisk forlag sine produkter i Norge. Se også under linker til materiell på NLL sin hjemmeside.

www.infovestforlag.no Myotopia. Pris 875,- inkl. mva

Myotopia inneholder mye konkret materiell og mange ideer til munnmotorisk fokus gjennom lekpregete aktiviteter.

De samme øvelsene med imitasjon av munn/leppe/tungeaktivitet går igjen i 5 ulike spill der enten frosk, bie, mus, racerbil eller fisk er hovedaktører. Barn identifiserer seg med disse kjente figurene og blir motivert til å imitere og utforske. Det blir lett å forstå hvorfor du må presse leppene godt sammen når du er en frosk som nettopp har fanget en flue i munnen og du må passe på at den ikke flyr ut igjen. Eller du er en bie som suger nektar i blomstene og derfor må suge kinnene godt inn for å få tak i mest mulig. Fordelen med at de samme øvelsene går igjen i de 5 ulike spillene er at barna kan velge hovedaktør og får være med å bestemme. Det er motiverende for fortsatt munnmotorisk utforskning, som kanskje ofte kan bli litt ensformig for små barn.

Det brukes ulike metoder i de 5 spillene for å få tak i bildene som viser hva du skal gjøre med munnen. I fiskespillet fisker du bildene fra akvariet med medfølgende magnetfiskestenger. Plastfrosker hopper opp i lufta og lander på/i nærheten av vannliljer som har munnstilling på baksiden. Biene er små plastbrikker som

barna suger opp med sugerør og flyr til blomster – også med munnstilling på baksiden. Bilspillet går ut på å blåse bilen til bildene med sugerør. I utførelsen av noen av spillene blir det dermed blåse/sugeøvelser i tillegg.

Myotopia inneholder ut over dette også spill der du kan suge opp plastbrikker i ulike størrelser/farger/former og legge prikker på sjiraff, fisk, slange og snegle for å hjelpe dyrene som er lei seg fordi de har mistet prikkene/mønstrene sine. I tillegg er det et spill der barna er ulike dyr som kappes om å komme først til toget, ved å suge opp antall brikker som terningen viser og legge dem i dyresporene på vei til toget. Disse spillene gir i tillegg til sugeøvelser også trening i mengder, farger og former.

På Info Vest forlag kan du laste ned spilleregler med fylldig informasjon om hvordan du kan inspirere barna med fortellinger om de ulike aktørene. Formålet med øvelsene blir da å hjelpe biene, sjiraffen og alle de andre. Dermed får du barna med på imitasjon av munnstillinger i lekpreget og meningsfull aktivitet.

Materiellet vil kunne være en variasjon/et supplement til logopeders direkte arbeid med fokus på munnmotorikk i forhold til enkeltbarn eller i små grupper. Det vil også være nyttig i veiledningsarbeid til pedagoger/spesialpedagoger i barnehagen som følger opp logopedarbeid med munnmotorisk bevisstgjøring i barnegruppene.

*Pedagogisk utvalg
ved Elsebeth Højsgaard*

Statped 7. - 8. november 2013

Kursavgift:

Kr. 1500 (inkl. lunsj)
Kr. 250 (inkl. lunsj) for
logopedistudenter

Påmelding:

www.statped.no/kurs/bredtvvet

Fullstendig program blir
lagt ut på: www.statped.no

Eventuell avbestilling
belastes med kr. 500.

Vel møtt til Afasidagene 2013!

Afasiteamet ved Statped sørøst, fagavdeling språk/tale, arrangerer sine årlige afasidager. For trettende året på rad inviterer teamet logopeder og andre interesserte fagpersoner til et praksisrettet kurs om afasi.

Foreløpig program (med forbehold om endringer):

7. november, kl. 10-16:

Lesing og afasi (arbeidstittel)

v/ logoped og professor Lyndsey Nickels,
Macquarie University, Sydney.

Forelesningen vil ta utgangspunkt i forskningen hennes om ervervede lese- og skrivevansker og hvordan man best kan arbeide med slike vansker.

Forelesningen vil foregå på engelsk.

8. november, kl. 9-15:

Hva skjer på praksisfeltet? Kortforedrag ved logopeder.

Hva er sorg? (arbeidstittel) v/ Knut Andersen, klinisk sosionom,
Seksjon for sorgstøtte, Ahus

Hva er nytt innen medisinsk behandling av hjerneslag?
(arbeidstittel) v/ lege

Arbeid med semantiske egenskaper - en nyttig metode for arbeid med flerspråklige? (arbeidstittel)

v/ logoped og Ph.D-stipendiat Monica Knoph, Statped og ILN, UiO
Newcastle University undervisningsmaterieell for afasirammede (NUMA). Leseforståelse (tiltaksmaterieell).

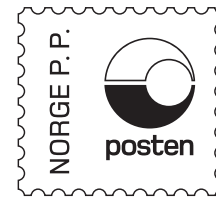
v/ logoped Anne K. Hvistendahl.

Kontaktpersoner: Line Haaland-Johansen: line.haaland-johansen@statped.no
Anne K. Hvistendahl: anne.katherine.hvistendahl@statped.no

KURS & KONFERANSER

Tidspunkt	Tema	Sted	Nettadresse
11.-14. juni 2013	10th World Congress for People Who Stutter	Congrescentrum, Lunteren, Holland	http://www.demosthenes.nl/wc2013/index.php
24.-27. juni 2013	IACEP 2013 International Conference - International Association for Cognitive Education and Psychology	University of Leiden, The Netherlands	http://www.ia-cep.org/international-conference
6.-9. august 2013	18th European Conference on Reading	Jönköping, Sweden	http://www.scira.nu/
25.-28. august 2013	29th IALP World Congress	Lingotto Congress Centre, Torino, Italien	http://www.ialp.info/rs/7/sites/935/user_uploads/File/pdfs/torino%202013%202nd%20ann%20(2).pdf
Trinn 1: 02.-06. sept. Trinn 2: 30. sept. - 04. okt. Trinn 3: 11.-15. nov. 2013	Innføringskurs i tegnspråk - høsten 2013	Statped Midt, Heimdal	http://www.statped.no/Kurskalender/Innføringskurs-i-tegnsprak---trinn-1/
2.-4. september 2013	245: Seminar for synspædagoger, der arbejder med mennesker med døvblindhed	Nordens Velfærdscenter, Slotsgade 8, 9330 Dronninglund, Danmark	http://www.nsh.se/Events/Dovblindepersonale/Seminar-for-synspadagoger-der-arbejder-med-mennesker-med-dovblindhed/
10. september 2013	Kurs om Worster Drought syndrom	Barnehabilitering Østerlide, Thiisabakken 3, Stavanger	http://www.sus.no/aktuelt/aktiviteter/Sider/kurs-om-worster-drought-syndrom.aspx
20. september - 6. desember 2013	LOGOS sertifisering kurs	7 byer i Norge	http://www.logometrica.no
20.-22. september 2013	4th All-European Dyslexia conference	Vaxsjö, Sverige	http://lnu.se/about-lnu/conferences/4th-all-european-dyslexia-conference?l=en
23.-27. september 2013	246: Kursus om kropslig aktivitet med mennesker med medfødt døvblindhed	Nordens Velfærdscenter, Slotsgade 8, 9330 Dronninglund, Danmark	http://www.nsh.se/Events/Dovblindepersonale/246-Kursus-om-kropslig-aktivitet-med-mennesker-med-medfodt-dovblindhed/
16.-17. oktober 2013	PODD inspirasjonskurs	Statped Sørøst, Gjøvik	http://www.isaac.no/wp-content/uploads/2013/05/podd-kurs-16-17-okt.pdf
17. oktober 2013	«Grep om begreper»	Stavanger	
22.-24. oktober 2013	247: Cognitive assessment of people with congenital deafblindness	Nordens Velfærdscenter, Slotsgade 8, 9330 Dronninglund, Danmark	http://www.nsh.se/Events/Dovblindepersonale/Cognitive-assessment-of-people-with-congenital-deafblindness/
6.-9. november 2013	Reading, Literacy & Learning Conference	Ernest N. Morial Convention Center, New Orleans	http://www.interdys.org/AnnualConference.htm
13.-15. november 2013	«The Nordic research network on Special Needs Education in mathematics (NORSMA 7)»	København	http://edu.au.dk/forskning/omraader/fagdidaktik/konferencer/norsma7/
7.-9. mai 2014	Den 3:e nordiska konferensen för stamning och skenande tal (løbsk tale)	Clarion Hotel Gillet, Uppsala, Sverige	(arr. Uppsala Universitet, Statped. Vest (Norge) og Socialstyrelsen, ViHS (Danmark))
Informasjon om Kurs/konferanser skal innholde Dato/Tema/Sted/Kontaktpersoner			

Avsender: NLL v/ Ingvild Røste, Statped sørøst, Bredtvetveien 4, 0950 Oslo

INNHold

Redaktøren <i>Melanie Kirmess</i>	s. 3
Nytt fra styret <i>Elisabeth Berg</i>	s. 4
Sammenheng mellom -ordforråd og avkodingsferdigheter i teori og forskning <i>Siri Hasle</i>	s. 6
Logopedisk fremtid – allerede i dag <i>Oversatt av Melanie Kirmess</i>	s. 14
Kommunikasjonsbasert og narrativ tilnærming i undervisning av afasirammede <i>Ingvild Røste, Line Haaland-Johansen og Monica Knoph</i>	s. 24
Referat: Norsk logopedlags vinterkurs 7.-9. mars 2013 <i>Jannicke Vøyne, Ingvild Røste og Melanie Kirmess</i>	s. 34
Kongens fortjenestemedalje til Eli Qvenild <i>Ingvild Røste</i>	s. 39
Referat: The 4th Nordic Aphasia Conference <i>Ingvild Røste, Anne K. Hvistendahl og Eli-Anne Kjølberg</i>	s. 40
Logopediens dag 6. mars 2013 <i>Lise Beate Estil og Ingvild Røste</i>	s. 43
Presentasjon av ph.d. prosjekter <i>Pernille Hansen</i>	s. 44
Tegn i barnehagen støtter språkutviklingen <i>Sveinung Wiig Andersen</i>	s. 45
Yrkesetikk: Når uetiske krav blir stilt <i>Trine Lise Dahl</i>	s. 46
Endelig logopedutdanning i Midt-Norge! <i>Trine Lise Dahl</i>	s. 48
Intervju: Samtale med Margareta Lindholm <i>Melanie Kirmess</i>	s. 49
Bokanmeldelse: Fascinerede om afasi i historisk tid <i>Line Haaland-Johansen</i>	s. 54
Bokanmeldelse: «Kan man elske sin nærmeste som forandrer seg totalt etter en hjerneskode?» <i>Melanie Kirmess</i>	s. 56
Logopedisk tips: NY SMÅSKRIFT – BARNES TIDLIGE LYDUTVIKLING <i>Kristin Ravndal</i>	s. 58
Pedagogisk utvalg: iPad som hjelpemiddel i logopedens arbeid <i>Inger Lea og Elsebeth Højsgaard</i>	s. 59
Pedagogisk utvalg: Myotopia <i>Elsebeth Højsgaard</i>	s. 60
Kurs & Konferanser	s. 63